

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TARİH EĞİTİMİ BİLİM DALI

SALNAMELERE GÖRE EDİRNE'DE EĞİTİM VE EĞİTİM KURUMLARI
(1876-1908)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SELİN TIR

ÇANAKKALE
ARALIK, 2019

T.C.
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
Tarih Eğitimi Bilim Dalı

Salnamelere Göre Edirne’de Eğitim Ve Eğitim Kurumları
(1876-1908)

Selin TIR
(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman
Prof. Dr. Şerif KORKMAZ

Çanakkale
Aralık, 2019

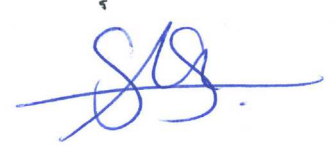
Taahhütname

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Salnamelere Göre Edirne’de Eğitim ve Eğitim Kurumları (1876-1908)**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanılmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

27/11/2019

Selin TIR

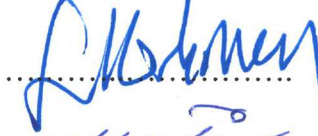

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Onay

Selin TIR tarafından hazırlanan çalışma, 27/11/2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda jüri tarafından başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Referans No : 10286793.

Akademik Unvan	Adı SOYADI	İmza	
Prof. Dr.	Şerif KORKMAZ		Danışman
Doç. Dr.	Volkan MARTTİN		Üye
Dr. Öğr.Üyesi	Ahmet ESENKAYA		Üye

Tarih: .....

İmza: .....

Prof. Dr. Salih Zeki GENÇ
Enstitü Müdürü

Özet

Salnamelere Göre Edirne’de Eğitim ve Eğitim Kurumları (1876-1908)

Tezin konusunu, Osmanlı Devleti’nin önemli vilayetlerinden olan Edirne vilayetinin 1876-1908 yılları arasındaki eğitim kurumlarının incelenmesi oluşturmaktadır. Çalışma, Abdülhamid’in tahta çıkışından II. Meşrutiyetin ilanına kadar geçen süreyi kapsar. Tezin temel kaynaklarını Edirne Vilayet Salnameleri, Osmanlı Maarif Salnameleri, ilgili tezler, kitap ve makaleler oluşturmaktadır. Elde edilen bilgiler karşılaştırmalı olarak yıllara göre tablolar halinde sunulmuştur. Tezde Osmanlı Devleti’ndeki eğitim, Tanzimat öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayrılarak ele alınmıştır. Edirne vilayetinde; kız ve erkek Müslüman ve Gayrimüslim mektepleri, yabancı mektepleri ayrı ayrı incelenmiştir. Çalışmada tüm bu mekteplerin adları ve eğitim kademeleri ile hangi yıllarda açıldıkları ve kaç yıl faaliyet gösterdikleri ortaya konmuştur. Bu mekteplerin kimler tarafından kurulduğu, uygulanan eğitim programları, eğitim süreleri, okutulan dersler analiz edilmiştir. Mekteplerdeki kız ve erkek talebe sayısı, çalışan görevliler, müdürler, muallim ve muallimeler hakkında bilgi verilmiştir. Vilayetteki kütüphane, matbaa ve gazetelerin faaliyetleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edirne, Eğitim, Maarif, II. Abdülhamit, Vilayet

Abstract

Education And Training Institutions In Edirne According to Salname (1876-1908)

Examination of the educational institutions in the Edirne province, which is one of the important provinces of the Ottoman Empire, between the years of 1876-1908 constitutes the subject of the thesis. The study includes the period lapsing from the enthronement of Abdul hamit II to the proclamation of constitutional monarchy. Primary sources of the thesis are consisted of Edirne Province Yearbooks, Ottoman Education Yearbooks, related thesis, books and articles. Obtained information is presented comparatively in tables according to the years. Education in the Ottoman Empire is discussed in the thesis by dividing it into two periods as before and after Constitutional Monarchy. Girls and boys schools, Muslim and Non-Muslim schools and foreign schools in Edirne province are discussed separately. The information such as the names of these schools, in which year they started to give education, and how long they had been active is revealed in this study. The information such as who founded these schools, applied curriculum, education periods, and taught courses is analyzed. Information is also given regarding the number of girl and boy students in these schools, working employees, school principals, male and female teachers. Activities of the libraries, printing houses and newspapers in the province are examined.

Key Words: Edirne, Education, Education System, Abdul Hamit II, Province.

Önsöz

Bu çalışmada 1876-1908 yılları arasında Edirne vilayetindeki eğitim ve eğitim kurumları ele alınmıştır. Edirne vilayetindeki okulların isimleri, müfredatları, dersleri, öğrenci ve öğretmen sayıları araştırılmıştır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Girişte Edirne vilayeti'nin coğrafi durumu ve eskiçağlardan Osmanlı dönemine kadar tarihi ele alınmıştır. Birinci Bölümde Edirne'nin idari ve sosyal yapısı ve II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) Osmanlı Devleti hakkında bilgi verilmiştir. İkinci Bölümde, Edirne Vilayeti maarif idaresi ile Tanzimat öncesi ve sonrası Osmanlı Devleti'nde eğitim ve eğitim kurumları ele alınmıştır. Üçüncü Bölümde ise, salnamelerden yararlanılarak Edirne vilayetindeki Müslüman, gayrimüslim, özel ve yabancı mektepler incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde Edirne vilayetindeki kütüphaneler, matbaalar ve gazeteler hakkında da bilgi verilmiştir.

Çalışmamın yürütülmesinde emeğiyle yardımcı olan tez danışmanım Prof. Dr. Şerif Korkmaz hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Selin TIR

Çanakkale, 2019

İçindekiler

Özet	i
Abstract	ii
Önsöz.....	iii
İçindekiler.....	iv
Kısaltmalar Listesi.....	vi
Tablolar Listesi.....	vii
Şekiller Listesi.....	xi
Bölüm I: Giriş.....	1
Edirne Vilayetinin Coğrafi Durumu.....	1
Eski Çağlardan Osmanlı'nın Fethine Kadar Edirne	1
Osmanlı Dönemi Edirne.....	3
Edirne Vilayetinin İdari Ve Nüfus Yapısı.....	7
Bölüm II	13
Osmanlı'da Eğitim Ve Öğretim	13
Tanzimat Öncesi Eğitim	13
Tanzimat Sonrası Eğitim	15
II. Abdülhamit Dönemi Eğitim Alanındaki Yenilikler (1876-1909).....	19
Bölüm III.....	23
Edirne'de Eğitim Ve Eğitim Kurumları	23
Vilayet Maarif İdaresi	23
Müslüman Mektepleri.....	25
Geleneksel Mektebler.....	25
<i>Sıbyan Mektepleri.</i>	25
<i>Medreseler.</i>	29

Modern Mektebler.....	37
<i>İbtidailer.</i>	37
<i>Rüşdiyeler.</i>	44
<i>İdadiler.</i>	55
<i>Darülmualimin-i Sıbyan.</i>	65
<i>Meslek Okulları.</i>	68
Gayrimüslim Mektepleri.....	72
Rum Mektepleri.....	74
Ermeni Mektepleri.....	84
Bulgar Ve Ortodoks Mektepleri.	89
Musevi Mektepleri.	94
Yabancı Ve Özel Mektebler.....	97
Avusturya Kız Mektebi (Soeurs De Charite İnas Mektebi).	100
Bulgar Katolik Mektebi: Polonya Azınlık Mektebi “Polak Mektebi”.	101
Numune-i Terakki Mektebi 101	
Kütüphaneler.....	103
Edirne Kütüphaneleri.	105
Matbaalar	106
Edirne Vilayet Matbaası.	106
Edirne’deki Özel Matbaalar.	107
Gazeteler	109
Edirne’de Çıkarılan Gazeteler.	111
Sonuç.....	113
Kaynakça.....	116

Kısaltmalar Listesi

Çev: Çeviren

Der: Derleyen

Düz: Düzenleyen

E: Erkek

Ed: Editör

G: Gayrimüslim

H: Hicri

Haz: Hazırlayan

K: Kız

Kr: Karma

M.: Miladi

M: Müslim

s. : Sayfa

S. : Sayı

SNMU: Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye

SVE: Salname-i Vilayet-i Edirne

T: Toplam

Tablolar Listesi

Tablo Numarası	Başlık	Sayfa
1	Edirne Sancak ve Kazaları (1893):	8
2	Edirne Nüfusu (1870):	10
3	Edirne Nüfusu (1885):	11
4	II. Abdülhamit'in Devraldığı Eğitim Mirası ve Tahta Çıkışı ile Eğitime Yaptığı Katkı (1876-1895)	21
5	Edirne Vilayeti Maarif İdaresi (1900-1904/H.1316-1321)...	24
6	İstatistiklerine Göre; İstanbul ve Ülke Genelinde Sıbyan Kurumlarının Sayısı ve Edirne'deki Payı (1892-1893).....	29
7	Edirne Medreseleri (1900)	33
8	Edirne'de İbtidailer (1882-1884)	38
9	Edirne'de Erkek İbtidai Mektebler (1885-1888):	39
10	Edirne'de Kız İbtidai Mektepleri (1885-1888):	40
11	Edirne'de Sıbyan ve İbtidai Mekteplerin Karşılaştırılması (1894-1895):.....	40
12	Edirne Vilayetinde İbtidailer (1904):.....	41
13	Edirne Vilayet Rüşdiyeleri (1870-1892).....	46
14	Edirne Vilayeti Rüşdiyeleri (1898-1899):	48
15	Rüşdiye Muallimleri (1904):	49
16	Edirne Erkek Rüşdiyesi Programı (1892).....	52
17	Edirne Kız RüşdiyeProgramı (1892-1902):	53
18	Edirne Mekteb-i Rüşdi Askerisi (1904):.....	54
19	Askeri Rüşdiye Programı:.....	54
20	Edirne ve Kazaların'daki İdadiler:.....	59

21	Edirne İdadisi Ders Programı:	61
22	Edirne İdadisi Öğrenci sayısı (1895):	62
23	Edirne Vilayeti'ndeki İdadi Mektepleri (1895-1896):.....	63
24	Edirne Askeri İdadisi:	64
25	Vilayetlerdeki Darü'l-Muallimin Sayısı (1905-1906)	65
26	Edirne'de Hamidiye Sanayi Mektebi Dersleri (1904):.....	69
27	Edirne Sanayi Mekteb-i Aliyesi Komisyon Heyeti:	70
28	Edirne Sanayi Mekteb-i Memurları:	70
29	Edirne Sanayi Mekteb-i Memur ve Ustaları	71
30	Edirne Rum Mektep ve Muallimleri Zükur ve İnas Mektepleri (1892-1893):.....	75
31	Edirne Rum Zükur ve İnas Mektepleri (1896).....	76
32	Edirne Yıldırım'da Rum Zükur ve İnas Mektepleri (1896)...	77
33	Yıldırım, Kıyık ve Kirişhane, Rum Zükur ve İnas İbtidai Mektepleri Muallim ve Müdürleri (1896).....	78
34	Edirne'deki Rum Zükur İbtidai Mektebi (1898).....	79
35	Edirne'de Rumlara ait Kebir Jimnaz Mektebi (1898)	81
36	Edirne Metropolit Mahallesi'deki Kebir Jimnaz Mektebi Müdür ve Muallimleri (1898):	81
37	Hristos Mahallesinde Rum Zapyon Kebir Mektebi:	82
38	Edirne'deki Rum Mektepleri (1904).....	83
39	Ermeni Cemaati Mektebi Kale içindeki, Arşagoniyan, Zükur İbtidai Mektebi:	85
40	Ermeni Mektepleri (1893).....	85
41	Ermeni Mektepleri (1901).....	86

42	Ermeni İbtidaileri (1904):	86
43	Edirne’de Ermeni Mektepleri	87
44	Ermeni Cemaati Mektebi Kale içinde Arşagunyan İbtidai İnas ve Zükur Mektepleri (1900) 88	
45	Hribsimiyan İnas Mektebi İbtidai Kısmı (1900).....	88
46	Süpürgeçiler Mahallesinde Bulunan Torkomiyan Zükur ve İnas İbtidai Mektebi (1900).....	88
47	Bulgar Ortadoks Mektepleri (1901).....	89
48	Bulgar Mektepleri (1904)	90
49	Edirne Bulgar Ortadoks Mektebi Muallimleri.....	90
50	Edirne’de Bulgar Ortodoks Cemaati Zükur Mektebi ve Öğrenci Sayıları (1893).....	91
51	Edirne’de Bulgar İnas Mektebi (1893)	92
52	Edirne’de Sör de Şarita İnas Mekteb-i Hususiyesi (1893) ...	92
53	Edirne’de Bulgar Ortodoks Cemaati Mektepleri (1890)	93
54	Edirne’de Bulgar Ortodoks Cemaati Mektebi Kale içinde Jimnas Mektebi (1900).....	93
55	Edirne’de Musevi cemaatine mensup Zükur Mektebi Muallimleri (1893)	95
56	Musevi Cemaatine Mensup İsrailit Zükur Mektebi.....	96
57	Musevi Cemaatine Mensup İttihat-ı İsrailiyet İnas Mektebi Müdür ve Muallimleri:	96
58	Fransa Saint Elen Mektebi:.....	100
59	Polonya Azınlık Mektebi “Polak Mektebi” Dersleri:	101

60	Numune-i Terakki Mektebi Erkek Öğrencilere Okutulan Dersler	102
61	Numune-i Terakki Mektebi Kız Öğrencilere Okutulan Dersler	102
62	Edirne Numune-i Terakki Mektebi; Dersler ve Muallimleri (1898)	103
63	Edirne Kütüphanesi (1898).....	105
64	Edirne Vilayeti'nde şahıslara ait açılmış olan matbaalar....	107
65	Edirne Matbaaları (1901).....	109
66	Edirne'de Çıkarılan Gazeteler (1901-1904):	111

Şekiller Listesi

Şekil Numarası	Başlık	Sayfa
1	Edirne Medreseleri	115
2	1870 Yılında Osmanlı Devleti'nde Kız Okullarına Öğretmen Yetiştirmek Üzere Açılan Eğitim Kurumu. Kız Öğretmen Okulu	115

Bölüm I: Giriş

Edirne Vilayetinin Coğrafi Durumu

Edirne şehri, Balkan yarımadasının güneydoğu uzantısı olan Trakya bölümünde, Tunca ve Arda nehirlerinin Meriç nehrine döküldüğü yerde bulunmaktadır. Tunca nehrinin Meriç'e ulaşmadan önce oluşturduğu kavis içinde bulunan şehrin yaklaşık orta kısmına denk gelen ve üzerinde Selimiye Camisi'nin yer aldığı tepelik, denizden 75 metre yüksekliktedir. Bu tepe şehrin doğu kısmında daha da yükselerek 95-100 metreyi geçmektedir (Gökbilgin, 1994, s. 425). Edirne, Avrupa ve Güneydoğu Avrupa arasında göç, ticaret ve kültür alışverişinin yaşandığı önemli bir coğrafyada bulunmaktadır (Diktaş, 2008, ss. 1-2). Edirne, konumu itibariyle tarihi dönemler içerisinde Anadolu kıtasına ya da Avrupa kıtasına göç eden farklı toplulukların geçiş noktası teşkil etmiştir. Edirne ve çevresinde yapılan kazılar, bölgedeki ilk insan yerleşimlerin Neolitik Çağ sonunda başladığını göstermektedir (Usal, 2006, s. 15).

Türkiye'nin, Balkan Yarımadası'nın güneydoğu uzantısını oluşturan ve Trakya kesiminde bulunan Edirne, 40°31' ve 42° 00' kuzey enlemleri ile 26° 00' ve 27°00' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Şehir 6.276 km² yüzölçümüne sahiptir. Edirne'nin kuzeyinde Istranca Dağları ve kısmen Tunca Nehri yer almakla birlikte, batısında ise Meriç Nehri, Yunanistan sınırını, kuzeybatısında Bulgaristan, güneyinde Ege Denizi (Saroz Körfezi) ve doğusunda Tekirdağ, Malkara şehirleri vardır (Erdoğan ve Kuteri, 2010, s. 138).

Eski Çağlardan Osmanlı'nın Fethine Kadar Edirne

Bundan yaklaşık 6 bin yıl öncesine giden Neolitik dönem sonrası Prehistorya dönemlerini aydınlatan ilk kültür kalıntıları, Edirne'nin 10 km. uzağındaki Avarız Köyü ile Tunca nehirleri arasındaki Çardak altı denilen mevkide bulunmaktadır (Usal, 2006, s. 37).

İlk çağlarda Uscudama, Odrysia ya da Orestinas adı verilen yerleşim yerine, M.Ö. 1000 yıllarında yapılan göçlerle Trak kavimlerinden Odrysler gelerek bir kent kurmuştur.

Yerleşim yeri Meriç, Arda ve Tuna nehirlerinin birbirleriyle kesiştiği verimli topraklarda yer almaktadır (Erdoğan ve Kuteri, 2010, s. 138). Trak halklarının bu bölgede açık bir şehir veya pazar yeri kurduğu bilinmekle birlikte sonradan buranın Makedonyalılar ve Romalılar tarafından genişletilmiş olduğu kabul edilmektedir. Makedonyalılar burayı Orestler'in bir kolonisi haline getirmişler, şehre Orestia adını vermişlerdir. Ayrıca bazı kaynaklarda buraya Odrisya, Arestas, Uscudama adlarının verildiği de belirtilir. Ancak burası 11. yüzyılda Roma İmparatoru Hadrianus tarafından, yeniden kurulunca onun adına izafeten Hadrianopolis adını almıştır. İslam kaynaklarında Hadrianopolis'ten bozma "Edrenos", "Edrenaboli" şeklinde yazılmıştır. I. Murad döneminde "Edrene" ismi kabul edilmiş ve yıllarca bu şekliyle kullanıldıktan sonra muhtemelen 18. yüzyılda "Edirne" olarak telaffuz edilmeye başlanmıştır (Gökbilgin, 1994, ss. 425-426).

Romalılar, Trakya üzerinde yeni egemenlikler kurarak, hatta var olan egemenlikleri koruyup kollayarak ettirdiler. Ancak yerli halk, Roma kurucularına karşı ayaklanmışlar. Bu tür isyanlar, İmparator Cladius döneminde (M.S. 44-46) bastırılmış, Trakya tamamıyla Roma egemenliğine alınmıştır (Usal, 2006, s. 39).

Bölge, 4. yüzyılın ortalarında sırasıyla Hunlar'ın ve Gotlar'ın saldırılarına uğramıştır. Gotlar M.S. 378'de ikinci kez Hadrianopolise saldırmışlar ve böylelikle Trakya topraklarında İlk Çağ'ın en büyük savaşlarından biri yaşanmıştır. Roma İmparatorluğu M.S. 395'te ikiye bölününce Hadrianopolis şehri de Bizans'a kalmıştır. Kent bundan sonra çoğunlukla el değiştirmiştir. Bulgar saldırıları ile M.S. 1003'te Bulgar Kralı Samuil, Hadrianopolis'i almış ve şehir halkını katletmiştir. Daha sonraki savaşlarda bu kez Samuil'in askerleri yenilmiş ve 15 bin kadar esirin gözleri oyularak öldürülmüştür. Sonraki yıllarda Hadrianopolis ilk Türk Devletleri'nden Peçeneklerin kuşatmasına uğramıştır. Bütün bu saldırı ve işgallere rağmen Hadrianopolis Bizans İmparatorluğu'nun elinde kalmıştır (Usal, 2006, s. 40).

1341 yıllarında Bizans İmparatoru III. (Genç) Andronikos'un ölümü üzerine 9 yaşında olan oğlu V. Yuannis Paleologos Bizans tahtına geçmiştir. Bununla birlikte, Grandömistik Kantakuzen de ölen imparatorun vasiyeti üzerine küçük imparatora vasil tayin edilmiştir. Fakat kısa bir süre sonra saray içi entrikaları neticesinde Dimetoka'ya giderek imparatorluğunu ilan etmiş ve Aydınoğlu Umur Bey'e sığınmıştır. Üç sene sonra Aydınoğlu Umur Bey'in tavsiyesiyle Osmanlı Devleti'nden Orhan Bey'e sığınmıştır. Orhan Bey'in yardımları sayesinde Kantakuzen, 1345'te 16.000 askerle Edirne ve Karadenizin kıyı tarafını ele geçirmiştir. Orhan Bey, Kantakuze'nin kızı Teodora ile evlenmiş ve 1349'da kayınpederine yardım ederek Selanik'i kurtarmıştır. Böylelikle Kantakuzene yardım eden Osmanlılar Rumeli bölgesinde etkin rol oynamışlardır. Kantakuzen imparator ile uğraşırken bu vaziyetten yararlanmak isteyen Bulgar ve Sırp larla da mücadele etmiştir. Kantakuzen Orhan Bey'den yardım istemiş karşılığında da üs olarak Osmanlılara Çimpe'yi vermeyi vaat etmiştir. Böylelikle Osmanlılar Çimpe kalesine bir miktar asker çıkarmışlar, bu Rumeliyi fethine doğru atılmış ilk adımdır. Bundan sonra Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa ile birlikte Rumeli'nin fethine Lala Şahin Paşa ve Karesi oğullarından Osmanlı hizmetine girmiş olan Gazi Fazıl ve Yakup Ece Beyler, Hacı İlbeyi, Evrenuz Bey'ler de katılmışlardır (Uzunçarşılı, 1988, C.1, ss. 142-143).

Osmanlı Dönemi Edirne

Edirne'nin Osmanlılar tarafından ne zaman fethedildiği, tartışmalı bir konudur. Fetih için, 1361, 1362, 1367 ve 1369 gibi birbirinden farklı tarihler ileri sürülmüştür. Bunlar arasında, Edirne'nin I. Murad ile Lala Şahin Paşa'nın planlı bir fetih siyaseti sonucu 1361'de ele geçirildiği düşüncesi daha çok kabul görmektedir. Ancak şehir metropoliti Polykarpos'un, 1366'ya kadar bu isimle Edirne'de olduğunu gösteren bir mersiyeden hareketle fetih tarihinin 1366'dan sonra gerçekleşmiş olabileceği görüşü de vardır (Gökbilgin, 1994, s.426). I. Murad faaliyetlerine devam ederek, Lala Şahin Paşa'yı fetih için kuzeyde Filibe ve Zagra civarlarına

gönderdiği gibi Evrenos Bey'i de Batı Trakya'daki Gümülcine'nin zaptına göndermiştir. Lala Şahin Paşa, Filibe'yi (Plovdiv- Philipopolis) muhasara etmiştir. Kale muhafızı teslim olup ailesini de alarak Sırbistan'a kaçmıştır. Evrenos Bey, 1363'de Gümülcine'yi almıştır. Edirne'den sonra Filibe'nin de ele geçirilmesi Bizans, Bulgar ve Makedonya'daki Sırpların birbirleriyle olan irtibatlarını engellemiştir. Doğu Trakya'da ilerlemekte olan Türk saldırılarını önlemek için 1361'de yaz aylarında İmparator V. Yuanuis ile Venedik Doğu arasında bir anlaşma yapılmıştır. Ancak Türkler, ele geçirdikleri yerlerde kalıcı olmak amacıyla Anadolu'dan konar-göçer Türkmenleri buralara yerleştirmişlerdir. Bu anlaşmadan da bir sonuç alamayan imparator sonunda 1364'te Osmanlı hükümetiyle anlaşarak mevcut durumu kabul etmek zorunda kalmıştır (Uzunçarşılı, 1988, ss. 149-150).

Edirne ele geçirildikten sonra Osmanlı Devleti'nin başkenti Edirne şehri olmuştur. Böylelikle Osmanlı, Gelibolu'dan Karadeniz'e kadar bir duvar gibi uzanıp Konstantiniyye'yi tehdit etmeye başlamıştır (Hammer, 2011, s. 94). Balkanlar'daki Türk akınlardan korkan Bizans İmparatoru, Batı Roma İmparatorluğun'dan yardım istemiş ve 1366'da Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleştirilmesi ile Papa öncülünde bir Haçlı Seferi düzenlenmiştir. 1371'de meydana gelen ve II. Meriç ya da Çernomen (Çirmen) denilen savaşta, Sırp kralı ve müttefikleri, Osmanlılar tarafından mağlup edilerek öldürülmüştür. Osmanlı Devleti Çirmen başarısının ardından Batı Trakya ve Makedonya'nın fethi için girişimlerde bulunmuştur. Buna karşılık Macar Kralı Layoş, Osmanlılara karşı yeni bir Haçlı Seferi düzenlenmesini istemiştir. Ancak, Bulgaristan ve diğer Balkan Devletleri bu çağrıya karşılık vermemişlerdir (İnbaşı, 2002, s. 282).

Bu dönemde, Bulgar Çarlığı üç parçaya bölündüğünden merkezi birlik yoktur. Bizans İmparatorluğu sadece bir isimden ibaret kalmıştır. Macaristan ve Venedik, Balkanlar da egemenlik kurmak için bu çekişmeli siyasi durumdan yararlanmaya çalışmışlardır. Osmanlılar, Bulgarlarla anlaşma yaparak Tuna sahillerinde görünmüşlerdir. Osmanlılar,

Balkan politikasında oynadıkları denge siyaseti sayesinde egemenlik alanlarını genişletmişler, bu yerleşme üzerinde savaş kadar anlaşmada önemli rol oynamıştır (İnalcık, 2016, s. 20).

Doğrudan Osmanlı egemenliğine alınan topraklarda Osmanlılar, yerli senyör ailelerinin çoğunu eski feodal topraklarında tımar sahibi olarak bırakmış, bunun için dinlerini değiştirmesi koşulu aramamıştır. Fethedilmeyen yerlerde, Osmanlı'ya bağlı despotluk veya senyörlükler, kendi aralarındaki problemlerini çözmek amacıyla sultana başvurmuşlardır. Balkan tarihçileri Osmanlılarla yaşanan bu ilk ilişkileri, daima milli direnme, milli uğraş çerçevesinde görerek yorumlamışlardır. Türk tarihçileri de çoğu zaman gaza ve fetih havasında, Osmanlı Devleti'nin Balkanlı karakterini, diplomatik faaliyetlerini, kısaca Balkan gerçeklerini görmekten uzak kalmışlardır (İnalcık, 2005, s. 27).

Rumeli Eyaleti'nin Beylerbeylik merkezi önce Edirne, sonra Gelibolu, Plovdiv ve Manastır olmuştur. 1453'den itibaren ise Filibe ve 16. yüzyılda da Sofya Eyaletine merkezlik yapmıştır. Edirne kazası olarak da bilinen Paşa Sancağı, Balkanlar'da ilk kurulan sancaklarından. Fatih Sultan Mehmet'ten itibaren bazen bu beylerbeyliğin doğrudan doğruya veziriazamlık makamı ile birleştirildiği görülmektedir. Bu şekliyle görevde bulunanlar, II. Murad devrinde Bayezid Paşa, Fatih Sultan Mehmet devrinde Mahmut Paşa, Kanuni Sultan Süleyman devrinde ise İbrahim Paşa, hem Veziriazamlık hem de Rumeli Beylerbeyliği görevlerini bir arada yürütmüşlerdir (İnbaşı, 2002, s. 291).

Osmanlı da istimalet; kendi yanına çekme yani gönülleri alma anlamına gelmektedir. Osmanlı padişahları bir yeri kendi topraklarına katmadan önce şu şekillerde hareket etmişlerdir:

Bir taraftan uç beylerinin yaptıkları akınlar ile karşı tarafın gücünü kırarak halkı istimalet yoluyla kendilerine yakınlaştırmışlar. “Bizim egemenliğimizi tanırsanız, can, mal, dini özgürlüklerinin güvence altına alınacağını” belirtmişlerdir. Böylece halka güven

verilmiş ve bu güvenin kırılmamasına özen gösterilmiştir. Padişahlar bu politikayla sınır ötesindeki halk üzerinde etkili bir propaganda yapmışlardır. İkinci yol ise haraç güzarlık sistemidir (İnalçık, 2012, ss. 4-5).

Fetihler tamamlandıktan sonra uçlardaki idari, askeri ve stratejik anlamda çeşitli konular göz önüne alınarak sancak teşkilatı kurulmuştur. Sancaklar askeri ve idari birim olarak Rumeli Beylerbeyliği'nin yönetimine bağlı kalmıştır (Doğru, 2002, s. 302).

Türklerin Rumeli'ye geçişleri ve yerleşmeleri sistemli bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Türkmenler sistemli bir şekilde iskân edilmişlerdir. Osmanlı Devleti çeşitli zamanlarda sürgünler yapıp buralardaki insan gücü açığını kapatmaya çalışmıştır. Osmanlı fetihleri çoğu defa arabalucu şekilde ve düzene uyum sağlama anlayışıyla kalıcı hale getirilmiştir (Emecen, 2002, s. 38). Edirne fetih edildiğinde, Museviler, Rumlar ve Ermeniler yerlerinde yaşamaya devam ederken, Türkler için kale içinde yeni mahalleler kurulmuştur (Dündar, 2007, s. 140).

16. yüzyılda şehirde muhteşem abideler inşa edilmiş ve şehir görsel açıdan klasik formunu kazanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman batıya seferler düzenlediği dönemlerde çoğu defa Edirne'de konaklamıştır. Edirne suyolları padişah Kanuni Sultan Süleyman zamanında yapılmıştır. Edirne zamanla Osmanlı Devleti'nin sınırlarının büyümesinin de etkisiyle askeri bir sınır merkezi olmaktan çıkmış ve padişahlar için bir dinlenme yeri olmuştur (Usal, 2006, s.44).

17. yüzyılda Edirne şehri tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Şehir ikinci bir başşehir olarak kullanılmaya başlanmıştır. I. Ahmed, II. Osman ve IV. Murad av merasimlerini Edirne'de gerçekleştirmişlerdir. Burayı gerçek bir devlet merkezi haline getiren Padişah ise IV. Mehmed olmuştur (Gökbilgin, 1994, s. 426). Sultan II. Süleyman Edirne'de vefat etmiştir. Yerine geçen Sultan II. Ahmed'in cülus törenini bu şehirde yapmıştır. II. Mustafa Edirne'de dünyaya gelmiş, burada tahta çıkmış bir padişaktır. Bu nedenle de Edirne'yi çok sevmiş ve bu

şehre değer vermiştir. Onun döneminde Edirne’de ciddi anlamda eserler yapılmış; köşkler, çeşmeler yani mimari açıdan önemli eserler ortaya konulmuştur. Bu yıllarda Edirne’nin nüfusu 200.000’lere kadar çıkmıştır. Sultan III. Ahmed’den sonra; Edirne’ye olan ilgi azalmış ve şehir siyasi önemini kaybetmiştir (Usal, 2006, s. 44).

18. yüzyıl ortalarında meydana gelen afetler Edirne’de ciddi hasarlara yol açmıştır. 1745’te çıkan yangında 60 kadar yerleşim yeri yanmıştır. 1751 yılında yaşanan depremde çok fazla binanın hasar gördüğü ve yıkıldığı bilinmektedir. 19.yüzyıl da Edirne 1828-1829 yıllarındaki Osmanlı-Rus savaşında ilk kez bir yabancı saldırıya maruz kalmıştır. Bu savaştan sonra Edirne’den göç eden müslümanların boşalttığı yerlere çevre köylerdeki Hristiyanlar yerleşmişlerdir (Gökbilgin, 1994, s. 426).

19. yüzyılın ikinci yarısında Rus ve Balkan savaşlarındaki Bulgar saldırıları şehre çok zor günler yaşatmıştır. Edirne 26 Mart 1913’te Bulgarlar tarafından ele geçirilmiştir. 21 Temmuz’da tekrar geri alınmasına rağmen I. Dünya Savaşı sonunda 1920’de Yunan işgaline uğramıştır (Gökbilgin, 1994, s. 427). Edirne iki yıldan fazla Yunan işgali altında kalmış Kuva-yı Milliye’nin gösterdiği başarılı direniş ve Yunanlıları Sakarya Savaşın’da uğrattığı ağır yenilgi, Büyük Taarruzun da zaferle sonuçlanması ve 11 Ekim 1922’de imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşmasıyla Edirne şehri işgalden kurtarılmıştır (Usal, 2006, ss. 47-48.)

Edirne Vilayetinin İdari ve Nüfus Yapısı

Edirne’de Türkler ilk olarak Kaleiçi’nde yerleşmişlerdir. 15. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan Edirne 17. yüzyılda en geniş sınırlarına ulaşarak dokuz ana yerleşim bölgesine ayrılmıştır. Bizans döneminde 5-10 mahalleli 10-15.000 nüfuslu olduğu düşünülen Kaleiçi kısmında 16. yüzyıl başlarında 10 Müslüman mahallesi vardır. Şehrin diğer yerleşim yeri olan Debbağhane kesimi, Tunca kıyısındadır (Gökbilgin, 1994, s. 427).

Balkanlarda bugünkü yol ve şehir ağı, Osmanlılar döneminde oluşmuştur. Filibe, Tatar Pazarcık, Sofya, Belgrad, Sarayova, Üsküp, Yenişehir, İlbasan, Manastır, Köstence, Rusçuk

küçük kasaba veya köy iken, Osmanlı döneminde büyük şehirler halinde yükselmiştir. Osmanlı öncesi şehirleri olan Edirne, Selanik, Niğbolu, Silistre büyük gelişme göstermiştir. Yeniden gelişen şehirler, Osmanlı egemenliği yayılırken Uç'larda, Uç merkezleri olarak kurulmuştur. Balkanlar'da Osmanlı döneminde büyüyen ve gelişen şehirler başlangıçta askeri ve idari şehirler iken, zaman içerisinde geleneksel Osmanlı el sanatları ve esnaf kuruluşlarının yer almasıyla ticari ve sanatsal merkezler haline gelmişlerdir (İnalçık, 2005, ss. 34-35).

1864 Vilayet Nizamnamesine göre; beş sancaklı Edirne vilayeti kurulmuştur. Vilayet merkez Edirne sancağı ile birlikte Kırkkilise, Gümülcine, Dedeğaç, Tekfurdağı ve Gelibolu sancaklarından oluşmuştur (Likoğlu, 2013, s. 45).

Tablo 1

Edirne Sancak ve Kazaları (1893)

Sancak	Kazalar
Edirne	Edine, Cısr-i Mustafa Paşa, Dimetoka, Kırcaali, Ortaköy, Cısrı Ergene, Uzunköprü, Havza.
Tekfurdağı	Tekfurdağı, Malkara, Çorlu, Hayrabolu.
Gelibolu	Gelibolu, Keşan, Mürefte, Şarköy, Eceabat.
Kırkkilise	Kırkkilise, Midye, Tırnova, Ahtapolu, Vize, Lüleburgaz, Babaeski, Pınarhisar.
Dedeğaç	Dedeğaç, İnöz (Enez), Sofulu.
Gümülcine	Gümülcine, İskece, Ahıçelebi, Eğridere, Darıdere, Sultanyeri

Örneğin alındığı makale: Özey, R. (2002). 19. Asırda Edirne Vilayeti Coğrafyası, İstanbul: *Marmara Coğrafya Dergisi*, S:6, 1-36.

Kırkkilise (Kırklareli), 16.yüzyılda Rumeli Eyaleti'nin Vize Sancağı'na bağlı bir kaza merkezidir. 17.yüzyılda göçebe halkın yerleşmesi ile büyüme gösteren şehir Rumeli

Eyaleti'ne bağı bir sancak haline gelmiştir. 1857 Devlet Salnamesinde Kırkkilise (Kırklareli), Edirne Sancağı'na bağı bir kaza merkezidir. Kırkkilise, 1877-1878'e kadar kaymakamlıkla idare olunmuş, 1879 da Edirne Vilayetine bağı birinci sınıf bir sancak olmuştur. 1880-1910'da Kırkkilise Sancağı'na bağı kazalar; Kırkkilise, Tırnova, Vize, Lüleburgaz, Babaeski, Ahtapoli ve Midye'dir (Kanal, 2016, ss. 148-149). Kırkkilise'de gayrimüslim nüfusu çoğunluktadır. 1892-1893 Edirne Vilayet Salnamesi'nde toplam nüfusu 138.678 olarak kaydedilmiştir. 1905-1906 Osmanlı dönemi nüfus sayımı verilerinde, sancağın nüfusu artarak 181.204 kişi olmuştur (Kanal, 2016, ss. 154-155).

Tekfurdağı (Tekirdağ), Edirne Vilayeti'nde sancak merkezidir. Marmara Denizi sahilinde yer almaktadır. 19. yüzyılda şehirde 42 mahalle, 3778 hane, 1313 dükkân ve 19.662 nüfus vardır. Tekfurdağı'nın merkez kaza ile birlikte Çorlu, Malkara ve Hayrabolu'nun toplam nüfusu 167.999'dur (Özey, 2002, ss. 15-16).

Gümülcine, 19. yüzyılda Edirne'nin batısında Ahiçelebi, İskece, Sultanyeri, Cebel, Eğridere ve Darıdere kazalarından oluşan bir sancak merkezidir. Dedeğaç iskelesiyle İskece arasında yer almaktadır. Gümülcine Sancağının, Marunya, Şaphane, Yassı, Kura-yı Cedid, Şeyh Cuma, Kirli, Çakal isimli 8 nahiye ve 262 köyü bulunmaktadır (Gümüşsoy, 2015, s. 214). Şehirde Müslüman, Rum, Yahudi ve Bulgar nüfusu vardır. 1831 tarihli ilk nüfus sayımı kayıtlarına göre şehrin; 30.517 Müslüman, 5.339 Gayrimüslim ve 1.712 Kıbtıyan olmak üzere toplam 37. 568 nüfusu vardır (Gümüşsoy, 2015, s. 221).

Dedeğaç, kuzeyden Edirne, doğudan Gelibolu, batıdan Gümülcine sancakları ve güneyden Adalar Denizi ile çevrilidir. Bu kazaya Ferecik, Mekri, Semendirek adası, Doğanhisar, Şahin adlarında beş nahiye ve 41 köy bağıdır. Liva'nın nüfusu 100.000'dir (Özey, 2002, s. 19).

Gelibolu, Marmara Denizi sahilinde ve Çanakkale boğazının girişinde yer almaktadır. Gelibolu sancağına, Gelibolu, Eceabat, Keşan, Mürefte, Şarköy kazaları bağlıdır. Bu sancakta 9 nahiyeye, 160 köyde 99.000 nüfus yaşamaktadır (Özey, 2002, s. 22-23).

Edirne sancağının mahalleleri ise şu şekildedir; 1869 senesinde mahalle sayısı 318'dir. Bu mahallelerin 277'si nahiyeleri ile beraber Edirne kazasında, 2'si Kızılağaç nahiyesinde, 2'si Havsa kazasında, 2'si Babaeski kazasında, 9'u Kırklareli kazasında, 3'ü Pınarhisar kazasında yer almaktadır. Cısır-i Mustafa Paşa ile Çirmen'de bulunan mahalle sayısı ise 6'dır. 1886'da sancakta bilinen 318 mahalleden 134'ü Müslümanlara, 76'sı Rumlara, 16'sı Ermenilere 10'u Katoliklere, 47'si Bulgarlara, 3'ü Protestanlara, 25'i Yahudilere ve 7'si Kıptilere aittir. 1890'lara gelindiğinde mahalle sayısı 364'e yükselirken bu mahallelerin 306'sı Edirne kazasında yer almıştır. 1891'de Ortaköy'de 4, 1892'de Cısır-i Mustafa Paşa'da 8, Havsa'da 4, Kırcaali'de 6 mahalle vardır. 1892'de de Uzunköprü'de 11, Dimetoka'da 21 mahalle vardı. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra pek çok yerleşim yerinin tahrip olmasıyla yaşanan göçlerden dolayı hane sayılarında azalma olmuştur (İnalçık, 2005, s. 52).

Tablo 2

Edirne Nüfusu (1870)

Yer	Köy	Mah.	Hane				Yekün		
			G.Müslim	Müslim	Yekün	Kıpti	G.Müslim	Müslim	Yekün
Edirne	355	277	16638	8813	25451	539	48546	19576	68661
Kızılağaç	33	2	995	562	1557	-	3644	1708	5352
Dimetoka	208	10	6807	5918	12725	-	19890	18522	38412
Uzunköprü	76	7	4426	1211	5637	165	14683	3333	18181
Havsa	20	2	1008	683	1691	-	2947	1879	4826
Babaeski	25	2	974	374	1348	-	2658	838	3496
Kırklareli	35	9	4106	1296	5402	-	12047	3001	15048
Pınarhisar	27	3	1846	446	2292	-	6689	1127	7816

Cisri	101	6	3386	2764	6150	59	11308	7937	19304
Mustafa Paşa									
Toplam	860	318	40186	22067	62253	763	122412	57921	181096

Örneğin alındığı Kitap: Likoğlu, T. (2013). *Salnamelere göre İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı*, Temmuz: Edirne Valiliği Kültür Yayınları,1.Baskı, s. 115.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında nüfus sayımı ile ilgili ilk bilgiler 1885 senesinde kaydedilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk olarak 1881-1882 yıllarında kadın nüfusu da kaydedilmiştir.

Tablo 3

Edirne Nüfusu (1885)

Topluluk	Yabancı			Yerli			Nüfus
	Kadın	Erkek	Hane	Kadın	Erkek	Hane	
Müslüman	339	313	145	10243	10305	5045	21200
Rum-Bulgar	3	33	5	9187	9840	4342	19063
Yahudi	-	-	-	3552	3864	1310	7416
Ermeni	19	25	17	1669	1578	701	3291
Edirne Şehri (Toplam)	361	371	167	24651	25587	11398	50970
Havsa	-	-	-	5492	6129	2573	11621
Uzunköprü	340	473	219	13413	14349	4651	28575
C. Mustafa Paşa	103	171	101	11563	12449	5084	24286
Dimetoka	222	355	223	11120	11907	4655	23604
Ortaköy	106	151	101	13026	13893	5469	27176
Kaza Toplamı	771	1150	644	54614	58727	22432	115262

Örneğin alındığı kitap: Likoğlu, T. (2013). *Salnamelere göre İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı*, Temmuz: Edirne Valiliği Kültür Yayınları,1.Baskı, s. 120.

Edirne Sancağı'nın kadın ve erkek nüfusu toplamda 239.073'tür. Elde edilen toplamın içerisindeki kayıtlı kadın nüfusu 115.760, kayıtlı erkek nüfusu ise 123.313'tür (Likoğlu, 2013, s. 120).

Edirne sancağının Edirne merkez kazası ve nahiyelerinde ekonomik geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olmuştur. Halk kendi yöntemleriyle yiyecek ve giyim ürünleri üretmiş, esnaf ise pazarlama işini küçük işletmeler halinde yürütmüştür. Küçük işletmelerde yapılan ticari faaliyetler ekonomik bakımdan büyük önem taşımıştır. Edirne ve çevresinde daha çok tarımsal ham maddelerin işlendiği kuruluşlar vardır. İpekböceği, pamuk, hububat, tütün ve üzüm gibi ürünler işlenerek yeni mamuller üretilmiştir. Hayvancılıktan elde edilen ürünler de tarım gibi önemli bir ekonomik faaliyet haline gelmiştir. Yöreye ait yiyecek ve yiyeceklerin çoğunu halk kendi ihtiyacı için üretmiş ve geri kalan kısmını yani üretim fazlısını ise ticaret aracı olarak kullanmıştır. Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve sonrasında yapılan işgaller sırasında şehirlerin yağmalanıp tahrip edilmesi Edirne'nin sosyal ve ekonomik hayatı üzerinde ciddi olumsuzluklar yaratmıştır (SVE-H.1309, s. 33).

Osmanlı'da 19. yüzyılda, Edirne vilayetinde sosyal ve ekonomik hayat adına değişik gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerden en önemlisi, Edirne'nin bu yüzyılda üç kez düşman saldırısına uğramış olmasıdır. Bu nedenle Edirne ve çevresinde, siyasi sınırlar sıklıkla değişmiştir. Şehir, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında saldırıya uğramış ve şehirde nüfus azalmıştır. Müslümanlar kitleler halinde Edirne'den Anadolu'ya göç etmeye mecbur kalmıştır. Yaşanan savaşlar ve salgın hastalıklar da nüfusu etkilemiştir (Özey, 2002 s. 33). Şöyle denilebilir ki, Avrupa nüfusunun gelişip yüksek bir artış gösterdiği ve toplumsal kalkınmanın sağlandığı 19. yüzyıl boyunca, Osmanlı Devleti hem ekonomik hem de askerî açıdan oldukça olumsuz bir dönem yaşamıştır. Nüfusun yaklaşık %15'i kentlerde yaşarken, nüfusun %85'i kırsal alanlarda yaşıyordu (Zürcher, 2016, s. 26).

Bölüm II: Osmanlı'da Eğitim Ve Öğretim

Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşadıklarını kendi isteği ile davranışa dönüştürmesi serüvenidir (Karataş, 2003, s. 231). Eğitim sistemi, tarih boyunca tüm insanlığı yakından ilgilendiren bir konu olmuştur. Çünkü çağın gerektirdiği bilgi ile donatılmış insan gücünün yetiştirilmesi ve bunların ülke kalkınmasına sunulmasında en önemli görev şüphesiz eğitime ve eğitim sistemine düşmektedir (Buluç, 1997, s. 36).

Eğitim ve eğitim kurumları toplumların hiçbir şekilde vazgeçemeyecekleri bir faaliyettir (Taşkın, 2008, s. 344). Osmanlı Devleti'nde eğitim hem devleti hem de toplumu yakından ilgilendiren bir konu olmuştur (Cihan, 2007, s. 17). Osmanlı'da eğitim esas olarak sıbyan mekteplerinde başlıyordu. Sıbyan mekteplerinin, medreseler için öğrenci yetiştirme amacı da vardı (Şen, 2013, s.480-481). Selçuklulardan aldıkları devlet tecrübesi ile Osmanlılar, fethettikleri her bölgede, eğitim için cami, mektep ve medreseler inşa etmişlerdir. Bu bir gelenek haline gelmiş mektebleşme ve medreseleşme faaliyetlerine, padişah ve yakınlarından başka ekonomik durumları iyi olan hayırseverler de dahil olmuş, böylece köylere kadar her yerde eğitim ve eğitim kurumları yaygınlaşmıştır (Taşkın, 2008, s. 344).

Osmanlı Devleti'nin gelişip büyüyerek güçlenmesi, devlete bağlı olan kurumların; özellikle de eğitim kurumlarının güçlenmesini ve gelişimini de beraberinde getirmiştir. Devletin gereksinim duyduğu her türlü bilimsel ihtiyaçlar açılan bu kurumlar sayesinde karşılanmıştır (Er, 2003, s. 211).

Tanzimat Öncesi Eğitim

Tanzimat öncesinde Osmanlı Devleti'ndeki eğitim kurumları şunlardır:

1. Dini eğitim yapan okullar: Sıbyan Mektepleri, Medreseler.
2. Teknik ve Askeri nitelikli okullar: Mühendishane-i Bahri-i Hümayun, Mühendishane-i Berri-i Hümayun, Tıbhane-i Amire ve Cerrahhane-i Ma'müre, Mekteb-i Ulum-i Harbiyye, Muzika-i Hümayun.

3. Genel özellikli eğitim kurumları: Rüşdiyeler, Mekteb-i Ulüm-i Edebiyye, Mekteb-i Maarif-i Adliyye.

Bunlardan başka saray ve sordu eğitimi için açılmış kurumlarda vardı bunlar Enderun Mektebi ve Acemi Oğlanlar Mektebi idi (Ayhan, 1992, s. 158).

Düzenli, programlı, yer ve zamanı belli, hedefi ve amacı olan, idari kontrol ile birlikte yapılan resmi eğitime “örgün eğitim” denilmiştir. Bundan ayrı, kesin bir plan ve programı ile yeri zamanı belli olmayan hayat boyunca devam eden eğitime de “yaygın eğitim” denilmiştir. Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren bu şekilde birçok örgün ve yaygın eğitim kurumları açılmıştır (Gündüz, 2011, s. 113).

Osmanlı Devleti'nde medrese devlete bağlı bir kurum değildir. Medrese'nin yönetimi, eğitimin finansmanını sağlayan vakıflar tarafından yürütülmüştür. Eğitimin merkezi otoriteye bağlanması ibtidai, rüşdiye, idadi ve sultani gibi batı tipi okulların açılması ile gerçekleşmiştir. Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin 1826'da kurulması ile eğitim kurumları devletin denetimine girmiştir (Ürekli, 2002, s. 391).

Bir zamanlar hem teşkilât hem de askerî yönden Avrupa'ya üstünlük sağlayarak üç kıtaya yayılmış olan Osmanlı orduları; 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyıl boyunca kendilerinden daha üstün olan Avrupa orduları karşısında yenilgiler almıştır. Bu yenilgiler karşısında Osmanlı devlet adamları, batıdaki gelişmelere ayak uyduramadıkça, ayakta durmanın mümkün olamayacağını anlamışlardır. Osmanlı yenileşme döneminin başlangıcı kabul edilen (1718-1730) Lale Devri ile batı yakından izlenmeye başlanmıştır. Bu dönemde Avrupa'ya elçiler gönderilmiş ve ticaret, kültür ve sanat hayatı geliştirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti ancak bu dönemde, 1727'de matbaa kurup eserler yayınlamaya başlamıştır.

III. Selim (1789-1807) Avrupa Devlet'lerinde meydana gelen gelişmeleri yakından takip ederek faydalanmak istemiştir. III. Selim ile başlayan 19. yüzyıldaki batılılaşma çabaları

yine ilk olarak askeri alanda ortaya çıkmıştır. II. Mahmud (1808-1839) dönemi Lale Devri'nde başlayan değişmelerin yerini zorunlu değişmeler almıştır.

Meclis-i Umur-ı Nafia'nın 1838'de çıkardığı eğitimle ilgili önemli rapor ve ardından yeni açılan okullar, batı tarzı eğitimin yerleşmeye başladığını göstermektedir. Bu açıdan Osmanlı Devleti içinde yenilikçi eğitim alanında ilk kurumsallaşma da bu dönemde olmuştur. Artık geleneksel Osmanlı eğitim sistemi değişmeye başlamıştır. Mekâtib-i Rüştîye Nezareti, rüştîye mekteblerinin idaresinden sorumlu olacak bir "Genel Müdürlük" olarak kurulmuştur. 1838'de Mekteb-i Maarif-i Adliye adıyla memur yetiştirmek amacıyla bir okul kurulmuş. Eğitimde ve bilimde işi bilen deneyimli insan kaynaklarının yeterli olmaması, bu okullara öğrenci yetiştirecek eğitim kurumlarının eksikliği ciddi sıkıntılara neden olmuştur. II. Mahmud döneminde Osmanlı Devleti'nde modern eğitiminin başladığını ve maarif işleri için yeni kurumların kurulduğunu görmekteyiz (Karataş, 2003, s. 233).

Tanzimat Sonrası Eğitim

Osmanlı Devleti'nde yenilikçi eğitim kurumlarının kurulduğu ve bilimsel eğitim verilmeye başladığı dönem, Tanzimat Dönemi olmuştur. 1839'da Sultan Abdülmecid'in tahta çıkışı ve Gülhane Hatt-ı Hümayun'unun ilan edilmesi ile başlayan, 1876'da II. Abdülhamid'in tahta çıkışı ile biten Tanzimat Dönemi Türk eğitim tarihinde siyasi açıdan da önemli bir dönemdir (Buluç, 1997, s. 36).

Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine girmesindeki en önemli sebeplerinden biri eğitim sisteminin Avrupa karşısındaki geri kalmışlığıdır. Kuruluş ve yükselme dönemlerinde yapılandırılan eğitim sistemi yıllar geçtikçe ilerlemiş Osmanlı Devleti'nin de ilerlemesine çok büyük katkılar sağlamıştır. Ancak yükselme döneminin sonlarına doğru batının bilim, teknik ve eğitimde gerçekleştirdiği gelişmeler Osmanlı Devleti tarafından takip edilememiştir (Kalabak, 2014, s. 308).

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti dağılma dönemine girmiştir. Bu durumun izleri; ilmî, ekonomik, askeri ve siyasî yönlerden açıkça görülmüştür. Bu dönemlerde, Avrupa'da ise her alanda dikkat çekici bir ilerleme vardır. Osmanlı'da Avrupa'nın tam tersine 1839'da devlet içte ve dışta büyük olaylarla uğraşmaya başlamıştır. Bu sıralarda Sultan Abdülmecid'in tahta çıkmasının hemen ardından ve Mustafa Reşid Paşa'nın çabalarıyla, iç barışı ve bütünlüğü sağlamak, Avrupa kamuoyunu ve hükümetlerini kazanmak, ihtiyaç duyulan yenilikleri yaparak devleti gerilemekten kurtarmak için Tanzimat Fermanı ilan edilmiş ve yeni bir reform sürecine girilmiştir. Tanzimat, Batının ilim, eğitim, teknik ve sosyal meselelerdeki gelişmişliği karşısında, Osmanlı Devleti'nin kendisini yenilemesi yolundaki çabası olarak da ifade edilmiştir. Bu dönemde, okumuş kabul edilen aydın kesim Osmanlı Devleti'nin yeniden toparlanması, Batı'daki yenilik ve gelişmeleri takip edebilmesi için çeşitli fikirler ortaya atmıştır. Tanzimat Fermanı, düşünce alanında Osmanlı'ya büyük yenilikler getirmiştir. Ancak bu fermanda eğitimle ilgili bir mesele yer almamıştır. Sultan Abdülmecid, bu eksikliği 1845'te Meclis-i Vala-yı Ahkamı Adliye'ye giderek okuttuğu hatt-ı hümayunda bildirmiştir. Bu eksiklikten ötürü eğitim işleri ile ilgilenmek üzere bir Meclis-i Maarif-i Muvakkat kurulmuştur. Açılan meclisin çalışmaları sayesinde, öğretimin batıda uygulandığı şekliyle üç kademeli olması ve okulların idaresini gerçekleştirmek üzere maarif meclisine gereksinim duyulduğu hükümete bildirilmiştir. Bunun üzerine, 1846'da maarif meseleleri ile ilgilenecek Meclis-i Maarifi Umumiye teşkilatı kurulmuştur. Böylece modern anlamda merkezi eğitim teşkilatının temeli atılmıştır (Ürekli, 2002, ss. 391-392).

1857'de de Maarif-i Umumiye Nezareti'nin açılmasıyla günümüz Eğitim Bakanlığı'nın görevlerini yerine getiren merkezi bir teşkilat kurulmuştur. Bütün eğitim kurumları merkezi bir otoriteye bağlanmıştır. Devlet okulları da üç kademeye ayrılmıştır. Buna göre;

1. İlk Okullar: Sıbyan mektepleri, İbtidai mektebler ve Rüşdiyeler

2. Orta Okullar: İdadi ve Sultaniler

3. Yüksekokullar: Darülfünun ve bazı meslek okullarıdır (Arslanoğlu, 1996, s. 63).

4. Ayrıca Osmanlı da bunlardan başka öğretmen okulları da açılmıştır. 1848 yılında açılan ilk öğretmen okulu (Darülmuallimin) öğretmenlik mesleği ile ilgili atılan ciddi adımdır. 1860'lara gelindiğinde mesleğe girişte gerekli koşullar aranmaya başlanmıştır. Artık öğretmenlik mesleğinde eğitilmiş kesimin yetişmesine önem verilmiştir (Şimşek, 2014, s. 79).

Osmanlı'da modern eğitim, ilk sivil rüştiyelerin 1839'da açılması ve ardından eğitim fakültelerinin kökeni olan Darülmuallimin'in açılmasıyla 1848'lerin başlarında gerçekleşmiştir. Yine 1863'de ilk modern yükseköğretim kurumu Darülfünun'un açılması planlanmış ve kısa bir süre sonra bu eğitim kurumu ilk derslerine başlamıştır. 1851'de Avrupa tarzında açılmış olan bilim akademisi Encümen-i Daniş, 1862'de Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye ve ardından da devlet kontrolünde eğitim yapan sultaniler, idadiler ve diğer eğitim kurumları açılmıştır (Gündüz, 2011, s. 4-5).

19. yüzyıl Osmanlı dünyasında Tanzimat'la birlikte birçok kurumda, özellikle de eğitim alanında yapılan reformlara, Fransa ve Fransız sistemi rehberlik etmiştir. Eğitim alanında başlatılan yenileşmeler çerçevesinde Osmanlı eğitim sisteminin düzeltilmesi ve Fransız eğitim sistemi hakkında bilgi almak için Tanzimat Dönemi yöneticileri Ali ve Fuad Paşalar tarafından dönemin Fransa Eğitim Bakanı Jean Victor Duruy, Osmanlı'ya davet edilmiştir. Duruy, incelemeleri sonucunda eğitim sisteminin yenileştirilmesi için devrin yöneticilerine, devlet içerisinde her derecede okulların açılmasını, orta ve yükseköğretime değer verilmesini ve en önemlisi de bütün çocukların okullara devam etmesinin sağlanmasını önermiştir (Parmaksız, 2008, s. 13).

1867 tarihinde Osmanlı Devleti'ne, Fransa tarafından Tanzimat ve Islahat Fermanları ile vaat edilen reformların uygulanması konusunda ve içinde çeşitli başlıkları bulunan bir rapor verilmiştir. Bu raporda; Osmanlı eğitim sisteminin yeniden ele alınıp

teşkilatlandırılması, yeni okulların açılması, Hıristiyan okullarının korunması ve özendirilmesi, karma eğitime geçilmesi ve ülke içerisinde herkese yararlı olabilecek kütüphanelerin açılmasının gerektiği belirtilmiştir. Fransa, Osmanlı'dan istediği bu reformlarla, yaygın ve bütünleştirilmiş bir eğitim sistemine geçilmesini önermiştir. Dönemin devlet adamlarından Ali, Fuad ve Safvet Paşalar da bunu desteklemişlerdir (Parmaksız, 2008, s. 14).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 5 bölüm ve 198 madde olarak hazırlanmıştır. Eğitimin aşağı yukarı her konusu ile ilgilenmiştir. Nizamname; ilkokul seviyesinden üniversiteye tüm öğretim kademelerinde yapılacak eğitim ve öğretimin özelliklerini, okutulacak dersleri, kayıt işlemlerini, kız ve erkek çocukların öğrenimlerini ne şekilde gerçekleştireceklerini, idarecilerin, hizmetlilerin ve öğretmenlerin aylık ücretlerinin nasıl olacağı gibi konuları bir sisteme bağlamıştır. Bu nizamname ile örgün eğitim, ilk, orta ve yüksek şeklinde kademeli bir şekilde derecelendirilmiştir. Bunlar Mekatib-i Sıbyaniye, Mekatib-i Rüştîye, Mekatib-i İdadiye, Mekatib-i Sultaniye, Mekatib-i Aliye olmak üzere beş kısma ayrılmıştır. Yine bu nizamname yabancı okullar ve azınlık okulları ile de ilgili yenilikler getirmiş, ele alınan bu okulların bağımsız hareket etmelerini engellemek için devlet denetimi altına almıştır (Altın, 2008, s. 274).

Türk eğitim tarihinde dönüm noktası olarak kabul edilen, Maarif-i Umumiye Nizamnamesin'de eğitim harcamalarının nereden ve nasıl karşılanacağı da belirtilmiştir. Buna göre, eğitim harcamaları; devlet gelirlerinden ayrılacak paylar, halktan toplanacak yardımlar, yerel vakıflardan sağlanacak gelirler, çeşitli kaynaklardan gelecek bağışlar, sultani ve yükseköğretim öğrencilerden alınacak eğitim ücretleri ve cezalar türü gelirlerden sağlanacaktır. Ancak görünüşte eğitimin maddi problemini çözmek için sağlam ve kalıcı çözümler sunan bu uygulamanın gelirleri, hiçbir zaman istenilen miktarlara ulaşmamış ve eğitim giderlerinin karşılanması devlet için devam eden bir sorun olmuştur (Parmaksız, 2008, ss. 13-14).

II. Abdülhamit Dönemi Eğitim Alanındaki Yenilikler (1876-1909)

II. Abdülhamid dönemi, Osmanlı tarihinin en çalkantılı yıllarını oluşturmaktadır. Bunun sebebi; II. Abdülhamid'in kendine has bir yönetim anlayışı getirmesidir. Saltanatı'nın ilk yıllarında 93 Harbi'nin ve İngiliz siyasetinin çekişmesi içinde kalmıştır. II. Abdülhamit, 93 Harbi sonrası ülkeyi yenilemiş ve her alanda reform yapmaya başlamıştır. Bu dönemde iç politikada meydana gelen sarsıntıları ortadan kaldırmak kolay olmamıştır (Maden, 2014, s. 9).

II. Abdülhamid dönemini diğer dönemlerden ayıran önemli bir özellikte eğitim alanında ciddi adımların atılmış olmasıdır (Maden, 2014, s. 9). Bu dönem Türk eğitiminin iyileşmesinde ciddi bir adım olarak nitelendirilmiştir. Bugüne kadar eğitim alanında yapılan çalışmalar ancak II. Abdülhamid döneminde işler hale gelmiştir (Demirel, 2012, ss. 519-520). Yenileşen eğitim sisteminin tüm kademelerinde Tanzimat döneminde başlatılan yenilik çalışmalarının ciddi anlamda devam ettirildiği, eğitim sisteminin daha da sistemleşerek kontrolünün sağlandığı görülmüştür. Okuma yazma oranı üç kat artmış, ortaöğretimde birçok alanda okullar açılmıştır (Türk, 2015, s. 715). Eğitimle ilgili maddeler ilk kez bu dönemde anayasada yer almış, memleketin gelişmesinin ve ilerlemesinin ancak ilim ve eğitim gücüyle olacağı ifade edilmiştir. Tanzimat döneminde okullaşmanın İstanbul'la sınırlı kalmasına karşın, II. Abdülhamid döneminde okullaşma tüm memlekete yayılmıştır. Özellikle bu dönemde idadilerin ön plana çıktıkları görülmektedir (Şen, 2013, s. 485). Eğitim ve öğretim işleri 1876 da ilan edilen Kanun-i Esasi'de belirtilmiş, devletin görevleri arasına girmiş ve Meclis-i Mebusan'da dahi eğitim işlerini ele almadan yapılan ıslahatların başarıya ulaşamayacağı ortaya çıkmıştır (Kodaman, 1991, s. 28).

Kanun-i Esasinin ilanı ile başlayan I. Meşrutiyet Dönemi'nde eğitim ile ilgili anayasaya giren maddeler şunlardır: 1876 tarihli Anayasa'nın 3. maddesi eğitim ile ilgilidir. İlk iki tanesi özel eğitimle üçüncüsü ise ilköğretim zorunluluğu ile ilgilidir.

15. Madde, Kanunlara uymak şartıyla her Osmanlı vatandaşı genel ve özel öğretim yapma konusunda özgürdür.

16. Madde, ülkedeki çeşitli toplumların kendi dini inanışlarına ilişkin eğitim ve öğretimlerine karışılmayacağı belirtilmiştir. Yine aynı maddede ülkedeki tüm mekteblerin devletin denetiminde olduğu bildirilmiştir.

Mektebler devlet denetimine alınmış ancak gayrimüslimlerin kendi inanışları çerçevesinde yapacakları eğitime karışılmayacağı belirtilmiştir.

114. Madde, Osmanlıdaki tüm bireyler için ilköğretimin zorunlu olacağı bildirilmiştir (Akyüz, 2011, ss. 16-17).

II. Abdülhamid döneminde Mülkiye Mektebi'nin kademesi yükseltilmiş, Edebiyat, Fen, Hukuk Fakülteleri açılmış, Maliye Okulu, Halkalı Ziraat Okulu, Güzel Sanatlar Akademisi, Yüksek Öğretmen Okulu, Orman ve Maden Okulu, Ticaret Okulu ile geniş bir eğitim teşkilatı kurulmuştur (Dosay Gökdoğan, 2002, s. 205). Bu dönemde okullaşma oranı % 7 oranında artmış, II. Abdülhamid'in tahta çıktığı 1876'da Osmanlı Devleti sınırlarında, 4 Yüksek Okul, 4 Darülmualimin, 253 Rüşdiye, 18.490 Sıbyan mektebi ve 1'de özel okul bulunuyordu. II. Abdülhamid döneminin son yıllarına doğru okul sayısına bakıldığında 619 Rüşdiye (74'ü kız rüşdiyesi), 109 idadi, 32 Darülmualimin, 5000 civarında da ibtidai mektebi vardır (Parmaksız, 2008, s. 27).

Bu dönemde hem resmi hem de özel kız rüşdiyelerinin sayısı artmış ve kızlarda okuma-yazma hevesi yaygınlaşmıştır. II. Abdülhamid eğitim konusunda bütün okullara destek vermiş ve eğitim çalışmalarını kendi eliyle sürdürmüştür (Keçeci Kurt, 2012, s. 5).

II. Abdülhamid eğitimde ciddi anlamda maddi ve manevi önemli yatırımlar gerçekleştirmiştir. Yeni eğitim bu dönemde yerleşmiş ve devlet eğitimde yapması gereken görevinin farkına varmıştır. Okullara devlet eliyle maddi destek yapılması, eğitimdeki giderler için vergi yoluyla kaynak sağlanması, okul binası inşası, öğretmen eğitimi, devletin öğretmen

ataması, merkez ve taşra teşkilatının kurulması, taşrada eğitim kurumlarının yayılması ve sivil yükseköğretim kurumlarının oluşturulması eğitim alanındaki bilinçlenmenin göstergeleridir (Demirel, 2012, ss. 520-521).

Tablo 4

II. Abdülhamit'in Devraldığı Eğitim Mirası ve Tahta Çıkışı ile Eğitime Yaptığı Katkı (1876-1895)

	Okul	Tahta çıkıştan Önce Açılan	Tahta Çıkıştan Sonra Açılan
	Yüksek Okullar	4	4
Ülke	Rüştiyeler	253	160
Genelinde	İdadiler	-	55
	Sıbyan ve İbtidai okullar	18947	9649
İstanbul'da	Özel okullar	1	19
Vilayet	Darülmualimin-i İbtidai	-	14
Merkezlerinde	Yeniye çevrilen İbtidai sayısı	-	5138

Örneğin alındığı kitap: Alkan, Mehmet. Ö. (2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Ankara: Tarih İstatistikleri Dizisi, C.6, s. 49.

Tablodaki verilere göre; II. Abdülhamid öncesi ve sonrası dönemde açılan okul sayıları incelendiğinde ülke genelinde idadilerin açıldığını, sıbyan ve ibtidai okul sayısında da artış olduğunu görmekteyiz. İstanbul'da özel okul sayısında ciddi oranda artışlar olduğunu görmekteyiz. İstanbul'daki özel okul sayısında ciddi oranda artış olduğu görülmektedir. Vilayet merkezlerinde ise; Darülmualimin-i İbtidailer ilk defa bu dönemde açılmaya başlanmış ayrıca eski usulden yeni usule çevrilen ibtidailere'de ilk defa bu dönemde rastlanmaktadır.

II. Abdülhamid taşradaki okulların ve eğitim işlerinin yaygınlaşmasına oldukça önem vermiştir (Türk, 2015, s. 271). O eğitimin önemine inanan ve eğitimin sadece İstanbul ile

sınırlı kalmaması gerektiğini düşünen bir padişah olmuştur. Bu nedenle onun döneminde ciddi anlamda okullaşma hareketi başlamış memleketin her köşesinde değişik adlarla ve amaçlarla eğitim kurumları açılmıştır. Memleket genelinde öğrenci sayısında da ciddi anlamda artış yaşanmış böylelikle eğitilmiş insan sayısında artış yaşanmıştır (Keçeci Kurt, 2012, s. 18).

Bölüm III: Edirne’de Eğitim ve Eğitim Kurumları

Vilayet Maarif İdaresi

1846’da maarif işleriyle ilgilenecek Meclis-i Maarif-i Umumiye kurulmuştur. Bununla birlikte bu kuruma bağlı bir icra organı olmak ve üyeleri tarafından yönetilmek üzere Mekatib-i Umumiye Nezareti kurulmuştur. Bu kurum; genel müdürlük derecesinde olup Rüştîye ve sıbyan okullarından sorumludur. 1857’de Osmanlı Devleti’nde Maarif-i Umumiye Nezareti kurulmuştur. İlk Maarif Nazırı Abdurrahman Sami Paşa’dır.

1869 Nizamnamesiyle Maarif Nazırlığı ilmi ve idari olarak iki daireye ayrılmıştır (Çakırtaş, 1997, s. 109). Daire-i İlmiye kitap basımı ve çeviri işleri ile birlikte ruus imtihanlarıyla, Daire-i İdare ise idari işlemleri yapılması yani okul, müze kütüphane matbaaların idaresi ve çalışanların yönetimi ile uğraşmaktadır. Yenileşme çabaları ile alınan karar neticesinde eğitim işleri taşraya yaygınlaştırıldığı için vilayetlerde eğitim meclisleri oluşturulmuştur. 1870’te Telif ve Tercüme Nizamnamesi yayınlanmıştır. 1872’de daireler kaldırılarak Meclis-i Kebir-i Maarif tek meclis haline getirilmiş ve üye sayısı azaltılmıştır (Akyıldız, 2003, ss. 273-274).

1869 Nizamnamesi denetleme hizmetlerine de yeni hükümler getirmiş, denetleme hizmeti Nezaret’in resmi görevleri arasında yer almıştır. Bu nizamname merkez teşkilatından daha çok taşra maarif teşkilatını yapılandırmıştır. Nizamname’nin 143. maddesi ile vilayetler’de İstanbul’daki Meclis-i Kebir-i Maarif’e bağlı bir şube olarak “Meclis-i Maarif” kurulacaktır. Başkanın yanında biri Müslüman diğeri gayrimüslim iki muavin, kâtip ve sandık emini yer alacaktır (Tümer Erdem, 2011, ss. 57-58).

1884’te maarif müdürlerinin sayısında artış olmuş ve maarif müdürlerinin başkanlığında maarif meclisleri oluşturulmuştur. Bunlar, il merkezlerinde Darulmuallimin açmak, ibtidai’leri düzenlemek, yeni usul eğitimi yaygınlaştırmak, eğitimli öğretmenler görevlendirmek gibi işleri yürütmüşlerdir (Taşer, 2010, s. 161).

Tablo 5

Edirne Vilayeti Maarif İdaresi (1900-1904)

Memuriyet Adı	Memur İsmi				
Tarih	1316	1317	1318	1319	1321
Maarif müdürü	Tevfik Bey	Tevfik Bey	Ziver Bey	Ziver Bey	Mustafa Celal Bey
Maarif Katibi	Ali Rıza Efendi	Ali Rıza Efendi	Ali Efendi	Ali Efendi	Ali Rıza Efendi
Muhasebe Memuru	Ahmet Hamdi Efendi	Ahmet Hamdi Efendi	Ahmet Hamdi Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Ahmet Hamdi Efendi
Muayene Memuru	Reşid Bey	Reşid Bey	Reşid bey	Reşid Bey	Reşid Bey
Muayene ve Sandık Emni Muhasebe Refiki Katip	Agob Efendi	Agob Efendi	Agob Efendi	Agob Efendi	Agob Efendi
			Alaaddin Efendi	Alaaddin Efendi	Alaaddin Efendi
			Emin Ziya Efendi	Emin Ziya Efendi	Mehmet Cemal

Örneğin alındığı salname: (SNMU, H. 1316, s. 778; H.1317, s. 778; H.1318, s. 969; H.1319, s. 302; H.1321, s. 280).

Tablo 5’te görüldüğü üzere; 1900 ve 1904 yılları arasında Maarif müdürü olarak ilk iki yıl Tevfik Bey’i görüyoruz. 1902’de müdürlüğe Ziver Bey getirilmiş, iki yıl maarif müdürü olarak devam etmiş ardından 1904’te onun yerine Mustafa Celal Bey getirilmiştir. Beş yıl içerisinde üç tane maarif müdürü görev yapmıştır. Maarif kâtibi olarak Ali Rıza Efendi beş yıl görev yapmıştır. Beş yıl Ahmet Hamdi Efendi muhasebe memuru, muayene memuru olarak da Reşid Bey, muayene ve sandık emini olarak Agob Efendi görev yapmıştır. Muhasebe refiki olarak ilk iki yıl isim kaydedilmemiş son üç yıl Alaaddin Efendi görev yapmıştır. Kâtip

görevini 1902-1903 yılları arasında Emin Ziya Efendi, 1904 yılında Mehmet Cemal Efendi yapmıştır.

1900 tarihli Maarif Salnamesinde; vilayetlerdeki maarif müdürlerinin vazifeleri belirtilmiştir. Maarif müdürleri, idareleri altındaki eğitim işlerine ilişkin tüm işleri nizamname emirlerine uygun olarak yürütülmesine başkanlık etmişlerdir. Vilayetlerde bulunan memur ve muallimler ile diğer çalışanların hiçbirinin maarif nezaretiyle iletişime geçmelerine izin verilmemiştir. Bu kişilerin her çeşit resmi işleri maarif müdürleri aracılığıyla yürütülmüştür. Maarif müdürleri öğrenciler ve okullar hakkında bilgiler içeren kapsamlı raporları düzenleyerek bakanlığa takdim etmişlerdir. Ayrıca vilayet merkezlerindeki maarif meclislerinin başkanı olan maarif müdürleri, maarife ait bütçenin idaresini ve yönetimini yaparlardı ve maarif sandıklarının kurulmasından ve gelirlerin adaletli bir şekilde harcanmasından sorumlu olmuşlardır (SNMU, H. 1316, ss. 136-140).

Müslüman Mektepleri

Geleneksel Mektebler.

Sıbyan Mektepleri.

Sıbyan, Arapça bir kelime olan sabi'nin çoğuludur. Küçük erkek çocuğu anlamına gelmektedir. Sıbyan mekteplerinin geçmişi Budizmi benimsemiş olan Uygur Türkleri'ne kadar dayanmaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne aktarılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren her mahalle ve köyde en az bir tane sıbyan mektebi inşa edilmiştir (Türk, 2006, s. 334). 17. yüzyıla kadar ilköğretim kurumu olarak sıbyan mektepleri ya dinsel yapıların içinde sultan ve vezir külliyesi programı içinde var olmuş ya da tek yapı olarak mahalle içine yerleştirilmişlerdir (Akşin, 1988, s. 370).

Osmanlı'da seviye olarak ilköğretime denk sayılan bu okullara "Sıbyan Mektebi" veya "Mahalle Mektebi" denilmektedir. Sıbyan mekteplerine "Mekteb" ya da "Küttab" denilmiştir.

Bu okullara aynı zamanda “Darüttalim”, “Mektebhane”, “Muallimhane” veya “Darülilim” de denilmiştir. Bu mektebler okuma ve yazma, bazı dini bilgiler ve küçük çaplı hesap işlemlerinin verildiği ilkokullardır. Bu eğitim kurumlarında sabahtan ikindiye kadar eğitim verilmektedir. Çocukların bu mekteblere başlama yaşı ise 5-6 civarındadır (Demirtaş, 2007, s. 174).

Sıbyan mektebi öğretmenleri, camii imamı ve müezzinleri, biraz okuryazar olan orta yaşlı ve ağır başlı kişiler, ölen bir öğretmenin uygun niteliklerini taşıyan oğlu, hafız ve okumuş kadınlar arasından seçilmiştir. Sıbyan mektepleri için kişinin biraz eğitilmiş olması muallim olabilmesi için yeterli sayılmıştır. Sıbyan mekteplerinin genellikle tek ana dersi, Kur’an-ı Kerim’in anlamını açıklanmadan sadece okunuşunun öğretilmesi idi. Ayrıca dini bilgiler, ahlak bilgileri ve ibadet öğretilmekteydi. Yetenekli çocuklara da ailelerinin izni ve desteği ile hafızlık öğretilmiştir (Demirtaş, 2007, s. 175).

İslam dini eğitime büyük önem vermektedir. Kızlar ve erkek için okumak dinin emir kıldığı bir iş olarak kabul edilmektedir (Karal, 1983, s. 170). Anne ve babalar çocuklarının akli ermeğe başlayıp yaşı uygun hale geldiğinde onları okutmakla görevli sayılmıştır. Bu sevabı kazanmak için genel olarak her camii yanında bir mekteb açılmıştır. Sevap almak isteyen birçok insan mektebler açmışlar ve bu mekteblerin devamlılığı için vakıflar kurmuşlardır (Memioğlu, 2003, s. 242).

Osmanlı Devleti’nin çocuklara temel eğitim vermek amacıyla yaptırdığı ilk mekteb Bursa’da yapılmıştır. Fatih tarafından İstanbul’da ise ilk sıbyan mektebi yapılmıştır. “Darüttalim” ismiyle de adlandırılan bu mektebin vakfiyesinde ta’lim-i kelam-ı kadim ve Kur’an-ı azim okuması şart konulmuştur. İstanbul’da başka padişahlarda sıbyan mektepleri açmışlardır. Fatih’ten sonra II. Bayezid tarafından yaptırıldığı bilinen bir sıbyan mektebi daha bulunmaktadır (Özyalvaç, 2011, s. 347).

Osmanlı Devleti'nde eğitim sisteminin ilk kısmını oluşturan sıbyan mekteblerinin genel özellikleri şunlardı:

- 1- Eğitim dini amaçlıdır.
- 2-Yöntem olarak ezber yöntemi uygulanmıştır.
- 3-Kızlar da eğitim görmekteydi.

Aileler çocuklarını hocalarına teslim ederken hocanın elini öptürürler “eti senin kemiği benim” derlerdi. Aileler bu sözlerle hocaya çocuklarını teslim ederlerdi. Başarının karşılığı sayılan takdir etme bu dönemde sadece “aferin” sözü kullanılarak yapılırdı (Erdem, 2005, s. 2).

Sıbyan mektepleri genellikle alt kısmı hasır döşenmiş geniş bir oda ve üstü kubbeli yapılardan oluşmaktadır. Öğrenciler minder üstünde yerde oturarak eğitim görmüşlerdir. Hem talebenin hem de hocanın önünde birer rahle yer almıştır. Talebeler, rahlenin üzerinde Kur'an ve dua kitaplarını okumuşlardır. Mektebe başlama günü ise genellikle kandil günlerinde hocanın ve mektep öğrencileri ile mahalledeki çocukların toplanarak yaptıkları ilahili, yürüyüşlü bir törenle yapılmıştır. Bu törenler çocuklarda okula gitme arzusunun oluşmasını sağlamak için yapılmıştır (Solak, 2003, s. 114). Bu mekteplerin en güzel özelliği, öğrencilerin birbirlerine sevgiyi, kendilerinden büyüklerine saygıyı öğrenmeleri ve o dönemde toplum düzeni demek olan dini kurallar çerçevesinde çocukları yetiştirmiş olmasıdır (Gelişli, 2002, s. 47)

Sıbyan mektepleri programında ilk önce Kur'an okuma ve namaz kılma öğrenimi ile ilgili bilgilerin eğitimini yer alıyordu. Daha sonraları yazı eğitimi de programa alınmıştır. Mekteb'in programına 1781 yılında I. Abdülhamid tarafından Arapça ve Farsça derslerinin eklenmiş olması büyük yenilik olarak kabul edilmiştir. Okutulan dersler: Kur'an-ı Kerim, fıkıh, dinler tarihi, sarf nahiv, yazı, edep (Ahlak), aritmetik'tir (Yoluk, 2010, s. 39).

Osmanlı'nın ilköğretim kurumu olan sıbyan mekteblerinin en önemli değişimi 1870'li yıllardan itibaren başlamıştır. Sıbyan mektepleri zamanla iptidai mekteblere dönüştürülmüş, gelişmiş eğitim öğretim yöntemleri ve ders araç gereçleri kullanılmaya başlanmıştır. İlk kez bu tarihlerde öğrenciler ve öğretmenlerin kullanacakları sıra, tahta, tebeşir, harita, yerküresi, öğretmen kürsüsü gibi ders araç gereçleri okullara girmeye başlamıştır (L. Budak ve Ç. Budak, 2014, s. 381).

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin sıbyan mekteplerine ilişkin maddeleri şu şekildedir:

1. Mahalle ve köylerin her birinden az bir sıbyan mektebi bulunacak, Müslüman ve Hristiyanların birlikte yaşadıkları yerlerde her toplum için ayrı bir mekteb bulunacaktır.
2. Sıbyan mekteblerinin yapılması, yapıların tamiri ve öğretmen masrafları, toplum tarafından karşılanacak ve öğretmenler nizamname kanunlarına göre seçilip, atanacaktır.
3. Sıbyan mektebinde eğitim dönemi dört yıl sürmektedir ve uygulanan programları şu şekildedir; Usul-i Cedid'e vechile elif ba, Kur'an-ı Kerim, tecvid, ilmihal, yazı talimi, muhtasar, fenni hesap, tarih-i Osmani, coğrafya, ahlak risaleleri, malumat-ı nafia risaleleri. Hristiyan sıbyan mekteplerinde eğitim kendi dillerinde olacaktır.
4. Bir bölgede iki sıbyan mektebi bulunması durumunda bunlardan biri kız öğrencilere ait olacaktır. Eğer bu mümkün değilse yani iki tane sıbyan mektebi yoksa kız ve erkekler aynı binada okuyacaklar, fakat ayrı yerlerde oturarak eğitim görecektir. Kız sıbyan mekteblerinin hocaları kadın olacaktır, eğer yoksa edepli kişiliğe sahip olan erkek bir hoca tayin edilecektir.

Sıbyan mektepleri; umumi ve hususi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bunlardan hususi olan Evkaf-ı Hümayun Nezaretine, umumi sıbyan mektepleri de Maarif-i Umumiye Nezaretine bağlanmıştır. Bunlardan Maarif-i Umumiye Nezaretine bağlı olanlara "İbtidai Mekteb, Mekteb-i İbtidai, ya da Usul-i Cedide Mektebi" denilmiştir (Buluç, 1997, s. 38-39).

Tablo 6

İstanbul ve Ülke Genelinde Sıbyan Kurumlarının Sayısı ve Edirne'deki Payı (1892-1893)

Vilayet	Usul-i Atika (Sıbyan Mektebi)	Usul-i Cedide (İbtidai Mektebi)	Top.
İstanbul	196	47	243
Edirne	1721	204	1925
Ülke Geneli	18893	3057	21940

Örneğin alındığı makale: Gelişli, Y. (2002). Osmanlı Devleti İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu Gelişimi ve Dönüşümü), C.15, Yeni Türkiye Yayınları, s. 49.

Görüldüğü üzere, ilköğretim ülke içerisinde yaygınlaştırılmıştır. Sıbyan mekteplerinin sayısı ibtidai mekteplere göre oldukça fazla olmasına rağmen yeni usul eğitim veren ve yeni mekteb denilen ibtidai mekteplerin sayısında da artış olmuştur (Gelişli, 2002, s.b49).

II. Abdülhamid döneminde eğitim alanındaki çalışmalar neticesinde her düzeydeki okul sayısında ve ülkedeki okullaşma oranında artış görülmüştür. Bu dönemde geleneksel eğitim yapan sıbyan okulları yeni anlamda modern eğitim yapan ibtidailere çevrilmiştir. Yani eski yöntemle (usul-i atika) eğitim yapan sıbyan okulları yeni yöntemle (usul-ü cedide) eğitim yapan ibtidaiye çevrilmiştir (Alkan, 2000, ss. 8-9).

Medreseler.

Medrese, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü ve bu amaçla hazırlanmış belirli yerlere verilen özel bir ismi ifade etmektedir. Medreselerin esas ortaya çıkış yerinin 9. yüzyıl sonlarına doğru Orta Asya'daki Horasan ve Türkistan bölgelerinin olduğu bilinmektedir. İslam ülkelerinde yapılan araştırmalara göre medreselerin her İslam ülkesinde farklı zamanlarda ortaya çıktıkları bilinmektedir (Şanal, 2003, s. 149-150).

İlk Osmanlı medreseleri, kendilerinden önceki Amasya, Konya, Kayseri, Karaman ve Aksaray gibi Anadolu şehirlerinde gelenekleri yerleşen eğitim faaliyetlerinin bir devamı niteliğindedir. Anadolu'daki bu faaliyetler, o dönemin en mühim ilim ve kültür merkezleri sayılan Mısır, Suriye, İran ve Türkistan'dan gelen âlimlerin sayesinde gerçekleşmiştir (İhsanoğlu, 1998, s. 234).

İslami eğitimin temel kurumu olan medreseler Osmanlı Devleti'nde fiziki şartları, mimari özellikleri, program özelliği açısından ciddi gelişmeler kaydetmiştir. Sıbyan mektebinden sonra medrese orta, lise ve üniversite eğitimine denk gelen, dini özelliği nedeniyle sadece Müslümanların devam ettiği bir eğitim kurum olmuştur (İpşirli, 2003, s. 327).

Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devleti'nin örgün eğitimi içerisinde orta ve yüksek dereceli okullar olarak medreseler kabul edilmiştir (Biçer, 2011, s. 90). En önemli öğrenme ve eğitim kuruluşu medreseler olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti fethettiği her bölgede bir cami ve yanında da medrese inşa etmiştir. Devletin gelişmesi ile birlikte medreselerin sayısı da ciddi derecede artmıştır. Vakıflar tarafından finanse edilen bu kurumlar, 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde geniş bir coğrafyaya sahip olmuştur. Medreselerin yanında başka önemli eğitim kurumları da vardır. Osmanlı Devleti, vakıflarla birlikte hem okulları hem de merkezde bulunan ihtisaslaşmış okulları desteklemiştir (Zaken, 2002, ss. 214-215). Bu eğitim kurumları vakıflara bağlı olduğu için vakfiyede belirlenen maddelere göre eğitim sağlamış, devlet ise medreselerdeki eğitimden ziyade mezun olanların iş hayatına atılmaları için gayret göstermiştir (Nuhoglu, 2001, s. 93).

Osmanlı Devleti'nde, ilk medrese Orhan Bey döneminde İznik'te açılmıştır (İznik Orhaniyesi). Orhan Bey kurduğu medreseye Davud-ı Kayseri'yi müderris olarak tayin etmiştir. Bursa'nın fethi gerçekleşikten sonra ise burada Manastır Medresesi adı verilen medrese kurulmuştur. Edirne'nin fethine kadar Bursa medreseleri önemini korumuştur. Fakat

Edirne'deki Üç Şerefeli (saatli) Medrese ile Darulhadis yapılıncı Bursa'daki Sultaniye Medresesi ikinci sıraya çekilmiştir (Taşkın, 2008, s. 351). İstanbul'un fethinden sonra Sahn-ı Seman Medreseleri kurulmuştur. Eğitim, plan ve program çerçevesinde ele alınmış medreselerde gerçekçi ve radikal reformlar yapılmıştır (Uzunçarşılı, 1965, ss. 67-68).

15. yüzyıl ortalarında Fatih Sultan Mehmet'in kurduğu Sahn-ı Seman Medreseleri bundan bir asır sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın kurduğu Süleymaniye Medreseleri Türk eğitim tarihinde dönüm noktası olmuştur. Osmanlı medreselerinde okutulan derslerin içerikleri ve dereceleri, bu derslerin ele alınış tarzları Türk eğitim tarihinin önemli konularını oluşturmaktadır. Kitaplar Arapça olmasına rağmen anlatım Türkçe yapılmıştır. Müderrisler medresedeki eğitim faaliyetleri yürüten kişilerdir. Osmanlı Devleti'nde müderrisler itibarlı kimseler olmuşlar ve kurumda maaşlı çalışmışlardır (Ürekli, 2002, s. 384).

Medreselerin çalışma şeklini konu edinen kaynakların çoğunda, "*müderris ve muîd*" olmak üzere iki görevliden bahsedilmektedir. Ancak, bazı kaynaklarda bunlardan başka ferrâş, bevâb, hafız-ı kütüb ve noktacı adlı çalışanlarında olduğu kaydedilmiştir. Bunlardan Müderris, medrese de talebeye ders okutan hocaya denilmiştir. Bunun yanında müderrislere ek görev olarak; Vakıf nazırlığı, toplanan gelirlerin kullanılması hakkında yetki, medrese binalarına yapılacak tadilatları yönetme gibi vazifelerde verilmiştir. Muîd ise, yardımcı öğretmen niteliğinde müderrisin verdiği dersi, öğrenciye tekrar eden veya ettiren kişidir. Bunlar maaş alan görevlilerdir. Hafız-ı Kütüb; medresede kitaplardan sorumlu olan görevlidir. Bevvab; medresede görev yapan kapıcılar'dır. Ferrâş; medreselerde, temizlikten sorumlu olan kimselerdir. Noktacı; medresedeki müderris, muîd ve öğrencilerin derslere geç kalıp kalmadıklarını kontrol etmekle ve bunun listesini tutmakla görevli kişidir (Yoluk, 2010, s. 83).

Osmanlı medreselerinde pozitif bilimlere yönelik dersler çok önemli sayılmamıştır. Matematik, tıp ve benzeri ihtisas medreseleri belirli oranda kalmıştır (Cihan, 2007, s. 27).

Bizzat müderrisin yürüttüğü derslerin işlenmesi, kitabın takip edilmesi ile yapılmıştır. Belli sürede bitirilmesi gereken kitap veya kitapların geçilmesi gereken bölümleri bitirilmedikçe başka bir derse geçilmezdi kitap veya konu bitirilerek ilerlenilirdi. Bu nedenle medreselerde sınıf geçme değil, kitap geçme yöntemi uygulanmıştır. Dersler, her biri için ayrı olarak alınmış olan bir veya birkaç ana kitap üzerinden yapılmış ve dersler bu kitapların ismi ile anılmıştır. Okutulan dersler düşük dereceli medreselerde özet, yüksek dereceli medreselerde ise ayrıntılı olarak işlenmiştir (Hızlı, 2008, ss. 28-29).

Medreseler parasız ve yatılı eğitim veren kurumlardı. Öğrencilerin yiyecek giyecek ve harçlıkları da karşılanmıştır. Medrese eğitiminde yoksul ailelerin çocukları ile zengin ailelerin çocuklarına eşit şartlar sağlanmıştır (Diktaş, 2008, s. 72). Sadece Müslüman erkek çocuklarının eğitim gördüğü bu kurumların programı ve eğitim anlayışı dini nitelikler taşımıştır. Medreselerin bu dönemdeki amacı genel olarak hukuk, din ve eğitim alanlarında görevlendirilecek olan kişilerin yetiştirilmesini sağlamaktır. Tanzimat ile birlikte ise yapılan yeniliklerle eğitim sistemi gözden geçirilmiş medreseler de ülke içerisindeki öneminden dolayı yeniden ele alınmıştır. Modern eğitime geçişin başlangıcı olan Tanzimat, medreselerin genel eğitim ve hukukçu yetiştirme fonksiyonunda küçülmeye neden olsa da diğer yandan, özellikle din eğitimi alanında iyi ve yeni bir gelişme sağlamıştır. Ancak daha sonraları medreselerin gittikçe etki alanları daralmış ve bu kurumlar ilmiye mensuplarını yetiştirmeye devam etmiştir (Biçer, 2011, ss. 91-92).

Osmanlı Devleti yenileşme döneminde medreseleri iyileştirmek için ciddi bir çaba sarf etmemiştir. Bu arada batılı tarzda okullar yapılmaya başlanmış ve geliştirilmiştir. Zamanla medreselerin toplumdaki rolü ve etkisi giderek daralmıştır. Medreselerin kapatıldığı 3 Mart 1924'de bu kurum fiili varlığını yitirmiştir (Demir, 2015, ss. 445).

Edirne'de açılan ilk medrese Fetret devri yılları ve Mehmet Çelebi dönemlerinin ürünü olan Edirne Eski Cami Medresesi'dir. 1529'larda Edirne'de 14 medrese kaydedilmiştir.

Bunlar: Muradiye, Yıldırım Han, Koca Murat Han, Atik, Hüsamiye, Anbariye Kadı, Taşlık Medresesi, Musa Çelebi (Yıldırım Beyazıt'ın oğlu), Sultan Mehmet Han, Üç şerefeli, Küçük Çelebi, Çukacı Hacı, Kemal Paşazade, Sarraciye ismiyle de bilinen Ramazanoğlu Pir Mehmet Sarraç medresesidir (Likoğlu, 2013, s. 153).

Tablo 7

Edirne Medreseleri (1900)

Liva	Kaza	Medresenin Adı	Yeri	Müdürrisi	Kurucusu	Öğr.
Edirne	Edirne	Peykler Medresesi	Sultan Selim	Hasan Efendi	II. Selim	-
“	Edirne	Kıra Medresesi	Sultan Selim			
“	Edirne	Hayriye Medresesi	Küçük Pazar	Mahmud Efendi	Hacı Ahmet Bey	45
“	Edirne	Saraciye Medresesi	Meydan Mah.	Sadık Efendi	Seraceddin Ef.	30
“	Edirne	Dersiam Medresesi	Kıyık Cad.	Hulusi Efendi	Hacı Mustafa Ef.	30
“	Edirne	Taşlık Medresesi	Taşlık Camii	Hüseyin Efendi	Ali Bey	60
“	Edirne	Sarıca Paşa Medresesi	Sarıca Paşa	Hacı İsmail Ef.	Sarıca Paşa	55
“	Edirne	Yediyolağzı Medresesi	Yediyolağzı	Hacı Habil Ef.	Hacı Hüsnü Ef.	70
“	Edirne	Küçük Medrese	Kıyık Cad.	Sezai Efendi	Bevvab Sinan Ef.	30
“	Edirne	Camiiatik Medresesi	Camii Atik			

“	Edirne	Orta Medrese	Üç Şerefeli Cami	Hafız Mehmet Efendi	II. Murat	60
“	Edirne	Saatli Medrese	Üç Şerefeli Cami	İsmail Efendi	II. Murat	50
“	Edirne	Sultan Beyazıd Medresesi	Sultan Beyazıd Cami	Hafız Halim Efendi	II. Bayezid	25
“	Edirne	Orta İmaret Medresesi	Gazi Mihal Bey Medresesi	-	Hacı Mehmet Fevzi Efendi	10
“	Edirne	Darülhadis Medresesi	Darülhadis Cami	Sadi Efendi	II. Murat	30
“	Edirne	Seyfullah Medresesi	Süleymaniye Caddesi	Hafız Osman Efendi	Seyfullah Efendi	40
“	Edirne	Lari Çelebi	Laleli Cami	-	Menzilcioğ lu Ali Ağa	30
“	Edirne	Hacı Veli Medresesi	Laleli Cami	-	Hacı Veli Efendi	-
“	Edirne	Defterdar Medresesi	Kurşunlu Fırın	Hafız Ahmet Efendi	Ahali	20
“	Edirne	Yakup Paşa Medresesi	Kaleiçi Mahallesi	Hafız Ahmet Efendi	Yakup Paşa	20
“	Edirne	Sinan Paşa Medresesi	Beylerbeyi Mahallesi	Hafız Süleyman Efendi	Mirimiran Sinan Paşa	60

“	Edirne	Koğacılar Medresesi	Koğacılar	Hasan Efendi	Hacı Salih Bey	15
“	Kırcaali	Hayriye	Kasaba İçinde	Abdülhalim Efendi	Hacı Osman Bey	68
Gelibolu	Gelibolu	Mehmed Efendi	Camii Atik	-	-	
Kırkkilise	Kırkkilise	Paşa Medresesi	Camii Havalisi	-	-	
Kırkkilise	Vize	Selçuk köne Medresesi	Kale Mahallesi	-	-	
Gümülcine	Darıdere	Pazaryeri Medresesi	Pazaryeri	-	-	
Gümülcine	Darıdere	Küçük Dere Medresesi	Küçük Dere	-	-	
Gümülcine	Darıdere	Ak Peykler Medresesi	Ak Peykler	-	-	
Gümülcine	İskeçe	Hacı Mustafa Ağa	Cami Atik	-	-	
Gümülcine	İskeçe	Çaylak Ağa Medresesi	Aşağı Mahalle	-	-	
Gümülcine	İskeçe	Közlü Köy Medresesi	Közlü Karyesi Mahallesi	-	-	
Gümülcine	Gümülcine	Kır Mahalle Medresesi	Kır Mahalle	-	-	
Gümülcine	Gümülcine	Yeni cami Medresesi	Saat kulesi	-	-	
Gümülcine	Gümülcine	Tekye	Hükümet	-	-	

		Medresesi			
Gümülcine	Gümülcine		Kışla Civarı	-	-
Gümülcine	Gümülcine	Müftü	Hamam	-	-
		Medresesi	Civarı		
Gümülcine	Gümülcine		Kale Civarı	-	-
Gümülcine	Gümülcine	Serdar	Serdar	-	-
		Mahallesi	Mahallesi		
		Medresesi			
Gümülcine	Gümülcine	Yenice	Yenice	-	-
		Medresesi	Mahallesi		
Gümülcine	Eğridere	Eğridere	Kasaba	-	-
		Medresesi	İçinde		
Gümülcine	Eğridere	Tosya	Kasaba	-	-
		Medresesi	İçinde		
Gümülcine	Eğridere		Kasaba	-	-
			İçinde		
Gümülcine	Ahiçelebi	Paşmaklı	Kasaba	-	-
		Medresesi	İçinde		
Tekfurdağı	Ahiçelebi	Turhanbey		-	-
		Medresesi			

Örneğin alındığı salname: (SNMU, H.1316, s. 790), (SNMU, 1316, s. 792), (SNMU, 1321, s. 293).

Edirne kazasında Peykler adında Sultan Selim mevkiinde talebe sayısı bilinmeyen bir medrese mevcuttur. Bu medresenin II. Selim döneminde kurulduğu bilinmektedir. Öğrenci sayısı kaydedilmemiştir. Edirne Küçük Pazar mevkiinde kurucusunun Hacı Ahmet Bey olduğu bilinen 45 öğrencili Hayriye Medresesi de kayıtlarda mevcuttur. Edirne meydana; Saraciye isminde 30 öğrencisi bulunan bir medrese daha mevcuttur. Sarıca Paşa mevkiinde;

Sarıca Paşa Medresesi yer almaktaydı. Bu medresenin de 55 öğrencisi vardı. Taşlık mevkiinde Taşlık Medresesi eğitim vermiştir ve bu dönemde toplam 60 öğrencisi vardır. Yediyolağzı mevkiinde; Yediyolağzı Medresesi olduğu kaydedilmiştir. Bu medresede 70 öğrencinin eğitim gördüğü kaydedilmiştir. Kıyık mevkiinde; Dersiam isimli bir medrese vardır. 30 öğrencisi olduğu kaydedilmiştir. Eski camii mevkiinde; Eski Cami Medresesi ve Emekçi Köy Medresesi yer almaktadır. Eski cami Medresesi'nde 60 Emekçi Köy Medresesi'nde 50 öğrenci bulunduğu kaydedilmiştir. Üç şerefeli mevkiinde; Orta Medrese ve Saatli Medreseleri yer almaktadır. Bunlardan Orta Medresede 60; Saatli Medrese'de 50 öğrencinin eğitim gördüğü kaydedilmiştir. Gazi Mihal'de; Orta İmaret isimli bir medrese bulunmaktadır. 10 tane öğrencisi olduğu kaydedilmiştir. Dar'ül Hadis mevkiinde; ismi bilinmeyen 30 öğrencili bir medrese daha yer almaktadır. Laleli mevkiinde ise; Lari Çelebi ve Hacı Veli Efendi, Medreseleri kaydedilmiştir. Lari Çelebi medresesinde 30 öğrenci olduğu kaydedilmiştir. Kurşunlu Fırın mevkiinde; Defterdar isimli bir medrese kaydedilmiştir. 20 öğrencisi olduğu bilinmektedir. Küçük Pazar mevkiinde; Hayriye Medresesi yer almaktadır ve 45 öğrencisi olduğu kaydedilmiştir. Beylerbeyi mevkiinde; Sinan Paşa Medresesi yer almaktadır. 60 öğrencisi olduğu bilinmektedir. Mirimiran Sinan Paşa kurucusu olarak kaydedilmiştir (SNMU, H. 1321 (6.defa), s. 293).

Tablo 7'deki verilere göre; 1900'de Edirne'de sadece merkezde olmak üzere 22 adet medrese kaydedilmiştir. Sancaklardan; Gelibolu'da 1, Kırkkilise'de 1, Vize'de 1, Gümülcine Darıdere'de 3, İskece'de 3, Gümülcine merkezde 8, Eğridere'de 3, Ahıçelebi'de 2 medresenin isimleri kaydedilmiştir.

Modern Mektebler.

İbtidailer.

Tanzimat dönemine gelindiğinde bu dönem yöneticileri sıbyan mekteplerinde ıslah çalışmalarında bulunmuşlar ancak başarılı olamamışlardır. Bu nedenle öğretimdeki yenilikleri

istedikleri şekilde uygulayabilecekleri, İbtidai adı verilen yeni mektebler açılmasını düşünmüşlerdir. Tanzimatçıların ibtidai mekteplerde uygulamaya çalıştıkları “Usul-i Cedide” ders araç ve kullanılan malzemeler konusunda yenileşme ve ayrıca öğretmenlerin var olan eğitim yöntemlerini bırakıp yeni eğitim yöntemlerini kullanmalarındır. Açılan ibtidailerde öğrenci sırası, öğretmen masası, harita, kara tahta ve yer küresi ders araç gereci olarak kullanılıyordu. Bu usul-i cedide yönteminin diğer esasları da şunlardır; ibtidai mekteplerin kendilerine ait öğretmenleri olacak, mahalle imamı veya imamın eşi öğretmenlik yapmayacaktı. İlkokullar medreseden ayrılacaktı. Okuma ve yazma da yeni usul yöntemler uygulanacaktı. Kitaplar öğrencilerin yaşına uygun olacaktı. Bu şekilde yeni düzenlemelerle birlikte ibtidai mektebler 1870’te açılmaya başlanmıştır (Gökmen, 2005, ss. 154-155).

Edirne’de ikinci defa valilik yapan Rauf Paşa, 21 Kasım 1880-6 Şubat 1881 yılları arasında ibtidai mekteblerin iyileştirilmesi için çalışmalarda bulunmuş ve yeni eğitime örnek olması içinde Selimiye İbtidaisi açılmıştır (Likoğlu, 2013, s. 132).

1884-1885 senelerinde ise Edirne Vilayetin’de, Edirne 182, Kırklareli 148, Gümülçine 262, Dimetoka 187, Gelibolu 110, Tekirdağ 69 İbtidai mektebi bulunmaktadır. Bu tarihlerde vilayetteki ibtidailerin % 19’luk kısmı Edirne Sancağında’dır (SVE-H.1304, s.266-267; SVE-H.1305, s.270-271; SVE-H.1309, s.12-13; SVE-H.1310, s.154).

Tablo 8

Edirne’de İbtidailer (1882-1884)

Sene	Erkek İbtidailer	Toplam öğrenci	Kız İbtidailer	Toplam öğrenci
1882	Selimiye, Taşlık, Ayşehatun, Kirişhane, Taş Mektep, Yakup Kilari,	302	Çiçekli, Yahya Efendi, Kirişhane, Yeşilce	120
1883	.....	.....	Kadriye, Kanlıpınar	.....
1884	Konyalı	40	Tahmis, Güzelcebaba	80

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1301, s. 94; SVE-H.1302, s. 96; SVE-H.1309, s. 15; SVE-H.1310, s.155).

Tablo 8'deki verilere göre, erkek ibtidaileri'nin 1882 ve 1884 yılları arasında Selimiye, Taşlık, Ayşehatun, Kirişhane, Taş Mektep, Yakup Kılari ve Konyalı mekteplerinde 342 öğrencinin eğitim gördüğü bilinmektedir. Kızların eğitim gördüğü ibtidailer ise, Çiçekli, Yahya Efendi, Kirişhane, Yeşilce, Kadriye ve Kanlıpınar ile Tahmis ve Güzelcebaba mektepleridir. Buralarda 200 kız öğrenci eğitim görmekteydi. 1882 yılına göre 1884 yılında öğrenci sayısında azalma olmuştur.

Tablo 9

Edirne'de Erkek İbtidai Mektebler (1885-1888)

Mektepler	Yıllar			
	1885	1886	1887	1888
Selimiye	150	165	168	199
Taşlık	75	85	98	104
Kirişhane	110	150	115	124
Ayşehatun	155	150	128	127
Konyalı	40	50	43	44
Muradiye	60	150 (80'i kız)	156 (43'ü kız)	110
Karabulut	-	-	-	20
Yıldırım	-	-	-	58
Toplam	590	750	708	786

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1303, s. 96; SVE-H. 1304, s. 65; SVE-H.1305, s. 67; SVE-H. 1306, s. 67).

Tablo 9'da Edirne kazasındaki 8 ibtidai mektebinde Karabulut ve Yıldırım'daki öğrenciler kaydedilmemiş olmakla birlikte 1885 yılında toplam 590 öğrenci, 1886 yılında 750 öğrenci, 1887 yılında ise, 708 öğrenci olduğu kaydedilmiştir. Muradiye'de kaydedilen 1886 tarihinde öğrenci sayısı içerisinde kız öğrencilerin sayısı 80'dir, 1887 yılında kayıtlı olan

öğrenci sayısı içerisinde 43'nün kız olduğu görülmektedir. 1885 yılından 1888 yılına kadar geçen süre içerisinde öğrenci sayısında 196 öğrenci artışı olmuştur.

Tablo 10

Edirne'de Kız İbtidai Mektepleri (1885-1888)

Mektepler	Yıllar			
	1885	1886	1887	1888
Kadriye	60	70	-	-
Çiçekli	110	150	136	131
Yahya Efendi	60	70	62	67
Yeşilce	55	70	76	13
Tahmis	45	60	51	49
Güzelce Baba	50	60	58	58
Kuşçu Doğan	-	-	-	40
Şekerci	-	-	-	35
Toplam	380	480	383	393

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1303, s. 96; SVE-H. 1304, s. 65; SVE-H.1305, s. 67; SVE-H.1306, s. 67).

Tablo 10'daki verilere göre; 1885-1888 yılları arasında Edirne kazasındaki 8 ibtidai mektebinde 393 kız öğrenci eğitim almaktaydı. Kuşçu Doğan ve Şekerci mektebi kayıtlarında sadece 1888'de öğrenci sayısı kaydedilmiştir. Erkek ve kız öğrenci ibtidaieleri verilen yıllar içerisinde değerlendirdiğimizde erkek öğrencilerin sayısının daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 11

Edirne'de Sıbyan ve İbtidai Mekteplerin Karşılaştırılması (1894-1895)

Sancak ve kazaları	Okul Türü ve Sayısı			Öğrenci Sayısı			II. Abdülhamid Döneminde Açılan Okul Sayısı
	Eski	Yeni	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	
Edirne	373	34	407	8235	4901	13136	47
Gümülcine	941	10	951	15719	10551	26270	184

Dedeğaç	89	26	115	3331	948	4279	50
Gelibolu	69	18	87	1872	1004	2876	58
Tekfurdağı	128	44	172	5163	2920	8083	60
Kırklareli	121	72	193	6332	3329	9661	117
Toplam	1721	204	1925	40652	23653	64305	516

Örneğin alındığı kitap: Alkan, Mehmet. Ö. (2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Ankara: Tarih İstatistikleri Dizisi, C.6, s. 93.

Tablo 11'deki verilere göre, 1894-1895 yıllarında Edirne vilayetinde eski usul eğitim yapan sıbyan mekteblerinin sayısı 1721'dir. Yeni usulle eğitim yapan iptidai mektebi sayısı ise sadece 204'tür. Hem yeni hemde eski okulların toplam sayısı ise 1925'tir. II. Abdülhamid döneminde ise eğitime verilen önem neticesinde 516 İbtidai mektebi açılmıştır. Öğrenci sayılarına ait verileri karşılaştırdığımızda erkek öğrencilerin sayısının kız öğrenci sayısından daha fazla olduğu görülmektedir. Eğitim gören öğrencilerin toplam sayıları ise 64.305'tir.

Tablo 12

Edirne Vilayetinde İbtidailer (1904)

Liva	Kaza	Mektebin derecesi	Mektebin mevki	bulunduğu Tarihi
Edirne	Edirne	İbtidai	Yeni İmaret	1315
Edirne	Cisr-i Ergene	İbtidai	Kasabada	1298
Edirne	Cisr-i Ergene	İbtidai	Kasabada	1209
Edirne	“	“	Kasabada	1303
Edirne	“	“	Kasabada	1311
Edirne	“	“	Mandıra Karyesi	1310
Edirne	“	“	Kestanboli Karyesi	1311

Edirne	“	“	Kırkkavak Karyesi	1305
Edirne	“	“	Bey Konağı	1304
Edirne	“	“	Hüsni Peykler	1303
Edirne	“	“	Süleymaniye	1299
Edirne	“	“	Harmanlı	1310
Edirne	“	“	Çavuşlu	“
Edirne	“	“	Canbazdere	1303
Edirne	“	“	Ulufeci	“
Edirne	“	“	Sipahi	1299
Edirne	“	“	Tornacı	1300
Edirne	“	“	Sultan Şah	“
Edirne	“	“	Yıldırım	1304
Edirne	“	“	-	“
Edirne	“	“	Amir Bey	1303
Edirne	“	“	Muhacir Kazası	1304
Edirne	“	“	Danişmend	“
Edirne	“	“	Akarca	1305
Edirne	“	“	Alıç	“
Edirne	“	“	Kurt Bey	“
Edirne	“	“	Salarlı	1311
Edirne	“	“	Hamidli	“

Edirne	“	“	Çakmak	1310
Edirne	“	“	Kurt Tepe	1309
Edirne	“	“	Gemici	1308
Edirne	“	“	Evlecek	1306
Edirne	“	“	Kara Yusufu	1310
Edirne	“	“	Yenice Görece	“
Edirne	“	“	Valde Yeri	1305
Edirne	“	“	Virar tahbiş	1306
Edirne	“	“	Rahmanya	1310
Edirne	Kırcaali	İbtidai zükur	Kasabada	1307
Edirne	Kırcaali	İbtidai İnas	Kasabada	1304
Edirne	Havsa	“	Kısrıye	1301
Edirne	“	“	Sazlı Malkoç	1299
Edirne	“	“	Tohal	1300
Edirne	“	“	Yemişler	1299
Edirne	“	“	Çakarır	“
Edirne	“	“	Falbeler	1302
Edirne	“	“	Köziçi	“
Edirne	“	“	Dolhan	1298
Edirne	“	“	Mişeli	1305
Gümülcine	Gümülcine	İbtidai	Kasabada	1311

Gümülcine	Eğridere	İbtidai	Sofullu nahiyesi	1310
------------------	----------	---------	------------------	------

Örneğin alındığı salname: (SNMU; 1321, s. 298-299).

Tablo 12'deki Maarif Salnamesi kayıtlarına baktığımızda 1904 yılında Edirne vilayeti ve kazalarında Cısr-i Ergene, Kırcaali, Havsa, Gümülcine ve Eğridere'de toplam 50 tane ibtidai'nin olduğunu görmekteyiz. Bunlardan 10'u İnas, 1'i zükur ibtidai diğerleri ise karma eğitim veren ibtidailerdendir.

Rüşdiyeler.

Rüşdiye isimli mekteblerin açılmasına neden olan eğitim çalışmaları II. Mahmud'un iktidarının sonlarında başlamıştır (Öztürk, 2008, s. 300). II. Mahmud geleneksel eğitimden yana olanların tepkisini almamak ve bu grup içindekilerden daha fazla faydalanabilmek için temel eğitimi ilmiye sınıfının eline bırakmıştır. Yükseköğretim seviyesinde okullara öğrenci hazırlamak ve devlet kurumlarına işi bilen elamanlar kazandırmak için modern eğitimi teşvik etmeye başlamıştır (Cihan, 2007, s. 58). II. Mahmud döneminde, sıbyan mekteblerinin yetersiz ve geri kalmış olduğu anlaşılmış 1838 yılında bunların iyileştirilmesi yoluna gidilmiştir. Aynı zamanda birinci sınıf sayılan sıbyan mekteblerinin üstünde ikinci sınıf okulların açılmasına karar verilmiştir. II. Mahmud tarafından çocukların rüşd kabul edilen yaşa kadar bu okullarda okuyacakları ve ancak buradan çıktıktan sonra rüşdleri sabit olacağı düşünüülerek bu okulların adının rüşdiye olmasına karar verilerek isimlendirilmiştir (Solak, 2003, s. 124).

Bu kurumun ilk örneği Mekteb-i Maarif-i Adliye'dir. Devlet bürokrasisine ve sıbyan mekteblerine memur yetiştirmek, yüksek öğretime öğrenci hazırlamak gibi amaçlarla kurulmuştur (Doğan, 1998, s. 430). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi hükümlerine göre beş yüz evden fazla olan her kasabada birer rüştiye okulu açılması kararlaştırılmıştır. Eğitim süresi dört yıl olarak belirlenmiştir. Rüşdiyeyi bitirenlerinde imtihanla idadiye kabul

edilecekleri belirtilmiştir. Rüşdiye masraflarının da Vilayet Maarif idaresi sandığından karşılanacağı belirtilmiştir.

1870 yılından itibaren rüşdiye sayısında büyük artış oldu. 1877’de devlet içerisinde sayıları 423’e ulaştı ve buralarda yaklaşık olarak 20.000 öğrenci öğrenim görüyordu (Ürekli, 2002, s. 399). Tüm okullarda olduğu gibi rüşdiyelere de Maarif Nizamnamesin’den sonra ciddi bir değişiklik getirilmiş 1869 Nizamnamesi’nin ihtiyaçlar karşılayamaması nedeniyle 1881 yılından itibaren programın değiştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Açıldıklarında yükseköğretime öğrenci hazırlayan birer orta öğretim kurumu şeklinde kabul edilen rüştiyeler giderek ilköğretim kademesine doğru gerilemiştir (Demir Görür, 2015, s. 313).

Kızların eğitimi Osmanlı Devleti’nde sadece ilkokul seviyesinde sıbyan mekteplerinde erkekler ile birlikte yapılmıştır. Ancak Tanzimat devrinde eğitimdeki gelişmeler neticesinde kızlarında modern eğitimin içine alınması kararlaştırılmıştır (Demirel, 2002, s. 54). 1876’da İstanbul’da 21 erkek, 9 adette kız olmak üzere 30 rüşdiye bulunmaktadır. Bunlarda toplam 2400 öğrenci mevcuttur. Osmanlı Devletin’de Anadolu ve Rumeli olmak üzere toplamda 360 rüşdiye ve bu kurumlarda 16.000 öğrenci kayıtlı olduğu görülmektedir (Cihan, 2007, s. 65). Osmanlı Devleti’nde kızların sıbyan mektebinden sonra eğitim alma olanaklarına sahip olabildikleri ilk eğitim kurumları rüşdiyeler olmuştur. Orta eğitim görmesini sağlamak adına kızlar için İstanbul Sultanahmet’te Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi açılmıştır (Öztürk, 2008, s. 301). 6 Ocak 1859’da ilk kız rüşdiyesi açılmış ve kızlar rüşdiyede eğitime başlamıştır. 1869 yılına kadar rüşdiyeler, büyük bir gelişme göstererek Tanzimat eğitimi sisteminin temelini oluşturmuşlardır. 1868’de çeşitli vilayetlerde 31 adet yeni rüşdiye eğitime açılmıştır. 1869 yılında Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile rüşdiyelerin eğitim amaçları belirlenmiştir. Tanzimat döneminde kadının eğitimi ile ilgili başlatılan olumlu girişimler II. Abdülhamid

döneminde büyük gelişme kaydetmiş, bu devirde özellikle taşrada inas rüşdiye mekteplerinin sayısında artış görülmüştür (Demir Görür, 2015, s. 311).

II. Abdülhamid döneminde (1876-1908), modern anlamda eğitimin tüm kademelerinde Tanzimat ile başlayan yenileşme girişimleri sürdürmüştür (Cihan, 2007, s. 67). Padişahın isteği ile harekete geçilerek, 1 Mart 1875 tarihinde Meclis-i Muvakkat-ı Maarif kurularak eğitimde yapılacak yenilikleri programlayacak kanunlar hazırlanmıştır. Bu kanunlarla rüşdiye mekteplerinin dini kurallar çerçevesinde tüm toplumun öğrenmesi gerekli olan ilim ve fen konularının, yararlı olacak bir şekilde günün ihtiyaçlarına göre yenileştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Demir, Görür, 2015, s. 313).

Sultan II. Abdülhamid döneminde, rüşdiyeler ilköğretimin birinci kademesi olarak devam ettirilmiş, 1890 yılından sonra idadi bulunan yerlerde, idadilerle birleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Bundan sonrada idadi açılmış olan yerlerde rüşdiye açılmamıştır (Demirel, 2012o, s. 521). Bu sistem Edirne’de de uygulanmış 1888 senesinde iki adet olan erkek rüşdiye sayısı 1889’da bire düşmüştür. Rüşdiyeler idadilerin bünyesine alınmıştır (Likoğlu, 2013, s.145).

Edirne’de 1856/1857 tarihinde ilk rüşdiye mektebi ibtidai ve Dar’ul-Kurra olarak hizmet veren binada kurulmuştur (SVE-H. 1309, s. 122). Daha sonra rüştiye binası Edirne halkından Hacı Şerif Bey ve Hüsnü Bey’in mali desteği ile tamir ve inşa edilmiştir. Ancak 1877-78 Osmanlı-Rus harbi münasebetiyle bir süre kapalı kaldıktan sonra tekrar açılmıştır (SVE-H. 1310, s. 227).

Tablo 13

Edirne Vilayet Rüşdiyeleri (1870-1892)

Açılış Senesi	Kaza	Öğrenci sayısı	Öğretmen
1870	Kırklareli	Aynı yıl 35, 1874’te 43 öğrenci.	Osman Efendi

1871	Dimetoka	Aynı yıl 25, 1900'de 55 öğrenci.	1898'de Başöğretmen ve 2. Öğretmen
1873	Cisr-i Mustafa Paşa	Aynı yıl 20, 1893'te 37 öğrenci	
1875	Uzunköprü	1892'de 27, 1899'da 70, 1900'da 60, 1902'de 66 öğrenci.	Başöğretmen, Rik'a ve Sülüs öğretmeni.
1892	Kırcaali	Aynı yıl 42 öğrenci	1898'de biri Rik'a olmak üzere iki öğretmen vardı.

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1287, s. 127; SVE-H.1291, s. 111; SVE-H.1289, s. 135; SVE-H.1300, s. 102; SVE-H.1317, s. 136; SVE-H.1315, s. 116; SVE-H.1291, s. 111; SVE-H.1310, s. 307; SVE-H.1315, s. 116; SVE-H.1317, s. 129; SVE-H.1317, s. 136; SVE-H.1319, s. 45; SVE-H.1319, s. 713).

Tablo 13'te görüldüğü üzere; Kırklareli'de 1870'ten 1874'e kadar 8 öğrenci artışı gözlenmiştir. Dimetoka'da 1871 ile 1900 yılları arasında 30 öğrenci artışı görülmektedir. Cisr-i Mustafa Paşa'da da 1873 ile 1893 yılları arasında 17 öğrenci artışı görülmektedir. Uzunköprü'de 1892'den 1899'a kadar yedi yıl içerisinde öğrenci sayısında 43 adet artış olmuş ardından da 1900'de 10 öğrenci düşüşü gerçekleşmiş, 1902 yılına gelindiğinde öğrenci sayısında 6 öğrenci artış kaydedilmiştir. Kırcaali'de ise 1892'de 42 öğrencinin kayıtlı olduğu görülmektedir.

1895-1896 yıllarında ise Edirne'de 19 adet Rüşdiye mevcuttur. Bu rüşdiyelerde 301 kız öğrenci, 1101 Erkek öğrenci mevcuttur. Toplam rüşdiyede eğitim alan öğrenci sayısı ise, 1402 olarak kaydedilmiştir (Cihan, 2007, s. 68).

Tablo 14

Edirne Vilayeti Rüşdiyeleri (1898-1899)

Kazalar	Görev Yapan Muallimlerin Adları			Öğrenci sayısı
	Muallim-i Evvel	Muallim Sani	Hat Muallimi	
Cisr-i Mustafa Paşa	Bekir Sadık Efendi	Salih Sırrı Efendi	Mehmet Efendi	62
Kırcaali	Hacı Mustafa Efendi	-	Hüsnü Efendi	47
Dimetoka	Mustafa Şevket Efendi	Hafız Kaşif Efendi	Ahmet Efendi	102
Cisr-i Ergene	Mahmut Efendi			72
Dimetoka	Minhal	Mustafa Rakım Efendi	Mustafa Rakım Efendi	43
Gümülcine- İskece	Mustafa Şevket Efendi	Hafız Kaşif Efendi	Ahmet Efendi	102
Gümülcine-Sultanyeri	Mehmet Arif Efendi	-	Mehmet Arif Efendi	35
Gümülcine-Ahiçelebi	Hüseyin Hüsni Efendi	-	Rauf Efendi	44
Gümülcine-Eğridere	Murad Efendi	-	Murad Efendi	38
Gümülcine-Daridere	Mehmet Nail Efendi	-	Rauf Efendi	34
Gümülcine-Lüleburgaz	Abdülvahid Efendi	-		44
Kırkkilise- Vize	Emin Efendi	-	Halil Efendi	23
Kırkkilise-Babaatik	Halil Efendi	-	Murteza Efendi	27
Dedeoğaç- Ferecik	Mehmet Fehmi Efendi	-	Hüsni Tahsin Efendi	36
Gelibolu-Keşan	Hüsnü Hilmi Efendi	-	Latif Efendi	37
Gelibolu- Şarköy	Sadi Efendi	-	-	33
Tekfurdağı- Çorlu	Adem Efendi	-	Tahir Bey	37
Tekfurdağı-	Abdullah Tevfik	-	(Hat	63

Malkara	Efendi		muallimliği)	
Tekfurdağı-	Halil Hilmi Efendi	-	(Hat	23
Hayrabolu			muallimliği)	

Örneğin alındığı salname: (SNMU, 1316, s. 785; SNMU, 1316, s. 786; SNMU, 1316, s. 787; SNMU, 1317, s. 788).

Tablo 14'te görüldüğü üzere; 1898-1899 yıllarında Edirne sancak ve kazalarında Cısr-i Mustafa Paşa, Kırcaali, Dimetoka, Cısr-i Ergene, Gümülcine- İskece, Sultanyeri, Ahiçelebi, Eğridere, Darıdere, Lüleburgaz, Kırkkilise-Vize, Babaatik, Dedeğaç-Ferecik, Gelibolu-Keşan, Şarköy, Çorlu, Malkara, Hayrabolu'da toplamda 19 rüşdiye ve 902 öğrenci bulunuyordu.

Tablo 15

Rüşdiye Muallimleri (1904)

Kaza	Muallimin Görevi	Muallimin İsmi	Öğrenci
Cısr-i Mustafa Paşa Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel ve Hat	Bekir Sadık	55
	Muallimi	Efendi	
	Muallimi Sani	Salih Sırrı Efendi	
Cısr-i Ergene Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel ve Hat	İsmail Hakkı	61
	Muallimi	Efendi	
Kırcaali Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel ve Hat	Hacı Mustafa	60
	Muallimi	Efendi	
	Muallim-i Evvel	Emin Efendi	75
	Muallim-i Sani	Kaşif Efendi	
İskece Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallim-i Salise	Şaban Efendi	
	Hat Muallimi	Asmet Efendi	
	Muallim-i Evvel ve Hat	Arif Efendi	
Dimetoka Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallimi		44
	Muallim-i Sani	Haydar Efendi	

Sultan yeri Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel ve Hat Muallimi	Mustafa Efendi	24
Ahi Çelebi Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel Hat Muallimi	Hüseyin Efendi Niyazi Efendi	32
Eğri dere Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel ve Hat muallimi	Murat Efendi	61
Darı dere Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel Hat Muallimi	Mehmet Nail Efendi Lütfullah Efendi	31
Vize Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel Hat Muallimi	Refik Efendi Eşref Efendi	16
Babaeski Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel Hat Muallimi	Abbas Efendi Murtaza Efendi	17
Lüleburgaz Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel Hat Muallimi	Hüsni Fehmi Efendi Mehmet Efendi	25
Dedeagaç -Ferecik Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel Hat muallimi	Abdülkadir Efendi Hüsni Tahsin Efendi	23
İpsala Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel Hat Muallimi	Recep Efendi	24
Enez Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel Riyaziye Muallimi Hat Muallimi	Mehmet Efendi Halil Efendi	33
Gelibolu-Keşan Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel Hat Muallimi	Rıfat Efendi Latif Efendi	27
Şarköy Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel ve Hat Muallimi	Sadi Efendi	34
Tekfurdağı-Çorlu Mekteb-i	Muallim-i Evvel	Mehmet Hilmi	26

Rüşdiyesi		Efendi	
	Hat Muallimi	Tahir Bey	
Malkara Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel Hat Muallimi	Tevfik Efendi	48
Hayrabolu Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel ve Hat Muallimi	İbrahim Efendi	42
	Muallime-i Evvel ve Nakış	Sadiye Hanım	136
Merkez Vilayet İnas Mekteb-i Rüşdiyesi	Muallimesi Muallime-i Saniye Muallime-i Salise	Fatma Şerife Hanım	
	Muavine	Hamdiye Hanım	
	Muavine	Samiye Hanım	

Örneğin alındığı salname: (SNMU; 1321, s. 285-286-288).

Tablo 15'te görüldüğü üzere; 1898-1899 ve 1904 yılları kazalardaki rüşdiye öğrenci sayılarını karşılaştırdığımızda 1898-1899'da Cısr-i Mustafa Paşa'da öğrenci sayısı 62, 1904 yılında ise öğrenci sayısı 7 azalarak 55 olarak kaydedilmiştir. Kırçali kazasında 1898-1899 yılında 47 olarak kaydedilen öğrenci sayısı 1904'e gelindiğinde 13 öğrencinin daha eklenmesiyle 60'a yükselmiştir. İlk tabloda Dimetoka'da 145 olarak kaydedilen öğrenci sayısı 1904'te 44'e düşmüştür. Yine ilk tablo'da Cısr-i Ergene'de öğrenci sayısı 72, ikinci tabloda ise, 61 olarak kaydedilmiştir. İlk tablo'da İskece Mektebi Rüşdiyesinde öğrenci sayısı 102 iken 1904'te 75'e düşmüştür.

1898-1899 yılında Sultanyeri Mektebi'nde öğrenci sayısının 35'ten, 1904'te 24'e düşmüştür. Ahiçelebi'de 1898-1899 yılında 44 öğrenci olduğu görülmekle birlikte bu sayı 1904'te 32'ye düşmüştür. Eğridere'de 1898-1899 yılında 38 öğrenci kayıtlı iken, 1904'te bu sayı 61'e yükselmiştir. Darıdere Mektebi Rüşdiyesi ise, 1898-99'da 34 öğrenci var iken 1904'te öğrenci sayısı 31'e düşmüştür. Bunu dışında Lüleburgaz'da öğrenci sayısı 1904'te 25'e Vize'de 16'ya Babaeski'de 17'ye 23'e Gelibolu-Keşan'da 27'ye düşmüştür. Gelibolu-

Şarköy’de ise 33 olan öğrenci sayısı 1904’te 34’e yükselmiştir. Edirne’de erkeklere eğitim veren bu rüşdiyelerin 1870 yılında 169, 1873 yılında 226, 1882 yılında 135, 1885’de 170, 1888 yılında 156, 1891’de ise 102 öğrencisi vardır. Bu rüşdiyeler de muallim-i evvel ve muallim-i sani, rik’a, sülüs ve resim derslerinin eğitimi verilirdi. 1869’da bu iki rüşdiyenin Rik’a öğretmeni Şerif Efendi, Sülüs öğretmeni Hafız Şerif Efendi ve Resim öğretmeni Mehmet Nuri Efendi’dir (SVE-H.1287, s.127; SVE-H.1288, s.129; SVE-H.1300, s.85-86; SVE-H.1303, s.95-96; SVE H.1306, s.66-67; SVE-H.1309, s.66; SVE-H.1319, s.674).

Tablo 16

Edirne Erkek Rüşdiyesi Programı (1892)

Yıllar	Ders Adları
1. Sene	Arapça, Farsça, Türkçe, Hesap, Coğrafya, Tarih, İlm-i Belagat, Resim, Fransızca, Hat.
2. Sene	Arapça, Farsça, Türkçe, Fransızca, Coğrafya, Resim, Hesap, Tarih ve Hat
3. Sene	Arapça, Farsça, Resim, Türkçe, Fransızca, Coğrafya, Hesap, Tarih ve Yazı
4. Sene	Arapça, Hesap, Ulum-ı Diniye, Türkçe, Yazı Dersi

Örneğin alındığı salname: (SVE-H. 1309, s. 122-123).

Tablo 16’da görüldüğü üzere Erkek Rüşdiye programlarında eğitim dört yıl sürmüştür. Ders olarak ise Arapça, Türkçe, Hesap dersleri dört yıl süresince uygulamada yer almıştır.

Edirne’de kızlara ait rüşdiye ise 1883 yılında açılmıştır. Burada 15 kız öğrenci bulunmaktadır. Sadece Hafize Zübeyde Hanım adında bir muallime görevlendirilmiştir. Bu mektepte okuyan kız öğrencilerin sayısı 1896’dan sonra artış göstermiştir. Kız rüşdiyesi 1891’de Edirne vilayeti valisi İzzet Paşa’nın çalışmaları sonucunda, Selimiye Camii’nin arka tarafındaki Taş Odalar denilen mahallede yeni yaptırılan binada hizmet vermeye başlamıştır. 4 sene eğitim verilen bu rüşdiyede beşerî ve dini dersler ile birlikte dikiş ve piyano eğitimi de verilmiştir (SVE-H.1300, s. 86).

Tablo 17

Edirne Kız Rüşdiye Programı (1892-1902)

Yıllar	Ders Adları
1. Sene	Kur'an-ı Kerim, Hesap, Ulum-ı Diniye, Hat, Lisan-ı Osmanî, Kıraat-ı Türkiye ve İmla.
2. Sene	Ulum-ı Diniye, Arapça, Kıraat-ı Türkiye ve İmla, Dikiş ve Hat, Farsça.
3. Sene	Kıraat-ı Türkiye ve İmla, Dikiş ve Hat, Farsça, Arapça.
4. Sene	Arapça, Tarih, Dikiş, Hat, Piyano, Müsellesat, Hesap, Farsça

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1309, s. 20,124; SVE-H.1310, s. 160,227; SVE-H.1312, s. 69; SVE-H.1315, s. 72; SVE-H. 1319, s. 674).

Tablo 16 ve 17'deki verilere göre erkek rüşdiye programları ile kız rüşdiyelerini karşılaştıracak olursak; erkek rüşdiye programında kız rüşdiye programından farklı olarak "Fransızca" dersi bulunmaktadır. Yine kız rüşdiyelerinde erkeklerden farklı olarak dikiş, nakış ve piyano dersleri yer almaktadır. Salmelerde sadece sülüs, nakış ve piyano derslerinin öğretmenlerinin isimleri kaydedilmiştir.

1879 yılında Edirne askeri rüşdiyesi açılmıştır. İlk önceleri Abacılar başı mevkiinde bulunan idadi mektebin içinde eğitim vermiştir. Edirne Valisi Hacı İzzet Paşa ve Ferit Ömer Paşa'nın çabalarıyla yapılan yeni binasında 1886'da Filyokuşu civarında Araplar Hanı'nın yerine eğitime devam etmiştir (SVE-H.1309, s.154; SVE-H.1310, s.265; SVE-1317, s.323; SVE-H.1319, s.928).

Askeri rüşdiyede eğitim 4 yıl sürmüştür. 1883 ve 1893 yıllarına ait salnamelerde öğrenci sayıları kaydedilmiştir. 1883'te 143, 1884'te 144, 1885'te 158, 186'da 171, 1887'de 188, 1890'da 200 ve 1891'de toplam 256 öğrencisi mevcuttur (SVE-H.1300, s.83; SVE-H.1301, s.80; SVE-H.1302, s.82; SVE-H.1303, s.82; SVE-H.1304, s.96; SVE- H.1305, s.98; SVE-H.1308, s.98; SVE-H.1309, s.154; SVE-H.1310, s.265).

Tablo 18

Edirne Mekteb-i Rüşdi Askerisi (1904)

İsmi	Rütbe	Rütbe
Müdür	Mustafa Efendi	Kolağası
Resim Muallimi	Selami Efendi	Binbaşı
Coğrafya Muallimi	Ziya Efendi	Kolağası
Lisan Muallimi	Muharrem Efendi	Yüzbaşı
Riyazi Muallimi	Rüştü Efendi	Mülazım Sani
Arabi Muallimi	Emin Efendi	İlmiyeden
İmla Muallimi	Mustafa Efendi	İmiyeden
Kuvaid Muallimi	Amer Efendi	Mülkiyeden
Farsi Muallimi	Kazım Efendi	Mülkiyeden
Rık'a Muallimi	Sami Efendi	Mülkiyeden
Dahiliye Zabıtı	Hüsnü Efendi	Yüzbaşı
Dahiliye Zabıtı	Ahmet Lütfi Efendi	Mülazım-ı Evvel
Dahiliye Zabıtı	Galip Efendi	Mülazım-ı Evvel
Dahiliye Zabıtı	Vehi Efendi	Mülazım Sani

Örneğin alındığı salname: (SNMU; 1321, s. 285)

Edirne askeri rüşdiye mektebinde bir müdür, resim, coğrafya, lisan, riyaazi, arabi imla, kavaid, Farsi ve rık'a muallimleri ve 4 dahiliye zabıtı yer almaktadır. Bu görevliler rütbelerine göre Kolağası, Binbaşı, Yüzbaşı, ilmiyeden ve mülkiyeden şeklinde sıralanmıştır.

Tablo 19

Askeri Rüşdiye Programı

Yıllar	Ders Adları
1.sene	Esma-i Türkî, Hikâye-i Müntahibe, İlm-i Hal ve Hüsn-i Hat Türki,
2. sene	Surf-ı Arabî ve Farisi, İmla-i Türkî, Fransızca, Hesap, Coğrafya ve Resim,
3.sene	Coğrafya ve Resim, Nahv, Kavaid-i Osmani, İmla-i Türki, Hesap, Kavaid-i Farisi, Hüsn-i Hat Fransızca.
4. sene	Tatbikat, Fransızca, Hesap, Coğrafya-i Umumi, Usul-i Defter, Resim, İmla-i

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1300, s. 83; SVE-H.1301, s. 80; SVE-H.1302, s. 82; SVE-H.1303, s. 82; SVE-H.1304, s. 96; SVE-H.1305, s. 98; SVE-H.1306, s. 98; SVE-H.1307, s. 98; SVE-H.1308, s. 98; SVE-H.1309, s. 154-155; SVE-H.1310, s. 265-266).

Tablo 16'daki Erkek rüşdiye programları ile Tablo 19'daki Askeri rüşdiye programını karşılaştırdığımızda Askeri rüşdiye programında fazladan tatbikat ve mantık derslerinin varlığı dikkati çekmektedir.

İdadiler.

Osmanlı Devleti'nde idadi derecesinde eğitim yapan ilk mektep Mekteb-i Sultani olmuştur. 1868 yılında İstanbul'da ilk sultani açılmıştır. Bu mektep, Osmanlı eğitim tarihinde ve eğitimin yenileştirildiği dönemlerde oldukça önemli bir eğitim kurumudur. Mekteb-i Sultani'nin açılmasının en önemli iki nedeni ise; Tanzimat Dönemi eğitim sistemindeki Fransız etkisi ve Tanzimatçıların Osmanlılık düşüncesi ile hareket etmiş olmalıdır. Sultan Abdülaziz'in Fransız liselerinden fazlasıyla etkilenmesi de Mekteb-i Sultani'nin açılış nedenleri arasında gösterilmektedir (Parmaksız, 2008, s. 60). Yeterli olmadığı düşünülen rüşdiyelerin bir derece üstünde, 500 veya 600 öğrenci kapasitesi olan, öğrenim süresi dört yıl olan Mekteb-i Sultani'ler açılmıştır. Bu yardımın karşılığında Mekteb-i Sultani'nin eğitim dilinin Fransızca olarak kabul edilmesiyle Osmanlı Maarifi tarafından ödenmiş oluyordu. Fransa'dan alınan yardım karşılığında sultani'nin eğitim dili Fransızca olarak kabul edilmiştir. Bu sayede alınan karar gereğince 1868 yılında, Mekteb-i Sultani eğitime başlamış ve Tanzimatçıların eğitim aracılığı ile Müslüman halk ile Gayrimüslim arasında birlik sağlanması hedeflenmiştir (Parmaksız, 2008, ss. 68-69).

Bu sultani, Osmanlı Devleti'nde her sınıftan halk çocuğunun gidebileceği, ortaöğretim sisteminde eğitim veren bir okul olmuştur. Bu okuldaki mezun olanlar, yüksekokullara geçebilmişlerdir. Okulun eğitim süresi 5 yıl olarak belirlenmiş ve öğrenciler iyi seviyede

eğitim görmüş olanların arasından, sınavla seğilerek, sınıflara yerleştirilmiştir. Okula girerken istenilen seviyede olmayanlar 3 yıl olan hazırlık sınıfını okuduktan sonra yüksek sınıflara geğebilmişlerdir. Kendi içinde bir hiyerarşi oluşturmuşsa da rüşdiyeleri kendisi için bir ğrenci kaynağı olarak görmemiş, bu nedenle kendi hazırlık sınıflarını oluşturmuştur.

Arapça “İdad” kökünden türetilen “İdadi”, hazırlanma yeri anlamına gelmektedir. 1869’a kadar idadiler orta ve yüksek dereceli mekteplere ğrenci yetiştiren okullar olma özelliğini devam ettirmiştir. 19. yüzyılın ortalarında kurulmaya başlayan askeri idadiler Tanzimat dönemi sonuna kadar merkez ve taşrada belirli vilayetlerde kurulmuş bu okullar orduya eğitilmiş insan kazandırmıştır. Tanzimat’ın sonlarına doğru rüşdiyelerin üzerinde ve yüksekokullara ğrenci yetiştiren sivil ortaöğretim okullarının olmayışı nedeniyle de 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile sivil ortaöğretim okulları olarak kabul edilen idadilerin açılması kararlaştırılmıştır. Eğitim süresi 4 yıl olan rüşdiyelerin üstünde 3 yıl ilaveyle yapılan programla eğitim daha da gelişecek ve ülkedeki bütün halkın çocukları bir arada eğitim görecektir. Bu düşünce 19 Aralık 1873’te mülki idadi’nin açılmasıyla uygulanmaya başlanmıştır (Türk, 2014, s. 352).

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’ne göre, 1000 haneden fazla olan, vilayet merkezlerinde birer idadî mektebi aılabilecektir. Açılan idadiler de sınıf geçme ve okul bitirme sınava tabi tutulmuştur. İdadî okulları başarı ile bitirenlere, sıbyan ve rüşdiye mekteplerinden farklı olarak bir de rus sınavı yapılmıştır. Sınavda başarı kazananlara da sınava katıldıkları mahallin Maarif Meclisi isminin de yazılı olduğu, Maarif Nezareti’nce imzalanmış tuğralı mülazemet rsu verilmiştir. Mlazemet rsunu alanlar âli mekteplere ve Dârlmuallimîn’e imtihansız olarak kabul edilmişlerdir. Normalde idadi mezununun âli okula gidebilmesi için önce sultani eğitimini tamamlaması gerekmiştir. Ancak, bu uygulama ile mülazemet rsu alan idadi mezunları, sultani eğitimini almadan âlf okullara gidebilmişlerdir (Demirel, 2012, ss. 515-516).

İdadi Mekteblerinin amaçları şu şekildedir:

1. İdari dairelere memur; meslek kazanım mekteblerine öğrenci yetiştirmek,
2. Harp okuluna ve Askeri Tıbbiye okuluna girmek isteyen gençleri iyi şekilde yetiştirerek öğrencileri bu okulların programlarını yapabilecek seviyeye çıkarmak,
3. Osmanlıcılık düşüncesini hayata geçirerek diğer milletlere mensup gençleri kaynaştırarak aynı duygulara sahip vatandaşlar olarak ortak bir Osmanlı anlayışı oluşturarak birlik ve beraberlik sağlamak (Salman, 2005, s. 10).

Maârif-i Umumiye Nizâm-nâmesi'nin 38. maddesine göre; idadilerde okutulacak dersler şunlardır: Türkçe kitabet ve inşâ, mebâdi-i ilm-i servet-i milel, hesap ve defter tutmak usûlü, Fransızca, coğrafya, hendese, kavanin-i Osmaniye, tarih-i umumi, hikmet-i tabiiye, mantık, ilm-i mevâlid, kimya, cebir ve resim. Bu derslerde öğrencilerin derecelerine göre değişiklik yapılması gerekince, Maarif Nezareti'nden alınan izin ile yapılabilecekti. Okutulan derslere, öğrencilerin müslüman ve gayrimüslim olmalarına bakılarak idadilerin rüşdiyelere göre çok daha yenilikçibir görünümüne sahip olduğu söylenebilir (Erkek, 2009, s. 37).

1875 yılında İstanbul'da iki idadi açılmıştır. 1876 yılında ise İstanbul'da Dar'ül-Maarif, Fatih, Beşiktaş, Eski Ali Paşa, Davudpaşa, Fevziye ve İbrahim Ağa Çayırı İdadilerinde toplam 462 öğrenci öğrenim görmekteydi. II. Abdülhamid dönemi başlarında İstanbul'da 7, taşrada ise ancak 1 idadi bulunmaktadır. Ancak bu idadiler, iyi bir eğitimin uygulanabilmesi için bina, öğretmen ve program bakımından yeterli değildi. Çoğu kiralık yerlerde geçici olarak eğitim vermekteydiler. İdadi binaları; genellikle iki katlı, yığma bloklardan oluşan malzemesi ahşap olarak tasarlanmış yapılardır. Cephe, ikili ya da üçlü gruplar halinde düzenlenen kemerli pencerelerle düzenlenmiştir.

1884-1885 yılından itibaren idadilerin yapımına ilk olarak büyük vilayetlerde başlanmıştır. 1888 yılı Maarif Komisyonu'nun aldığı bir kararla idadi bulunan yerlerdeki rüşdiyeler kapatılmış, maddi kaynaklar bulunarak idadi inşasına yoğunluk verilmiş ve

dönemin sonlarında idadi sayısı 109'a çıkarılmıştır. İdadilerin ülke genelinde sayılarının arttırılması, rüşdiyeler ile idadilerin birleştirildikleri 1882-1890 yılları arasında olmuş ve idadilerin öğretim süresi vilayetlerde 7, taşrada ise 5 yıl olarak düzenlenmiştir (Parmaksız, 2008, ss. 60-62).

İdadi sayıları giderek arttırılmış İstanbul dışındaki vilayetlerde de hızla açılmaya başlanmıştır. 1885 yılında Bursa, Edirne, Yanya ve Çanakkale'de sonra da İzmir, Selanik, Trabzon, Rodos, Konya, Elâzığ, Ankara, Üsküp, Priştine, Serfice, Gümülcine, Manisa, Adana, Halep, Kudüs, Maraş, Kırşehir, Çankırı, Teke, Bitlis, Muş, Kastamonu, İzmit ve Sivas'ta da birer tane idadi açılmıştır (Aydemir, 2009, s. 36).

Edirne Vilayetinde ilk idadi mektebi 1885 yılında açılmıştır. Edirne'de rüşdiye olarak yapılan ve daha sonra idadi olarak kullanılması kararlaştırılan binanın açılışı 26 Ağustos 1885'te törenle yapıldı. Osmanlı vatandaşı olan Müslüman ve Gayrimüslim öğrenciler okula alındı. Halkın her kesiminden çocuğun eğitim gördüğü Edirne idadisinde yedi yıllık eğitim süresince ders müfredatında dini ve beşerî bilimlerin yanında gayrimüslim öğrenciler için dil eğitimide koyulmuştu (Likoğlu, 2013, ss. 147-149).

Mekteb-i İdadi Mülki binası, Edirne valiliğinde bulunan Kadri Paşa tarafından Rüşdiye mektebi olarak inşa edilmiştir. Bu bina Vali Hacı İzzet Paşa tarafından idadiye çevrilmiştir. 1885-86 yıllarında idadinin toplam öğrenci sayısı 77'dir. Bunlardan 55 tanesi birinci sınıf öğrencisi 22 tanesi ise ikinci sınıf öğrencisidir. 1887 yılında bu sayı 85, 1888'de 118'e yükselmiştir. 1889 yılına gelindiğinde yine öğrenci sayısı 92, 1890'da 75 ve 1891 yılında ise 93, 1892'de toplamda 100 öğrencisinin olduğu salnameler de kaydedilmiştir. Ayrıca bu mektepte Farsça, Lisan-i Osmani, Lisan-i Fransevi, Hendese, Coğrafya, Rik'a, Hüsn-i Hat, Resim ve Tarih-i Osmani ve Hesap dersleri okutulmuştur (SVE-H.1300, s.87; SVE-H.1303, s.94; SVE-H. 1304, s.63; SVE-H.1305, s.65; SVE-H.1306, s.65; SVE-H.1307, s.65; SVE-H.1308, s.65; SVE-H.1309, s.65; SVE-H.1309, s.120).

Mekteb-i idadi binasına 1892 yılında bir daire daha inşa edilip eklenmiş ve eklenen bina ile birlikte yedi tane dersane olmuştur. Onaltı oda, yedi koğuş, bir hastane, bir talimhane, bir hamam ve bir de müştemilat bulunmaktaydı (SVE-H.1317, ss. 323-324). 1892 yılında 20 yatılı öğrenci alınmıştır. İlk iki sınıfı rüşdi, üçü idadi ve son iki sınıfı dahi ali olmak üzere yedi sınıfa bölünmüş olan idadinin bu yıl toplam 100 öğrencisi bulunmaktaydı.

Tablo 20

Edirne ve Kazaların'daki İdadiler

Edirne Mekteb-i İdadisi (Leyli)		
Müdür	Hamdi Bey	Rabi'a
Müdür-i sani	Kirkor Efendi	.
Muavin-i Evvel	Hüsnü Tahsin Efendi	.
Muavin-i Sani	Şefik Efendi	.
Muavin-i Salis	Hüseyin Efendi	.
Katip ve Mübayaa Memuru	Hüseyin Efendi	.
Mubassır, Erzak ve Depo Memuru	AhmetHamdi Efendi	.
İmam	Hacı Veli Efendi	.
Tabib	Sokrat Efendi	Salise
Türkçe, Kavanin-i Tecvid ve Kitabet Muallimi	.	.
Fizik kimya ve Kozmografya Muallimi	Kirkor Efendi	Rabi'a
Tarih ve Coğrafya Muallimi	Şefik Efendi	.
Usul-i Tahrir Muallimi	Kazım Bey	Mütemeyyiz
Hesap Hendese Usul Defteri ve Ulum-ı Eşya Muallimi	Hüsnü Tahsin Efendi	.
Arabi muallimi	Hüseyin Efendi	.
Ulum-i Diniye Muallimi	Fehmi Efendi	.
Resim Muallimi	Rıza Bey	Salise
Fransızca Muallimi	Raşid Bey	“
Farisi Muallimi	Amir Efendi	.
Tarihçe Muallimi	Tevfik Efendi	.
Hat Muallimi	Ali Rıza Efendi	Rabi'a
Bulgarca Muallimi	Agob Efendi	.

Rumca Muallimi	Vafyadis Efendi	.
Gümülcine Mekteb-i İdadisi		
Müdür ve İlm-i Eşya Usul Defteri, Cebir, Farisi,	Yostuni Efendi	.
Hendese Muallimi		
Arabi Muallimi	Mehmet Hilmi Efendi	.
Ulum-ı Diniye, Ahlak, Türkçe Muallimi	Ahmet Ragıp Efendi	Devriye
Tarih ve Kitabet	Yaşar Hayri Efendi	.
Hesap ve Coğrafya Muallimi	Mustafa danış Efendi	.
Resim, Türkçe, Malumat-ı zirai Muallimi	Emin Efendi	.
Hat muallim vekili	Hacı İbrahim Efendi	,
Kırkkilise Mekteb-i İdadisi		
Müdür ve Ulum-ı Diniye ve Ahlak ve Farisi Muallimi	Osman Efendi	Müderris
Türkçe, Kitabet ve İlm-i Eşya, Tarih Muallimi	Osman Nuri Efendi	.
Arabi Muallimi	Mustafa Efendi	.
Hendese Muallimi	Hakkı Efendi	.
Fransızca Muallimi	Kemal Efendi	.
Hat Muallimi	Nazif Efendi	.
İlm-i eşya Türkçe ve Resim Muallimi	Mehmet Ali Efendi	.
Mubassır	Mehmet Ali Efendi	.
Dedeoğaç Mekteb-i İdadisi		
Müdür ve Usul Defteri ve İlm-i Eşya ve Türkçe Muallimi	Abdulhayim Efendi	.
Fransızca Muallimi	İbrahim Bey	Yüzbaşı
Arabi Ulum-ı Diniye ve Ahlakiye Muallimi	Şükrü Efendi	.
Türkçe Muallimi	Mehmet Ali Efendi	.
Arabi, Farisi ve Kitabet	Cafer Efendi	.
Hat Muallimi	Halil Efendi	.
Mubassır	Mehmet Ali Efendi	.

Tekfurdağı Mekteb-i İdadisi

Müdür ve Fransızca, Kitabet ve Türkçe Muallimi	Nadir Bey	Rabi'a
Hesap, Cebir İlm-i Eşya, Usul Defteri ve Hendese Muallimi	Veli Efendi	.
Tarih muallimi	Hacib Bey	.
Farsi ve Arabi ve Ulum-ı Diniye Muallimi	Hacı Ali Efendi	.
Ulum-ı Diniye ve Ahlakiye Muallimi	Şeyh Emin Efendi	.
Resim Muallimi	Kemal Efendi	Mülazım
Hat Muallimi	Hamdi Efendi	.
Coğrafya ve Türkçe Muallimi	Ali Rıza Efendi	.

Gelibolu Mekteb-i İdadisi

Müdür ve Fransızca, Tarih Muallimi	Osman Nuri Efendi	Rabi'a
Coğrafya, Tarihçe Kitabet Muallimi	İbrahim Hakkı Efendi	.
Ulum-ı Diniye ve Ahlak Muallimi	Mustafa Efendi	.
Farisi ve Türkçe Muallimi	Ahmet Rasim Efendi	.
Arabi, Ulum-ı Diniye ve Ahlakiye ve İlm-i Eşya Muallimi	Hüseyin Arif Efendi	.
Resim Muallimi	Arif Bey	.
Hat Muallimi	Sadık Efendi	.
Mubassır	Emin Efendi	.

Örneğin alındığı salname: (SNMU; 1321, s. 280-281-282-283).

Tablo 21

Edirne İdadisi Ders Programı

Yıllar	Ders Adları
1.Sene	Ulum-ı Diniye, Farsi, Arabi, Usul Defteri, Hesap, Hat, Rik'a, Resim, Rumca ve Bulgarca, Coğrafya-i Osmanî.
2.Sene	Ulum-ı Diniye, Tarih, Coğrafya, Hüsn-i Hat, Farisi, Türkçe Bulgarca, Rumca, Hesap
3.Sene	Ulum-ı Diniye, Arabî, Fransızca, Coğrafya, Türkçe, Hesap, Coğrafya, Hendese, Tarih, Resim, Hüsn-i Hat, Rumca, Bulgarca

---

Edirne idadisinde eğitim ve öğretim faaliyetleri paralı yatılı ve parasız yatılı olarak iki şekilde gerçekleşmiştir. Tablo 22'deki verilere göre, mektepteki Müslüman öğrenci sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. 1895-1896 ders yılında mektepte 75 Müslüman 11 Gayrimüslim öğrenci, paralı yatılıda 38 öğrenci, parasız yatılıda ise 48 öğrenci kayıtlıdır.

Tablo 23

Edirne Vilayeti'ndeki İdadi Mektepleri (1895-1896)

Kazalar	Geçen yıldan devam eden öğrenci			Yılsonuna kadar yeni kaydedilen öğrenci			Yılsonuna kadar okuldan ayrılan öğrenci			Sınavla diploma alan öğrenci			1895-96 ders yılına devren kalan öğrenci		
	M	G	Top	M	G	Top	M	G	Top	M	G	Top	M	G	Top
Gümülcine	53	1	54	36	11	47	23	6	29	6	2	8	60	4	64
Dedeoğlu	19	12	31	21	6	27	5	9	14	6	6	12	29	3	32
Gelibolu	81	9	90	26	4	30	12	1	13	7	-	7	88	12	100
Kırklareli	61	7	68	44	6	50	-	1	1	4	-	4	101	12	113
Tekfurdağı	99	12	111	41	8	49	38	13	51	3	-	3	99	7	106

Örneğin alındığı kitap: Alkan, Mehmet. Ö. (2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Ankara: Tarih İstatistikleri Dizisi, C.6, s. 68-69.

Tablo 23'te görüldüğü üzere; Edirne vilayetindeki beş sancakta idadiler açılmıştır. Sancaklardaki idadilerde de Müslüman öğrenci sayısı fazlaydı. Ancak tabloda dikkati çeken yıl sonuna kadar okuldan ayrılan öğrenci sayısının sınavla diploma alan öğrenci sayısından fazla olmasıdır. Okuldan ayrılan öğrenci toplamda 108 iken, sınavla diploma alan öğrenci sayısı 34'tür.

II. Meşrutiyet sonrasında vilayetlerde sultaniler açılmaya başlanmıştır. Sultaniler adi ve ali olmak üzere, iki bölümden oluşmuştur. Adi bölüm idadi derslerini, ali bölüm ise sultani derslerini kapsamaktaydı. Ali bölümde edebiyat ile ulûm ve fûnun olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Eğitim yılı, üç adi, üç ali olmak üzere altı yıldır. Sultanilere idadi ve rüşdiye mezunları alınmıştır. İdadi mezunları sultanînin ali bölümüne, rüşdiye mezunları ise adi bölümüne kaydedilmiştir. Bu nedenle sultanilerin adi bölümünün idadi derecesinde olmasının düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Sultani sınavlarının, rüşdiye ve idadilerde olduğu gibi yapılması planlanmıştır. Sultani diploması ve mülazemet rüusu alanlar, bu belgeleri göstererek mezuniyet sınavına girebilmişlerdir. Mezuniyet sınavları sözlü ve yazılı olmak üzere iki şekilde yapılmıştır. Bu sınavda başarılı olanlara Maârif Nezareti Celile'sinden mezuniyet verilmiştir (Demirel, 2012o, s. 514).

Sultaniler'deki eğitim kalitesi Avrupa liselerinin seviyesinde olmuştur. Rüşdiye sınıflarından farklı olarak her dönemi üçer yıllık iki dönemden ibaret olması ve iyi bir eğitim vermesi kararlaştırılmıştır. Alınan bu kararlarla idadilerin sultanilere dönüşmesi devam etmiş 1910 yılında 12 idadi daha sultaniye dönüştürülmüştür (Demirel, 2012o, s. 342-343).

1909 yılında Edirne İdadi'sinin mektep binası genişletilerek sultani mektebine çevrilmiştir. 1912 Balkan Savaşları'nda mekteb amacı dışında hastane olarak kullanılmıştır. Savaştan sonra yine eğitim hayatına devam etmiştir. 1920-1922 yıllarında yaşanan Yunan işgali sıralarında eğitime tekrar ara verilmiş, 1923-1924 yıllarına gelindiğinde adı lise olarak değiştirilmiştir (Likoğlu, 2013, s. 149).

Tablo 24

Edirne Askeri İdadisi

Müdür	Hüsameddin Efendi	Binbaşı
İmam	İbrahim Hakkı Efendi	İzmir Paye
Ders Nazırı ve Tarih	Mustafa Efendi	Binbaşı
Muallimi		

Riyazi Muallimi	Fehmi Efendi	Binbaşı
Umur-ı Hesabiye Memuru	Hüsnü Tahsin Efendi	Alay Emını
Fransızca Muallimi	Ali Efendi	Kol Ağası
Jimnastik Muallimi	Mehmet Ali Efendi	Yüzbaşı
Lisan Muallimi	Fehmi Efendi	Yüzbaşı
Riyazi Muallimi	Azet Efendi	Yüzbaşı
Resim Muallimi	Niyazi Efendi	Yüzbaşı
Dahiliye Yüzbaşı	Tevfik Efendi	Yüzbaşı
Dahiliye Zabiti	Celeddin Efendi	Mülazım-ı Evvel
Dahiliye Zabiti	Ahmet Muhtar Efendi	Mülazım-ı Evvel
Dahiliye Zabiti	Nizam Alaaddin Efendi	Mülazım-ı Evvel
Kozmografya Muallimi	Hüsnü Efendi	Mülazım-ı Evvel
Kitabet Muallimi	Veci Efendi	Mülazım-ı Sani

Örneğın alındığı salname: (SNMU; 1321, s. 284).

Tablo 24'deki verilerde görüldüğü üzere; Edirne Askeri İdadisi'nde, Tarih, Riyazi, Fransızca, Jimnastik, Lisan, Resim, Kozmografya, Kitabet dersleri okutulmuştur. Ayrıca askeri idadi programında 1 imam, hesap memuru, 3 dahiliye zabıtı, bir de dahiliye yüzbaşı görev yapmaktaydı.

Darülmualimin-i Sıbyan.

Osmanlı Devleti'nde yenileşmenin başlangıcı kabul edilen Tanzimat Fermanı'nda maarif ile ilgili doğrudan bir madde yer almamıştır. Ancak Tanzimat Dönemi'nin kurucuları eğitimin önemli olduğunu kavramışlardır. Nitekim Tanzimat Dönemi, Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin kurulması, yatılı Darülfünun açılması, sultanilerin eğitim tarihinde yer almaya başlaması orta öğretimin ilk basamağı olan rüşdiye okullarının çoğaltılması gibi yenileşen eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü bir dönem olmuştur. Osmanlı Devleti'nde profesyonel öğretmen yetiştirmeye yönelik ilk düşünce Tanzimat Dönemi başlarında görülmüştür. Eğitim tarihimizin ilk öğretmen okulları olan Darülmuallim'in-i Rüşdi, Darülmualimin-i Sıbyan ve Darülmuallimat bu dönemde açılmıştır. Ancak Tanzimat Dönemi'nde eğitim alanında yapılan

hiçbir yenilik 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayınlanması kadar kapsamlı sonuçlar doğurmamıştır (Altın, 2008, s. 272).

Osmanlı döneminde öğretmenler 19. yüzyıla kadar özel bir eğitim almadan medreselerde aldıkları eğitimle yetişmişlerdir. Sıbyan mektepleri öğretmenlerinin ayrı bir eğitim alması gerektiği düşüncesi ilk defa Tanzimat döneminde gündeme gelince eğitimdeki yenileşmeyle birlikte öğretmen yetiştirme konusu da ortaya çıkmıştır. Sıbyan mekteplerinin yenileşmesiyle birlikte, bu okulların öğretmenlerinin medreseler dışında ayrı bir şekilde yetiştirilmesi düşüncesi 1863 yılında gündeme gelmiştir.

Maarif Nezaretinde, sıbyan mekteplerinin yenilenmesi için kurulan Daire-i Mekatib-i Hususiye Meclisi bir tasarı hazırlamış ve 15 Ocak 1868'de Maarif Nezaretine sunulmuştur. Bu tasarıya göre, sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirmek için bir öğretmen okulu açılacak, halen görev yapmakta olan sıbyan mektepleri öğretmenleri sınava girerek başarılı olamayanların işine son verilecektir. Ancak yapılan sınavda çok az sıbyan mektebi öğretmeni başarılı olunca derhal İstanbul'da bir Darulmuallimin-i sıbyan açılması önerilmiştir.

Bu mekteb, 15 Kasım 1868'de İstanbul'un Beyazıt semtindeki bir binada, törenle açılmıştır. Darülmualimin-i sıbyan'ın varlığını pekiştiren önemli bir gelişme, 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 178. maddesidir. Bu maddede Darulmuallimin-i sıbyan diploması olmayan veya yapılacak sınavda başarısız olanların öğretmen olamayacakları kanuna bağlanmıştır. Okulun ilk müdürü Mehmet Cevdet Efendi, dini çevrelerin yoğun eleştirilerine maruz kalmış ve okul 1871 yılında öğrencisiz kaldığı gerekçesiyle kapatılmıştır (Şimşek, 2014, s. 83-84).

1882 senesinde İstanbul dışında da öğretmen okulları açılmıştır. Edirne'de Vali Mehmet Kadri Paşa'nın çalışmaları sonucunda "Edirne Dar'ül-Muallimi" vilayetlerde açılan Dar'ül Muallimlerden birincisi olmuştur. Bu mektebin 1884 senesinde 13 öğrencisi vardır (Likoğlu, 2013, s. 150-151).

1908 yıllarında öğretmen yetiştirilmesi konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Öğretmen yetiştirilen yer olan Darümuallimin ve Darümuallimatlarda yenilikler yapılmıştır. Yurt dışı faaliyetleri başlanmış Maarif Nezareti, ülkeye geri döndüklerinde yine bu okullarda çalışmaları şartı ile bir takım öğrenci ve öğretmeni eğitim için Avrupa'ya göndermiştir.

Bu dönemdeki en önemli yenilik ise; Darümuallimin başına Satı Bey'in getirilmesidir. Satı Bey eğitimi yeniden düzenlemiş, okul dışında işleri olan öğretmenleri uzaklaştırmış, eğitim yöntemleri ve pedagoji derslerine ayrı bir önem vermiş, el işi, beden eğitimi, müzik gibi yeni dersler koymuştur. Ayrıca öğretmen mektebine bağlı bir tatbikat mektebi kurulup başına İhsan (Sungu) Bey getirilmiştir (Şahin ve Tokdemir, 2001, s. 868-869).

Tablo 25

Vilayetlerdeki Darü'l-Muallimin Sayısı (1905-1906)

1. Edirne	9. Erzurum	17. Niğde	25. Musul
2. Bursa	10. D.Bekir	18. Van	26. Isparta
3. Adana	11. Şam	19. Antalya	27. Hakkâri
4. Ankara	12. Selanik	20. Üsküp	28. Yemen
5. İzmir	13. Sivas	21. İştîp	29. Yanya
6. Bağdat	14. Trabzon	22. Pirizen	30. Bingazi
7. Beyrut	15. Kastamonu	23. Harput	31. Zor
8. Rodos	16. Konya	24. Kudüs	32. Manastır

Örneğin alındığı akademik çalışma: Erkek, M. S. (2009). *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey*, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üni. Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, İzmir, s. 79.

1905-1906 eğitim döneminde Osmanlı Devleti'nin değişik coğrafyalarında 32 darümuallimin eğitim vermiştir. II. Meşrutiyet döneminde de vilayetlerde Darümualliminler

açılmıştır. Satı Bey'in yetiştirdiği öğrenciler bu okullarda derslere girmiştir. Taşrada yer alan bu okulların, bina düzenleri ve öğretmen sorunları hep yaşanmıştır. Bu problemler var olan imkanlarla çözülmeye çalışılmıştır (Erkek, 2009, s. 79).

1885 yılında Edirne Darulmuallimin'de muallim Hüsnü Efendi ve 15 öğrenci bulunuyordu. Mektebin 1886'da 10 öğrenci, 1889,1890-1891 yıllarında ise 45 öğrencisi vardı (SVE-H.1302, s. 53; SVE-H.1303, s. 53; SVE-H.1306, s. 63; SVE-1307, s. 63; SVE H.1308, s. 63).

Edirne Darulmualliminde okutulan dersler ise şunlardı: İlm-i Mahariç ve Tecvid, İlm-i Hesap, Ulum-ı Diniye, Coğrafya, Tarih, İmla ve İnşa, Kavaid-i Türkiye, Usul-i Cedide, Hüsn-i Hat (SVE-H.1310, ss. 227-228).

Meslek Okulları.

1868'de Sultanahmet'te bir Sanayi mektebi açılmıştır. Bu mektebin nizamnamesine göre mektepte öğretilen sanatlar; demircilik, dökmeçilik, makinacılık, mimarlık, marangozluk misüllü imalat-ı madeniye ve ahşap ile terzilik, kunduracılık ve mücellitlik gibi sanatlardır. Mekteb-i Sanayi, dâhili ve harici olmak üzere iki kısma ayrılmış, dâhili kısma 13 yaşından yukarı olmamak üzere leylî ve nehâri olarak 500 talebe, harici kısma ise 30 yaşını geçmeyen ve sadece sanat ve marifet öğrenmek isteyen 300 kişinin kabul edilmesi kararlaştırılmıştır (İhsanoğlu, 1998, s. 335).

Osmanlı Devleti'nde açılan ıslahane ve sanayi mektepleri için batıdan uzmanlar getirilerek eğitim sisteminde yenileşme çalışmaları yapılmıştır. Önceki yıllarda olduğu gibi sanayi mekteplerinde öğrenciler Avrupa'ya eğitime gönderilmeye devam edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin endüstrisine farklılık getirebilecek yönde çeşitli yerlere yerleştirilebileceklerdir. Bu süreç içerisinde 1870 yılında İstanbul'daki Sanayi Mektebi öğrencilerinden 20 kişilik bir grup Fransa'ya eğitime gönderilmiştir. Bu öğrenciler gündüz kendi meslek alanlarında atölye eğitimi alırken, akşamları da bilgilerini artırmak amacıyla

bilimsel dersler olan geometri, cebir, fizik ve kimya eğitimi almışlardır (Şişman, 2008, s. 34-35).

Islahhaneler II. Abdülhamid döneminde, İstanbul'da açılan ailesi olmayan müslüman çocuklarının korunması ve meslek eğitimi veren Dar'ül Hayr-ı Ali ile II. Meşrutiyet döneminde yetimlerin eğitimi için kurulan Dar'ül-Eytamlara model olmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki bu meslek okulları, II. Abdülhamid döneminde Hamidiye Sanay-i Alisi adını alarak yükseköğretim kurumlarına dönüşmüştür (Şişman, 2008, s. 39).

Rus işgali sonrası Edirne halkı ile diğer yerlerden gelen göçmenlerin çocukları, 1879'ların başlarında toplatılarak 300'den fazla erkek çocuk dönemin padişahının adı verilen Hamidiye Mektebi'nde, 15 kadar kız çocuk ise Melce-i Eytam adı verilerek kiralanan yerde korunmaya alınmıştır. Vali Kadri Paşa döneminde de mekteb sanayi ve ziraat mektebi olarak iki şubeye ayrılmıştır (SVE-H.1309, II. Bölüm, s. 117).

Tablo 26

Edirne'de Hamidiye Sanayi Mektebi Dersleri (1904)

7. sene	Hikmet, Kimya, Makine, Fransızca, Kitabet, Hendese, Kozmografya, Coğrafya, Resim
6.Sene	Arabi, Kavaid-i Osmaniye, Usul defteri, Hendese, Fransızca, Kitabet, Coğrafya, Farisi, Resim.
5.sene	Arabi, Sarf-1 Osmani, Hesap, Fransızca, Coğrafya, İmla, Farisi, Hatt-1 Türki, Hatt-1 Fransevi, Resim.
4.sene	Kur'an-1 Kerim ve Tecvid, Tarih-i İslam, Sarf-1 Arabi, Fransızca, Farisi, İmla, Hatt-1 Türki, Hatt-1 Fransevi, Hesap, Resim.
3.sene	Kur'an-1 Kerim ve Tecvid, Talim-i Farisi, Hesap, Coğrafya, Kıraat-1 Türki, İmla, Hatt-1 Türki, Arapça ve Farsça.
2.sene	Kur'an-1 Kerim, Kıraat-1 Türki, Hesap, İmla, Hatt-1 Türki, Lügat-1 Arabiye ve Farisiye, İlm-i hal.
1.sene	Harekeli Harekesiz yazı, Kıraat-1 Ecza-i Şerife ve Kıraat-1 Türki, Ecza-i Şerife, İlm-i Hal, Hesap, Kıraat-i Türki, Arapça ve Farsça.

Örneğin alındığı salname: (SNMU; 1321, s. 289-291).

Tablo 26'da görüldüğü üzere; Hamidiye Sanayi Mektebinde eğitim 7 yıldır. Sadece İkinci, üçüncü ve dördüncü senelerinde Kur'an-ı Kerim dersleri aldıkları görülmektedir.

Tablo 27

Edirne Sanayi Mekteb-i Aliyesi Komisyon Heyeti

Memuriyet	İsim	Rütbe
Reis	Mehmet Yaşar Efendi	Evveli
Aza	Hacı Hafız Süleyman Efendi	Edirne Paye
Aza	Şevket Bey	Evveli
Aza	Dilaver Bey	Mütemeyyiz
Aza	Halis Efendi	Saniye
Aza	Hamdi Bey	Saniye
Aza	Tahir Bey	Saniye

Örneğin alındığı salname: (SNMU; 1321, s. 292).

1904 Maarif Salnamesi verilerine göre; Edirne Sanayi Mektebi Komisyonunda bir Reis, altı da aza bulunmaktadır.

Tablo 28

Edirne Sanayi Mekteb-i Memurları

Müdür	Rıza Bey	Salise
Kitabet	Raşid Efendi	Rabi'a
Tabib	Cemal Bey	Saniye
Vekil harc	İbrahim Efendi	.
Mübaşir	İlyas Efendi	.
Mübaşir	Mehmet Efendi	.
Mübaşir	Ali Efendi	.

Örneğin alındığı salname: (SNMU; 1321, s. 292).

Tablo 28’de görüldüğü üzere; Edirne Sanayi Mektebi memuriyet dairesinde 7 çalışan kaydedilmiştir. Bir müdür, birer kâtip, tabib, vekil harç (kurumun harcamalarına bakan kişi), üç mübaşir kaydedilmiştir.

Tablo 29

Edirne Sanayi Mektebi Memur ve Ustaları

Muallimler	İsmi	Rütbe
Resim Muallimi	Rıza Bey	Salise
Ders Nazırı ve Hesap Hendese Muallimi	Fehmi Efendi	Binbaşı
Fransızca Muallimi	İsmail Efendi	Kolağası
Fransızca Muallimi	Fehmi Efendi	Yüzbaşı
Coğrafya ve Tarih Muallimi	Emin Efendi	Mülazım-1 Sani
Arabi ve Farisi Muallimi	Hafız Mustafa Efendi	.
Kur’an-ı Kerim Muallimi	Hafız Mehmet Efendi	.
Kur’an-ı Kerim Muallimi	Hafız Faik Efendi	.
İmla ve Hüsn-i Hat Muallimi	Raşid Efendi	.
Musika Muallimi	Tahsin Efendi	Mülazım-1 Evvel
Sanayi Ustaları		
Marangoz Ustası	Ahmet Efendi	
Terzi Ustası	Ali Efendi	
Kunduracı	Mehmet Efendi Talebe:133/ Hademe:17	

Örneğin alındığı salname: (SNMU; 1321, s. 292).

Tablo 29’da görüldüğü üzere; 1904 yılına ait Maarif Salnamesi kayıtlarında sanayi mektebinde 133 öğrencinin varlığı kaydedilmiştir. Okulda 17 hademe hizmet vermiştir. Sanayi öğretimi kısmında sanayi ustaları olarak, marangoz, terzi ve kunduracı öğretmenlerinin kaydedilmesi bu zanaatlarda eğitim verildiğini göstermektedir. Ayrıca 2 Fransızca muallimi 2 Kuran-ı kerim mualliminin görev yaptığı kaydedilmiştir.

Gayrimüslim Mektepleri

Osmanlı Devleti himayesinde bulunan gayrimüslimlerin hukukî statülerini belirleyen teşkilatlanma, II. Mehmed'in İstanbul'un fethi ile uygulamaya konulan büyük değişim politikası ile birlikte başlamıştır. Ortodoks ve Latin Hristiyanlarını birbirinden iyice koparmak ve Yunan Kilisesi üzerindeki Roma baskısını engelleyerek, birleşme teşebbüslerine son vermek Fatih'in en büyük amacı olmuştur. II. Mehmed'in, bu siyasi düşüncesini gerçekleştirmek için devletin gayrimüslim topluluklarını İstanbul'da teşkilatlandırması, İslâm Devletleri'nin alışıldık gayrimüslim uygulamasına da yenilik getirmiştir. Kendi içinde merkeziyet ve hiyerarşiyi güçlendirerek gayrimüslim halkı cemaatler veya milletler halinde Osmanlı toplumuna dahil eden bu politika ile gayrimüslim halkın hukukî statüsü de belirginleşmiştir (Güneş, 2015, ss. 15-16).

Yenileşme öncesinde cemaat okulları diğer yenileşme öncesi okul sistemlerinde olduğu gibi Osmanlı gayrimüslim milletleri bünyesindeki okulları esas olarak cemaat vakıflarınca idare edilmişlerdir. Geleneksel eğitimin amacı çocuklara Ortodoks, Ermeni Apostolik veya Yahudi inançlarının ilkelerini öğretmektir. Bu okullar çocuklara gündelik yaşamda ve üretim sürecinde faydası olacak okur-yazarlık, matematik, fen bilimleri, modern diller, coğrafya, tarih gibi bilgileri öğretmemiştir. Okulda alınan eğitimin amacı; çocuğu iyi bir dindar olarak ahirete hazırlamaktır. Cemaat mekteplerinden ilk eğitimini alarak mezun olanlar, genellikle tarım, zanaat veya ticaret işlerine girmişlerdir. Buradan sonraki mesleki eğitimini uygulamalı olarak, yani çırak usta ilişkisi içerisinde almıştır. Eğer öğrenci de daha üst düzey eğitim görmek isteği varsa sıradan bir gayrimüslim çocuğun imparatorluk içerisinde sahip olduğu tek seçenek ruhban mektebine devam etmek olmuştur. Ancak çocuğun ailesinin maddi imkanları genişise özel hocalarla ders alma olanağı da olmuştur. Ayrıca eğitim için yurtdışına da öğrenci gönderilmiştir (Somel, 2013, ss. 12-13)

Gayrimüslim mekteblerinin programları, bazı kısımlarda farklılık göstermekle birlikte genelde aynı olmuştur. Dördüncü sınıftan itibaren ise mutlaka bir Avrupa dili (İngilizce, Almanca veya Fransızca) öğrenmişlerdir. Musevî mekteplerinde anaokulundan itibaren İbranice, Türkçe ve Fransızca öğretilirken üçüncü sınıftan itibaren ise Almanca okutulmuştur. Dolayısıyla gayrimüslim mekteblerin eğitim kalitesinin devlet mekteplerine göre daha iyi olduğu görülmüştür. Bundan dolayı bazı müslüman aileler de çocuklarının daha güzel bir eğitim almaları için gayrimüslim mekteplerini tercih etmişlerdir. Aslında devlet, bu mekteplerde verilebilecek olan zararlı bilgileri de düşünerek, Müslüman çocukların gayrimüslim mekteplerine gönderilmesini tavsiye etmemiş ve gerekli makamlara bunun engellenmesi açısından uyarılarda bulunmuştur. Buna rağmen, bu mekteplerin devlet okullarından daha kaliteli eğitim vermesi ve en az bir Avrupa dili eğitimi veriyor olması bu okullara ilgiyi arttırmıştır (M. Şimşek, 2015, s. 367).

Tanzimat döneminde devletin askeri ve sivil mekteplerine, gayrimüslim çocukların müslüman çocuklarıyla birlikte gitmelerine izin verilmiştir. Bu mekteplerden mezun olduklarında herhangi bir şartla karşılaşmadan devlet memuriyetlerine atanmalarına izin verilmiştir. 1856 Islahat Fermanı'yla birlikte müslüman olmayanlar, Fatih devrinden beri yarı resmi şekilde sahip oldukları kendi okullarını açma ve işletme hakkını resmi olarak elde etmişlerdir. Bununla beraber gayrimüslim mekteblerinin açılması, yönetilmesi, denetimi, ders kitapları, müfredat programı ve öğretim kadrosu gibi hususların düzenlendiği "1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi" bu alanda yapılan düzenlemelerin en önemlisi kabul edilmiştir. Yapılan yeni düzenlemeler müslümanların olduğu gibi gayrimüslimlerin de eğitim faaliyetlerinin hukuki sınırlılıklarını belirlemiştir (Şimşek, 2015, ss. 363-364).

Buna göre, gayrimüslim çocuklar ilkokul öğrenimlerini ya kendi mekteplerinde ya da kendileri için açılacak olan rüştiye mekteplerinde yapabileceklerdir. Buralardaki dersler maarif nezaretince denetlenecek, din dersleride din görevlileri tarafından verilecektir şeklinde

kararlaştırılmıştır. Her 500 haneli kasabada müslim ve gayrimüslimler için ayrı birer rüşdiye mektebi açılmıştır. Bunları bitirenler bin haneden fazla nüfuslu kazalarda açılacak iddadilerde okuyabileceklerdir. Her vilayet merkezinde açılacak Sultaniye mekteblerine de müslim ve gayrimüslim çocuklar birlikte gideceklerdir. Öğretmen yetiştirmek içinde İstanbul'da üç şubeli bir darulmuallimin kurulacaktır. Bunun bir şubesi gayrimüslim rüştiye okulları için kız ve erkek öğretmenler yetiştirecektir. Cemaatler zel okullar açabileceklerdir. Maarif meclisinin umumi heyetinde cemaatlerin birer ruhani reisi de bulunacaktır. Ayrıca her vilayet merkezinde kurulacak maarif meclislerinde bir Müslim ve Gayrimüslim iki muavin ve yine bir Gayrimüslim, bir Müslim, iki müfettiş bulunacaktır (Güler, 1998, s. 165).

Maarif Nizamnamesi sıbyan ve rüşdiye derecesindeki okulları kendi halkın işletmesine bırakmıştır. Gayrimüslim ocuklara temel eēitim kendi okullarında ve kendi dilleri ile verilmiştir. Sıbyan mekteblerinin inşaat, tamir ve diēer masraflarının halk tarafından karşılanacak olması bu mekteblerin yaygınlaştırılmasını geciktirmiştir (Koyuncu, 2013, s. 86). 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesinde Gayrimüslim ve yabancılar tarafından açılacak okulların mâli kaynakları ile ilgili olarak cemaatler tarafından veya baēlı oldukları vakıflar tarafından karşılanacaktır maddesi yer almıştır. Buna göre, bu tür okulların masrafları bu kurumları kuran şahıslar veya kurumların kendisi tarafından karşılanmıştır. Devlet bu noktada herhangi bir yükümlülük üstlenmemiştir (M. şimşek, 2015, s. 377).

Osmanlı Devleti yabancı okullara yardımı resmi ödenekle yapmıştı. Ancak bu denek başlarda iyi niyetle kullanılsa da daha sonra içinde bulunduēu siyasi, iktisadi bunalımların etkisiyle kullanılan baskı neticesinde amacından ıktıēı düşünülmektedir. Çıkarılan Maarif Nizamnameleriyle bile denetimi saēlamak g olmuştur (Esenkal, 2007, s. 81).

Rum Mektepleri.

İstanbul'da ki ilk Rum mektebi Patrikhane Mektebi adıyla da anılan Fener Rum Mektebi'dir. Bu okulda Yunan Dili, Felsefe, Teknoloji, Riyaziyat, Fiziki İlimler

okutulmuştur. Buradan mezun olan öğrencilerin bir kısmı Rum Kilise ve okullarında, bazıları da Osmanlı Devleti hizmetinde görevlendirilmiştir. Rumların ikinci önemli okulu da Heybeliada Papaz Mektebi'dir (Taşdemirci, 2001, ss. 14-15). Edirne'de de Rum mekteblerinin varlığı bilinmektedir.

Tablo 30

Edirne Rum Mekteb ve Muallimleri Zükur ve İnas Mektepleri (1892-1893)

Muallimin ismi	Erkek Öğrenci	Yeri
Müdür Nikola Papa Yorgi Efendi		
Vasiliyos Papa Hristo Efendi		
Vasiliyos Gariyagoryadi Efendi		
Dimitri Vasilyadis Efendi		Jimnas nam Mekteb-i Kebir
Dimitri Papa Yorgi Efendi	103	
Lisan-ı Osmani Muallimi Polidi Efendi		
Fransız Muallimi Salamon Efendi		Metropolid mahallesindedir.
Kirko Zampa Efendi		
(Rum Erkek Mektebi)		
		Öğrenci sayısı
Metropolid Mah. Rum Mektebi Müdürü Todor Vafyadi Efendi		305
		422
Yıldırım'da Rum Zükur Mektebi Müdürü Aşterayos Jiko Efendi		
Kıyık'ta Rum Zükur Mektebi Müdürü Apostol Todoridi		184

Efendi	
Kirişhane’de Rum Zükur Mektebi Müdürü Yorgi Savopoli Efendi	128
Kum Mah. Rum Zükur Mektebi Müdürü Mihailu Nikolayidi Efendi	52 1203
(Rum Kız Mektebi)	
Hristos mah. Rum İnas Mektebi Müdüresi Madam Eleni Meletiyö	329
Hristos mah. Rum İnas Mektebi Muallimesi Azmarağda	73
At Pazarında Rum inas Mektebi Muallimesi Hariş Vasilyo	107
Yıldırım’da Rum İnas Mektebi Müdüresi Sofya Mavridi	180
Yıldırım’da Rum İnas Mektebi Muallimesi Katerina Kostantino	195
Yeni İmarette Rum İnas Mektebi Muallimesi Mariya Peteriyö	112
Kıyık’ta Rum inas Mektebi Müdüresi Marya Yorgi	110
Kıyık’ta Rum İnas Mektebi Muallimesi Anastasya Kostantino	235
Kirişhane’de Rum İnas Mektebi Müdüresi Alisavet Papadupolus	65 14
Kirişhane’de Rum İnas Mektebi Muallimesi Sivasti Pasmiyö	1536

Örneğın alındığı salname: (SVE-H.1310/1893, s. 89).

Tablo 30’daki verilere göre; Metropolit Mahallesin’deki Jimnas Kebir Mekteb’inde 1892-1893 yılları arasında müdür olarak görev yapan Nikola Papa Yorgi Efendi’dır. Bu mektepte 103 erkek öğrencinin eğitim gördüğü kayıtlardan anlaşılmaktadır. 1892-1893

yıllarında Edirne’de Rum kız ve erkek mektebi öğrencilerini karşılaştırdığımızda, beş erkek mektebinde 1203 erkek, altı kız mektebinde ise 1536 kız öğrencinin kayıtlı olduğunu görmekteyiz. Yıldırım’da 422 erkek öğrenci var iken, 375 kız öğrenci kaydedilmiştir. Kızılk’ta ise, 184 erkek öğrenci kayıtlı iken, 345 kız öğrenci kaydedilmiştir. Kirişhane’deki kayıtlara göre, 128 erkek öğrenci, 79 kız öğrenci kaydedilmiştir. Metropolit Mahalle’sinde 305 erkek öğrenci, Hristos Mahalle’sinde de 402 kız öğrenci kaydedilmiştir.

Tablo 31

Edirne Rum Zükur ve İnas Mektepleri (1896)

Rum Zükur Mektebi		
Müdür Yani Prisorati Efendi	Muallim Zafiryos Mirka Efendi	Öğrenci
Muallim Yorgi Savoplu Efendi	Muallim Maltiyadidokidi Efendi	275
Muallim Kostanti Papaduplos Efendi	Muallim Dimitri Suvatryadi Efendi	
Rum Zapyon Kebir İnas Mektebi		
Müdüre Aspasya Jisi Hanım	Muallime Zoyi Valehoplu Hanım	
İkinci Muallime Afrakisyafasu Hanım	Muallime Oranya Dimitriyo Hanım	
Muallim Vasilaki Gazigoryadi Efendi	Muallime Katerina Kaludi Efendi	
Muallim Atenas Polyadi Efendi	Muallime Akroşini Aspanu Efendi	
Muallime Jonudya Nistor Hanım	Muallime Akterye Papbuvani Efendi	

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1312, s. 72).

Tablo 31’de görüldüğü üzere, 1896 yılına gelindiğinde, Edirne’deki Rum erkek mektebinde 275 öğrenci kaydedilmiştir. Rum erkek mektebi müdürü, Yani Prisorati Efendi, Rum kız mektebi müdürü Aspasya Jisi Hanım’dır.

Tablo 32

Edirne Yıldırım'da Rum Zükur ve İnas Mektepleri (1896)

Yıldırım'da Rum Zükur Mektebi	Yıldırım'da Rum İnas mektebi
Müdür Yorgi Dimo Efendi	Müdüresi Marya Yorgi Hanım
Muallim-i Sani İlyadi Efendi	Muallime-i Saniye Anastasya Paskalidi Efendi
Muallim-i Salise Asil Papaduplo Efendi	Salise Efroşni Atnaşyo Hanım
Muallim-i Rabi' Yorgi Vafyadi Efendi	Öğrenci: 187
Öğrenci:200	

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1312, s. 72-73).

Tablo 32'de görüldüğü üzere; 1896 yılında Edirne Yıldırım'daki Rum erkek mektebinde 200 öğrenci, kız Rum mektebinde ise, 187 öğrenci bulunmakta idi. Yıldırım'daki erkek Rum mektebinin müdürü Yorgi Dimo Efendi, Kız Rum mektebinin müdüresi ise, Marya Yorgi hanımdı.

Tablo 33

Yıldırım, Kıyık ve Kirişhane, Rum Zükur ve İnas İbtidai Mektepleri Muallim ve Müdürleri (1896)

Muallim ve Müdürler	Öğrenci
Yıldırım'da İnas Mektep müdüresi Marya Hanım	---
Yıldırım'da İnas Mektep muavinesi Afroşini Hanım	200
Kıyık'ta Zükur Mektep müdürü Apostol Efendi	195
Kıyık'ta Zükur Mektep muallim-i sani Lamiraki Efendi	---
Kıyık'ta Zükur Mektep muallim-i salise Aleksandır Efendi	---
Kıyık'ta İnas mektep müdüresi Sofya Hanım	104
Kıyık'ta İnas Mektep muavinesi Ovantiye Hanım	---
Kıyık'ta Sıbyan Mektep müdüresi Atine Hanım	110
Kıyık'ta Sıbyan Mektep muavinesi Anastasya Hanım	---
Kirişhane'de Zükur mektep müdürü İstefan Yordanaki Efendi	Toplam 113
Kirişhane'de Zükur mektep muallim-i sanisi Valesyos Efendi	---

Kirişhane’de Zükur Mektep müdürü Avanklo Papa Dopulo Efendi	---
Kirişhane’de İnas Mektep müdiresi Papa Dopulo Hanım	70
Kirişhane’de İnas Mektep muavinesi Ohanya Hanım	---
Kirişhane’de Sıbyan mektep müdiresi Suvasti Hanım	137
Kirişhane’de Sıbyan mektep muavinesi Marya Hanım	---

Örneğın alındığı salname: (SVE-H.1312, s. 73).

Tablo 33’te görüldüğü üzere, Edirne kazalarından Yıldırım’daki Rum kız ibtidai mektebinde 200 öğrenci mevcuttu. Kıyık’taki erkek ibtidai mektebinde 195, kız ibtidai mektebinde 104, sıbyan mektebinde 110 öğrenci eğitim görmekteydi. Kirişhane’deki Rum İbtidai mektebinde 113 erkek, 70 kız öğrenci kaydedilmiştir.

1898 Edirne Vilayetinde Ortaköy, Cısr-i Mustafa Paşa, Lüleburgaz, Kırkkilise, Babaeski, Üsküp nahiyesi ve İskece’de Rum Mekteplerin varlığı kaydedilmiştir. Ayrıca Gelibolu Keşan’da bir Rum mektebi bulunmaktadır (SNMU; 1316, s. 796).

Tablo 34

Edirne’deki Rum Zükur İbtidai Mektebi (1898)

Görevliler			İsmi
Müdür	Kostanti Mosko Efendi	Muallim	Aleksandır Hacı İstefan Efendi
Muallim	Yorgi İkonomidi Eefendi	Muallim	Aristokli Volkidi Efendi
Muallim	Matodi Dokidi Efendi	Muallim	İstefan Borkiyadi Efendi
Muallim	Mihael Polidi Efendi	Muallim	Öğrenci: 271
Muallim	Tınaş Hacopolu Efendi	Muallim	
	Kıyık’ta Rum zükur mektep muallimi Yani Prisoradi Efendi		
	Kıyık’ta Rum zükur mektep muallimi Hrisanto Kotiyadi Efendi		178
	Kıyık’ta Rum zükur mektep muallimi Hrisanto Koti Efendi		
	Kıyık’ta Rum İnas mektep muallimesi Akterine Kaludi Hanım		67
	Kıyık’ta Rum İnas mektep muallimesi Akrosini Vasil Hanım		

Kıyık'ta Rum Sıbyan Mektep muallimesi Sivasti Kostanti Hanım	177
Kıyık'ta Rum Sıbyan mektep muallimesi Sultane Yani Hanım	
Kirişhane'deki zükur mektep muallimi Yorgi Savupolos Efendi	
Kirişhane'deki zükur mektep muallimi Menalayos Margaritidi Efendi	98
Kirişhane'deki zükur mektep muallimi Olasiyos Yorgi Efendi	
Kirişhane'deki inas mektep muallimesi Oniba Andoni Hanım	
Kirişhane'deki inas mektep muallimesi Anastasya Pakalidi Hanım	70
Kirişhane'deki inas sıbyan mektebi muallimesi Atna Nikola Hanım	120
Kirişhane'deki inas sıbyan mektep muallimesi Amalya Petraki Hanım	
Yıldırım'da Rum zükur mektep muallimi Asteriyoziko Efendi	
Yıldırım'da Rum zükur mektep muallimi Yorgi Kostantinidi Efendi	
Yıldırım'da Rum zükur mektep muallimi Vasil Papa Dopula Efendi	99
Yıldırım'da Rum zükur mektep şubesi muallimi Yorgi Dimo Efendi	
Yıldırım'da Rum zükur mektep şubesi muallimi İliya İlyadi Efendi	120
Yıldırım'da Rum zükur mektep şubesi muallimi Vankel Papa Yorgi Efendi	
Yıldırım'da Rum inas mektep muallimesi Amilya Porkyadi Hanım	
Yıldırım'da Rum inas mektep muallimesi Afrosini Vasil Hanım	131
Yıldırım'da Rum inas mektep muallimesi Oniba Dimitri Hanım	
Yıldırım'da Rum inas mektep muallimi Yorgi Dimo Efendi	
Yıldırım'da Rum sıbyan mektep muallimesi Sultane Yani Hanım	120
Yıldırım'da Rum sıbyan mektep muallimesi Katherine Aysidoro Hanım	150
Yıldırım'da Rum ikinci sıbyan muallimesi Anastasya Afşibonidi Hanım	
Kale içinde sıbyan mektep muallimesi Mariya Virgini Hanım	76
Ayayorgi Mahallesi sıbyan mektep muallimesi Hrisi Vasil Hanım	82
Yeni İmaretteki sıbyan mektep muallimesi Mariya Petri Hanım	72
Kum mahallesi zükur mektep muallimi Mihael Nikolaidi Hanım	43

Örneğin Alındığı Salname: (SVE-H.1316/1898, 26. Defa, s. 74).

Tablo 34'te görüldüğü üzere; 1898 yılında Edirne merkezdeki Erkek İbtidai mektebi müdürü Kostanti Mosko Efendi idi. Öğrenci sayısı da 271 olarak kaydedilmiştir. Yine 1898

yılında Kıyık'ta bulunan Rum erkek mektebinde 178 öğrenci kayıtlı olduğu görülmektedir. 1898'de Kıyık'taki Rum Kız mektebinde ise öğrenci sayısı 67'dir. 1898 yılında Kirişhane'deki Rum erkek mektebinde 98 öğrenci, kız Rum mektebinde ise, 70 öğrenci bulunmaktadır. Aynı yıl Yıldırım'daki erkek mektebinde 219 öğrenci var iken, Yıldırım'daki Rum kız mektebinde öğrenci sayısı 131'dir.

Tablo 35

Edirne'de Rumlara ait Kebir Jimnaz Mektebi (1898)

Kebir Jimnaz Mektebi	Erkek	Kız	Sınıf	Öğretmen	Öğrenci
Kaleiçi	-	-	5	9	101
Yıldırım	-	-	5	8	422
Kıyık'ta	-	-	4	3	184
Metropolid mah.	-	-	4	7	186
Kirişhane	-	-	4	3	128

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1316/1898, 26. Defa, s. 72).

Tablo 35'te görüldüğü üzere; Edirne'deki Rum mekteplerinden Kebir Jimnaz mektebinde, Kaleiçi'nde 101 öğrenci, 5 sınıf ve 9 öğretmen vardır. Yıldırım'da 422 öğrenci, 4 sınıf 8 öğretmen, Kıyık'ta 184 öğrenci, 4 sınıf, 3 öğretmen, Metropolid Mahalle'sinde 186 öğrenci, 4 sınıf, 7 öğretmen, Kirişhane'de 128 öğrenci, 4 sınıf, 3 öğrenci olduğu kaydedilmiştir.

Tablo 36

Edirne Metropolid Mahallesin'deki Kebir Jimnaz Mektebi Müdür ve Muallimleri (1898)

Müdür	Tinaş Buvanidi Efendi
Muallim	Tinaş İkonomidi Efendi
Muallim	Apostol Kostanti Efendi
Muallim	Kostanti Ankli Efendi

Muallim	İstefan Efendi
Muallim	Tınaş Hacıpolu Efendi
Muallim	Mihael Polidi Efendi
Muallim	Yorgi İkonomidi Efendi
Muallim	Fehmi Efendi
Muallim	Amir Efendi

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1316/1898, 26. Defa, s. 72-73).

Tablo 36'da 1898 yıllarındaki kayıtlara göre Edirne Metropolit Mahalle'sindeki Kebir Jimnaz Mekteb'inde bir müdür dokuz adet de muallim kaydedilmiştir. Müdürleri Tınaş Buvanidi Efendi'dir.

Tablo 37

Hristos Mahallesinde Rum Zapyon Kebir Mektebi

Müdür	Aspasya Zisi Hanım
Muallim	Vasil Girikoryadis Efendi
Muallim	Kostanti Dimiça Efendi
Muallim	Tınaş Buvanidi Efendi
Muallim	Tınaş Likonomidi Efendi
Muallim	İstefan Tnasyadi Efendi
Muallim	Kostanti Mosko Efendi
Muallime	Zinoviya Nestoridi Hanım
Muallime	Zoyi Olahopolu Hanım
Muallime	Aspanu Hanım
Muallime	Herikliye Arkiriyadi Hanım
Muallime	Vasilikiayra Hanım
Muallime	Ankriyadi Papayani Efendi
Muallime	Anastasya Aloropolu Hanım Öğrenci:283

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1316/1898, 26. Defa, s. 73-74).

Tablo 37’de görüldüğü üzere; Hristos Mahalle’sindeki Rum Zapyon Kebir Mektebinde müdür Aspasya Zisi Hanımdır. Mektebde bir müdür, 6 muallim, 7 de muallime bulunmaktadır. Bu mektebdeki öğrenci sayısı 283’tür.

Tablo 38

Edirne’deki Rum Mektepleri (1904)

Liva	Kaza	Mektep Sayısı	Mektebin Derecesi
Edirne	Dimetoka		İbtidai Zükur
Edirne	Dimetoka		İbtidai İnas
Edirne	Dimetoka	Jimnas	İbtidai İnas
Edirne	Edirne		İdadi
Edirne	Edirne		Rüşdi Zükur
Edirne	Edirne	2	Rüşdi İnas
Edirne	Edirne	7	Rüşdiye Zükur
Kırkkilise	Lüleburgaz		Rüşdiye Zükur
Kırkkilise	Babaeski		Rüşdiye Zükur
Kırkkilise	Kırkkilise	3	Rüşdiye Zükur
Kırkkilise	İskece		İdadi Zükur
Gümülcine	Ortaköy		Rüşdiye İnas
Edirne	Ortaköy	2	Rüşdiye Zükur ve İnas
Edirne	Ortaköy		Rüşdiye İnas
Edirne	Ortaköy		İdadi Zükur
Gelibolu	Keşan	2	Rüşdiye Zükur
Gelibolu	Keşan		Rüşdiye İnas
Tekfurdağı	Tekfurdağı		İptidaiye Zükur ve İnas
Tekfurdağı	Tekfurdağı		Rüşdiye İnas
Tekfurdağı	Çorlu		Rüşdiye İnas ve Zükur
Edirne	Mustafa Paşa		İptidaiye İnas ve Zükur
Edirne	Mustafa Paşa		Rüşdiye Zükur
Gümülcine	İskece		Rüşdiye Zükur
Dedeğaç	Dedeğaç	3	Rüşdiye İnas

Örneğin alındığı salname: (SNMU; 1321, s. 295-296).

Tablo 38’de görüldüğü üzere, Rumlara ait olan Dimetoka’da iki kız, bir erkek; Edirne merkezde bir İdadi, bir erkek rüşdi, iki kız rüşdi, yedi erkek rüşdiye, Lüleburgazda bir Erkek Rüşdiye, Babaeski’de bir erkek rüşdiye, Kırkilise’de üç erkek rüşdiye, İskece’de bir erkek idadi mevcuttur. Gümülcine Ortaköy’de bir kız rüşdiye, Edirne Ortaköy’de iki kız ve erkek rüşdiye, bir de erkek idadi bulunmaktadır. Gelibolu Keşan’da iki erkek rüşdiye, bir de kız rüştiye vardır. Tekfurdağın’da bir kız ve erkek ibtidaiye, Çorlu’da bir kız ve erkek rüşdiye, Mustafa Paşa’da bir kız ve erkek ibtidaiye, bir de erkek rüşdiye mevcuttur. İskece bir erkek rüşdiye, Dedeagaç’ta üç kız rüşdiye kaydedilmiştir.

Ermeni Mektepleri.

İstanbul’un fethinden yani 15. yüzyıldan 18. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı Devleti’nde Ermenilere ait bir mektebe rastlanmamaktadır. 1790 tarihine kadar Ermeniler arasında dini eğitimin verildiği bazı kurumlar vardı ancak bunlar varlıklarını sadece şahsi olarak kurabilmişlerdir. Şahıs olarak açılanlar arasında 1453’ten sonra Kumkapı ve civarına yerleşen Ermenilerin “Mangantz Vamjadun” (çocuk terbiye evi) adında bir okul olduğu bilinmektedir. 15. yüzyıl başlarında Bitlis civarında kurulmuş olan “Amlorti” adındaki manastırda bir mekteb yapılmıştır. 1706’da Papaz Apraham, Üsküdar’daki yaşam alanını okul haline getirmiştir. 1741-1745 tarihlerinde Kumkapı’da Patrik Nalyan’ın tarafından bir kız mektebi kurulmuş, 1752’de Erivanlı Simon, Balat’taki Ermeni kilisesinde bir okul açmıştır. Ancak Ermenilerde okul açma fikri 18. yüzyılın sonlarından itibaren başlamıştır. Bu zamana kadar yapılan eğitimde dini bilgiler egemen olmuştur (Taşdemirci, 2001, ss. 15-16).

Ermenilerin 18. yüzyıl öncesinde geleneksel dahi olsa iyi bir eğitim düzenleri yoktu. Rumlar 1453’e kadar dini eğitim kurumlarını korumaya çalışmışlardır. Osmanlılar’da İstanbul’un fethinden sonra Rumların Patrikhane çerçevesinde sürdürdükleri eğitim geleneklerine zarar vermemişler böylelikle Rumlar eğitim geleneklerini devam ettirmişlerdir. Buna karşılık Ermeni kilisesinin farklı patrikhaneler halinde dağınık şekilde kalması durumu

olumsuz etkilemiştir. Anadolu'daki Ermenilerin dini eğitimi ise, kimi zaman okuma yazması bile olmayan gezici papazlar aracılığıyla gerçekleşmişti. Bununla birlikte az sayıda da olsa bazı geleneksel Ermeni eğitim kurumlarının varlığıda bilinmektedir (Somel, 2013, s. 52-53).

Tablo 39

Ermeni Cemaati Mektebi Kale içindeki, Arşagoniyan, Zükur İbtidai Mektebi

Görevliler	İsmi
Müdür	Ohannes Hroyan Efendi
Ermenice ve Fransızca Muallimi	Kostaniyan Efendi Şedanyan Efendi
Muavini	Takor Efendi
Sıbyan Muallimi	Mamigon Efendi
Musiki Muallimi	Artin Efendi

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1310, s. 90).

Tablo 40

Ermeni Mektepleri (1893)

Kale içinde Hirispismiyan, İnas mektebi			
El İşleri Muallimesi		Taber Hanım	
Ermenice ve Fransızca Muallimesi		Santiyan Hanım	
Muavini		Mari Hanım	
Sıbyan Muallimesi		Florin Hanım	
Muavini		Kemesik Hanım	Öğrenci Sayısı: 125
Kale içinde, Harem Sokağında Oknasır Sıbyan Mektebi			
Muallime	Manik Hanım		Öğrenci Sayısı
Muavine	Diğer Manik Hanım		21 Erkek 16 Kız
Süpürgeçiler Mahalle'sinde Torkomiyan Mektebi			
Muallim-i Evvel	Nazret Efendi	Muallime-i Evvel	Manika Hanım

Muallim Sani	Horen Efendi	Muallime-i Saniye	Vartanos Hanım
Öğrenci Sayısı	42 Erkek	Öğrenci Sayısı	47 Kız
Edirne İstasyon'da Lusadorciyan, Sıbyan mektebi			
Muallime-i Evvel	Zabel Hanım	Muallime-i Sani	Haeganos Hanım
Öğrenci Sayısı	17 Erkek	Öğrenci Sayısı	20 Kız

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1310, s. 91).

Tablo 40'da görüldüğü üzere, Kaleiçin'deki Ermeni Hrispismiyan Kız mektebinde 125 öğrenci eğitim görmekteydi. Yine Kaleiçin'deki Harem sokağında bulunan Oknasır Sıbyan mektebinde 21 erkek 16 kız öğrenci eğitim görmekteydi. Yine Ermenilere ait olan Süpürgeçiler Mahallesiindeki Torkomiyan mektebinde 42 erkek ve 47 kız öğrenci eğitim görmekteydi. Edirne'de istasyon mevkiinde Lusadorciyan sıbyan mektebin de de 17 erkek, 20 tane de kız öğrencinin kayıtlı olduğu görülmektedir.

Tablo 41

Ermeni mektepleri (1901)

Liva	Kaza	Mektebin ismi	Namına Ruhsat Verilmiş Olan Müdür
Edirne	Edirne	Arşagunyan	Mikail Torşimyan Efendi
Tekfurdağı	Tekfurdağı	Protestan	Ohans Derasponyon
Tekfurdağı	Tekfurdağı	Surp Ohanyon	.
Gelibolu	Gelibolu	Surp Herposmiyan	Derhozal

Örneğin alındığı salname: (SNMU; 1317/1901, s. 796).

Tablo 41'de görüldüğü üzere 1901'de Edirne'de Ermenilere ait olan mekteplerden merkezde bulunan Arşagunyan'dır. Kazalardan Tekfurdağın'da ise iki tane kaydedilmiştir. Biri Protestan diğeri Surp Ohanyon'dur. Geliboludaki'nin ismi de Surp Herposmiyan olarak kaydedilmiştir.

Tablo 42

Ermeni İbtidaileri (1904)

Liva	Kaza	Mektebin İsmi	Namına Ruhsat Verilmiş Olan Müdür
Edirne	Edirne	Arşagunyan	Mikael Torşociyan
Edirne	Edirne	Hripsimiyan	Keza
Edirne	Edirne	Torkomiyan	Kirkor Mindesyan Efendi
Tekfurdağı	Tekfurdağı	Protestan	Himporsum Efendi
Tekfurdağı	Tekfurdağı	Surp Ohanyan	Himporsum Efendi
Tekfurdağı	Tekfurdağı	Hisosyan	Ermeni Kilisesi Cemaati
Gelibolu	Gelibolu	Surp Lusavarcıyan	Merhese vekili
Gelibolu	Gelibolu	Surp Herposmiyan	Keza
Gümülcine	Gümülcine	Ermeni	Ermeni Cemaati

Örneğin alındığı salname:(SNMU; 1321, s. 295).

Tablo 42’de görüldüğü üzere; 1901 yılında Edirne’de bulunan Arşagunyan Mektebi 1904’te de Eğitime devam etmiştir. Aynı şekilde 1901’de Tekfurdağı’ndaki Protestan ve Surp Ohanyan ve Gelibolu’daki Surp Herposmiyan Mekteblerinin de 1904’te varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Bunlara önceki yıllardan farklı olarak 1904’te Gelibolu’da Surp Lusavarcıyan adında bir mektep ve Gümülcine’de de bir Ermeni mektebi eklenmiştir.

Tablo 43

Edirne’de Ermeni Mektepleri

1.Kaleiçinde	2.Süpürgeciler Mah.	3.Karaağaç’ta
Arşagunyan	Hripsimiyan	Okanaser Hadika-i Lusaroviçyan
	(Onkasır) Sıbyan	
Erkek	Kız	Sıbyan mektebi İlkokul
İlkokulu	İlkokulu	

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1309, s. 72, 158; SVE-H.1310, s. 273; SVE-1312, s. 73; SVE-1315, s. 76-77; SVE-1316, s. 74-75; SVE-1317, s. 8283; SVE-1319, s. 678-679).

Kale içinde, Süpürgeçiler’de ve Karaağaçta olmak üzere 5 Ermeni okulundan bahsedilmektedir. Bunlardan Arşagunyan erkeklere mahsus bir ilkokul iken, Hripsimyan kızlara ait bir ilkokul olarak kaydedilmiştir.

Tablo 44

Ermeni Cemaati Mektebi Kale içinde Arşagunyan İbtidai İnas ve Zükur Mektepleri (1900)

Kız Bölümü	Erkek Bölümü
Lisan-i Osmani Muallimi: Hilmi Efendi	Lisan-ı Osmani Muallimi: Hilmi Efendi
Muallim-i Sani: -	Muallim-i Sani: Takor Agasyan Efendi
Muallim-i Sani: Kigork Ohanisyon Efendi	Nazır: Mamifon Nikosyan Efendi

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1316, 26.Defa, s. 74).

Tablo 45

Hripsimyan İnas Mektebi İbtidai Kısmı (1900)

Muallime-i Evvel	Zabel Hanım	Muallim	Kazar Kanım	Öğrenci:
Muallime-i Saniye		Muavine	Sultan Hanım	134

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1316, 26.Defa, s. 74-75).

Tablo 45’te görüldüğü üzere; Hripsimyan kız ibtidai mektebinde 134 öğrenci öğrenim görüyor.

Tablo 46

Süpürgeçiler Mahalle’sinde Bulunan Torkomiyan Zükur ve İnas İbtidai Mektebi (1900)

Muallim-i Evvel: Nezret Efendi	Erkek Öğrenci sayısı:42
Muallimesi: Maryam Hanım	Kız Öğrenci sayısı: 43
Musiki Muallimi: Artin Efendi	Toplam öğrenci: 85

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1316, 26.Defa, s. 74-75).

Tablo 46’da görüldüğü üzere; Edirne Süpürgeçiler Mahallesi’nde bulunan Torkomiyan erkek ve kız ibtidai mektebinde 42 erkek, 43 de kız öğrenci eğitim görmekteydi.

Bulgar ve Ortodoks Mektepleri.

1789 Fransız ihtilalinin yaydığı eşitlik prensipleri zayıflamakta olan Osmanlı Devletin’deki çeşitli ulusları etkilemiştir. Osmanlı Devleti 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları ile gayrimüslimlerin temel hak ve hürriyetlerine saygı gösterdiğini açıklamıştır. Din ayrımının kaldırılarak, herkesin "eşit Osmanlı vatandaşları" olarak aynı hukukî statüye oturtulabilmeleri için pek çok alanda reformlar gerçekleştirilmiştir. Ancak gayrimüslimlerin istedikleri bunlar değil, millî devletlerini kurabilmektir. Yüzyıllardır Rumların yönetimindeki Fener Patrikhanesine bağlı olan ve “Rum Milleti” içinde yer alan Bulgarlar da Rusya’nın da kışkırtmaları sonucunda 1841’den başlayarak sık sık ayaklanmışlardır. Milli bağımsız kiliselerini kurarak önce Rum egemenliğinden kurtulmak, sonra da siyasî kuruluşlarını gerçekleştirmeyi amaçlamışlardır (Bozkurt, 2015, s. 101). Bulgar Ortodoks halkı da diğer gayrimüslimler gibi, Osmanlı millet sistemi içinde “devlet içinde devlet” prensibiyle yer almıştır. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile gayrimüslimlere okul açma yetkisinin tanınması ile devlet gayrimüslim halkı okul açmaları konusunda serbest bırakmış sadece bu okulları denetleme yetkisini elinde bulundurmıştır. Bu amaçla yapılan başka bir düzenlemede Cemaat Mektepleri Talimatnamesi’dir. Bu nedenle 19. yüzyıl boyunca Rum okullarının sayısında artış yaşanmıştır (Dağlar Macar, 2010, s. 775-778).

Tablo 47

Bulgar Ortadoks Mektepleri (1901)

Liva	Kaza	Mektebin İsmi	Namına Ruhsat Verilmiş Olan Müdür
Edirne	Edirne	Taidenof	Taidenof Efendi

Edirne	Edirne	Hristomirof	Hristomirof Efendi
Edirne	Mustafa Paşa	Kril Matodi	Mokroni Efendi
Kırkkilise	Kırkkilise	Aya Aspiridon	Mokrodi Efendi
Kırkkilise	Tırnova	Kril Matodi	Mokrodi Efendi
Dedeğaç	Dedeğaç	Kril Matodi	Sofroni Efendi

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1317/1901, s. 792-795), (SNMU; 1318, s. 985-986.988).

Tablo 47’de görüldüğü üzere; 1901 yılında Edirne merkezde Bulgar Ortadoks mekteplerinden Taidenof ve Hristomirof mekteplerini görmekteyiz. Mustafapaşa’da Kril Matodi, Kırkkilise’de Aya Aspiridon ve Kril Matodi, Dedeğaçta Kril Matodi mekteplerinin olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Tablo 48

Bulgar Mektepleri (1904)

Liva	Kaza	Mektebin İsmi	Namına Ruhsat Verilmiş Olan Müdür	Mektebin Derecesi
Edirne	Edirne	Taidenof	Naratof Efendi	Rüşdiye
Edirne	Edirne	Kristokisrof	Hristovled Kisrof Efendi	İnas
Edirne	Mustafa paşa	Kristinof	Edirne Bulgar Reyis Duhali	Rüşdiye
Kırkkilise	Kırkkilise	Aya Aspidon	Edirne Bulgar Reyis Duhali	Rüşdiye
Kırkkilise	Kırkkilise	Kiril Matodi	Mokrodi Efendi	İptidaiye
Kırkkilise	Tırnova	Kiril Matodi	Mokrodi Efendi	İptidaiye
Dedeğaç	Dedeğaç	Kiril Matodi	Sofroni Efendi	İptidaiye

Örneğin alındığı salname: (SNMU; 1321, s. 295).

Tablo 48’de görüldüğü üzere; 1904’te Edirne’de kaydedilmiş olan Bulgar Ortadoks mekteplerinden Edirne merkezde bulunanlardan biri rüşdiye mektebi diğeri ise İnas mektebidir. Mustafapaşa’da bulunan Bulgar Ortadoks mektebi ise, rüşdiye derecesindedir.

Kırkkilise’de bulunan mekteplerden biri rüşdiye diğer ikisi İptidaiye derecesinde, Dedeâğaçtaki’nin derecesi ise iptidaiye olarak kaydedilmiştir.

Tablo 49

Edirne Bulgar Ortadoks Mektebi Muallimleri

Yorgi Efendi
Teodos Efendi
Hafız Kemal Efendi
Madam Peno
Aksenti Efendi
Petri Efendi
Petri Efendi
Madam Maryani

Örneğin alındığı salname: (SVE- H.1300/1883, s. 88).

Edirne’de 1883 tarihli vilayet salnamesinde, Edirne’de, Kıyık’ta, Kirişhanede, Yıldırım’da Bulgar mekteplerinin varlığından bahsedilmektedir. Mektebin muallimleri: Yorgi Efendi, Todor Efendi, Hafız Kâmil Efendi, Akyonti Efendi, Betri Efendi’dir. Muallimesi: Madam Marsiya olarak kayıtlarda yer almaktadır. Buradaki öğrencilerin toplamı 1882’de 395, 1887’de 388’dir (SVE-1300/1883, s. 89).

Tablo 50

Edirne’de Bulgar Ortodoks Cemaati Zükur Mektebi ve Öğrenci Sayıları (1893)

Kale İçindeki Mekteb Müdürü	Yevan Naydenof Efendi	Öğreci Sayısı 3
Lisan-ı Osmani Muallimi	Ahmed Faik Bey	88
Bulgarca Muallimi	Yorgi Raef Efendi	
Bulgarca Muallimi	Veloraif Efendi	
Bulgarca Muallimi	Mihael kara Tevalif Efendi	
Bulgarca Muallimi	Dimitri Mihaelof Efendi	
Bulgarca Muallimi	Atnaş Vilaçief Efendi	
Kıyık Mektebi Muallim-i evveli	Dimitri Bacvarvof Efendi	97
Kıyık Mektebi Muallim-i sanisi	Yorgi Efendi	

Kirişhane Mektebi Muallimi	Yeşogroif Efendi	29
Yıldırım Mektebi Muallimi	Savaçof Efendi	20
Sırık Meydanı Mektebi Muallimi	Ostoyan Dimitrof Efendi	28
		Toplam 262

Örneğın alındığı salname: (SVE-H.1310, s. 92).

Tablo 50'deki verilerde görüldüğü üzere; Edirne'de Bulgar Ortadoks Cemaati Erkek mektebinde Kaleiçinde, 91 öğrenci vardır. Kıyık'taki mektepte, 97 öğrenci, Kirişhane'de 29, Yıldırım'da, 20, Sırık Meydan'ında 28 öğrencinin eğitim gördüğü kaydedilmiştir. Toplam Bulgar Ortadoks cemaati öğrenci sayısı 262'dir.

Tablo 51

Edirne'de Bulgar İnas Mektebi (1893)

Kale içinde inas mektep muallimesi	Kipra Sarakova	Öğrenci sayısı
Kale içinde inas mektep muallimesi	Nade Hrapostuluva	25
Kıyık içinde inas mektep muallimesi	Katerina Samitceva	115
Kıyık içinde inas mektep muallimesi	Marya Mihaelova	
Kirişhane'de inas mektep muallimesi	Katina Apostula	73
Kirişhane'de inas mektep muallimesi	Marya Lolçova	
Yıldırım'da inas mektep muallimesi	Nikolina Ayvanova	30
Sırık meydanı inas mektep muallimesi	Verasile Yorgova	30
		Toplam 273

Örneğın alındığı salname: (SVE-H.1310, s. 93).

Tablo 51'deki verilere göre; Edirne'de Bulgar kız mekteplerinde, Kaleiçinde 25, Kıyık'ta 115, Kirişhane'de 73, Yıldırım'da 30, Sırıkmeşdanın da 30 kız öğrencinin eğitim gördüğü kaydedilmiştir. Edirne'de Bulgar Ortadoks Cemaati'nin açmış olduğı erkek ve kız öğrenci mekteplerindeki öğrenci sayılarını karşılaştırdığımızda kız öğrenci sayısının daha fazla olduğı görülmektedir.

Tablo 52

Edirne’de Sör de Şarita İnas Mektebi Hususiyesi (1893)

Görevliler	İsmi
Müdüre ve Tarih ve Hesap Muallimesi	Rahibe Makarina Povyah
Tarih, Fransızca Namçece ve Almanca	İvalda Karbizaniye
Bulgarca ve Hüsn-i Hat Muallimesi	Anacorava
İbtidai Dersleri Muallimesi	Valeryano İvanof
Nakış ve Musiki Muallimesi	Benina Prochi
	Öğrenci Sayısı: 67

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1310, s. 94).

Edirne’de Bulgar Ortadoks halka ait bir kız mektebi daha kaydedilmiştir. Bu mektepte 67 tane kız öğrenci eğitim gördüğü kaydedilmiştir. Tablo 52’de okulda eğitim veren öğretmenlerin hepsinin yabancı olduğu görülmektedir

Tablo 53

Edirne’de Bulgar Ortodoks Cemaati Mektepleri (1890)

Mahalle mektebi	Mektebin adedi	Muallimin adı	Toplam
Kıyık	1	Dimitri Efendi	100
Kirişhane	1	Yikolar Efendi	108
Yıldırım	1	Dirakyor Efendi	92

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1307, s. 69).

Tablo 54

Edirne’de Bulgar Ortodoks Cemaati Mektebi Kale içinde Jimnas Mektebi (1900)

Müdür	Teodos Efendi	Muallim	Manuel
Muallim	Marin Şarankof Efendi	Muallim	
Muallim	Penayof Matif Efendi	Muallim	Falip Poya Dimitrof

Muallim	Yordan Koşif Efendi	Muallim	Lazar Dimitrof Efendi
Muallim	-	Muallim	Dimitri Efendi
Muallim	-	Muallim	-
Muallim	Petri Yaskof Efendi		

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1316, 26.Defa, s. 76).

Musevi Mektepleri.

İslam, Rum ve Ermeniler de olduğu gibi geleneksel Musevi cemaat mektepleri de dini eğitime dayandırılmıştır. Erkek çocuklar önce maestra'lara (ana okulu) gönderilmiş, çocuklar buralarda dua ve şarkılar öğrenmişlerdir. Yedi yaşına gelen çocuklar geleneksel nitelikteki meldar'lara (veya havra, heder) ilk mekteblere devam etmişlerdir. Meldar'lar büyük mekânlar olup sinagoglara yakın yerlerde kurulmuşlardır. Çocuklar yerde oturmak suretiyle gruplar halinde hocaları melamed'den eğitim almışlardır. Burada ilk olarak ibrani harfleri çocuklara öğretilmiş, bunu tilâvet ve ibranice Tevrat'ların okutulması izlemiştir, sonra Tevrat sayfaları Ladino'ya tercüme edilmiştir. Bu ilk mekteplerde kız çocukları eğitim görememişlerdir. Ancak zengin ailelerin kızlarına özel mekânlarda eğitim için izin verilmiştir. Meldar'ların üstünde geleneksel Yahudi eğitim kurumları Talmud Tora'lardır. Meldar ve Talmud Tora'nın ötesinde eğitim almak isteyenler için Yeşiva'lar mevcuttur. Buraları genelde zengin kişiler tarafından açılmış ve bilgi sahibi olmak isteyen kişiler için birer kültür merkezi haline getirilmiştir (Somel, 2013, ss. 73-74).

İlk yeni Musevi okul 1854'te açılmış ve bu okulda İbranice öğretiminin yanında Türkçe ve Fransızca okutulmasına karşı çıkmış ve okulu koruyan Yahudi zenginlerinden Kamantoyu aforoz etmişlerdir. Çünkü Yahudiler yabancı bir dil öğrenmeyi din değiştirme olarak yorumlamışlardır. Bunun için bu tepkiden çekinen Alliyans İsrailit, 1875'ten itibaren açtığı okullarda dini eğitim ve ibadet yapılması için önlemler almıştır. Zamanla bu durum farklılaşmış ve Alliyans İsrailit tarafından açılan okullarda ilk zamanlarda Fransızca

öğretimine önem verilmiş ve daha sonra Yahudi okullarında Türkçe, Almanca, İtalyanca öğretimine de yer verilmeye başlanmıştır. Gerçekten de Yahudi okulları, Rum ve Ermeni okullarının aksine Türkçe öğretimine daha çok yer vermişlerdir (Taşdemirci, 2001, ss. 22-23).

Tablo 55

Edirne’de Musevi cemaatine mensup Zükur Mektebi Muallimleri (1893)

Görevliler	İsmi
Müdür	Salamon Danon Efendi
Türkçe muallimesi	Yehuda Efendi
Türkçe muavini	İshak Efendi
Fransızca muallimi	Mösyö Danon Efendi
İbranice muallimi	Yehuda Panaroya Efendi
İbranice muallimi	Nesim Kordoh Efendi
İbranice muallimi	Konorat Mişolam Efendi
İbranice muallimi	Yaşoga Behar Efendi
İbranice muallimi	Yasef Efendi
İbranice muallimi	İsak Sabah Efendi
İbranice muallimi	Necor Efendi
İbranice muallimi	Meşon Behar Efendi
İbranice muallimi	Abraham Mişolam Efendi
İbranice muallimi	Yako Papo Efendi
İbranice muallimi	Rafael Kante Efendi
İbranice muallimi	Yako Komhi Efendi
İbranice muallimi	Yasefase Efendi
İbranice muallimi	Öğrenci sayısı:700

Örneğin alındığı salname: (SVE-H. 1310/1893, s. 92).

Tablo 55’te görüldüğü üzere; 1893 yılında Edirne’deki Erkek Musevi mektebinde 700 öğrencinin eğitim gördüğü kaydedilmiştir. Müdür Salamon Danon Efendi’dir. 2 tane Türkçe öğretmeni bir Fransızca öğretmeni, 14 tane’de İbranice öğretmeninin ismi kaydedilmiştir. Çoğunlukla kendi öğretmenleri ile eğitim aldıkları görülmektedir.

Tablo 56

Musevi Cemaatine Mensup İsrailit Zükur Mektebi

Görevliler	İsmi
Müdür	Mosyö Lupa
Fransızca Muallimi	Mösyö Lui
Fransız Muallimi	Mösyö Konefno
Fransız Muallimi	Mösyö Danon
Türkçe Muallimi	Hayim Efendi Muavini Menahim Efendi
İbranice Muallimi	Abraham Danon Efendi
İbranice Muallimi	Yantoşti Efendi
İbranice Muallimi	Öğrenci sayısı: 250

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1300, s. 90).

Tablo 56'da görüldüğü üzere; 1883 yılında Edirne'deki Musevi cemaatine ait İsrailit erkek mektebinde 250 erkek öğrenci eğitim görmekteydi. Mektepte 3 Fransızca öğretmeni, 1 Türkçe öğretmeni, 3'te İbranice öğretmeni vardır.

Tablo 57

Musevi Cemaatine Mensup İttihat-ı İsrailiyet İnas Mektebi Müdür ve Muallimleri

Görevliler	İsmi
Müdür	Madmazel Ongar
Muallime	Madmazel Raşel Pize
Muallime	Madmazel Zangafor
İbranice muallimi	Mayirlov
Muallime	Madmazel Evadiya
Muallime	Madmazel Evadiya
Muallime	Madam Beni Ezrail
Sanayi Muallimesi	Madmazel Islafcoviç
Sanayi Muallimesi	Madmazel Lui
Sanayi Muallimesi	Madmazel Alniko
Sanayi Muallimesi	Margo Kostantin

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1300, s. 90).

Tablo 57’de görüldüğü üzere; Edirne’de Musevi cemaatine mensup İttihat-ı İsrailiyet kız mektebinde müdür, Madmazel Ongar’dır. Beş bayan öğretmen, 5 bayan sanayi öğretmeni ve 1’de İbranice öğretmenin ismi kaydedilmiştir.

Edirne kazasında Musevilere ait olduğu bilinen birinci ve ikinci rüşdiye olarak geçen iki adet ortaokul vardır. Kız ve Erkek olmak üzere iki tane ilkokul ve ortaokul bulunmaktadır. 1888’de Edirne’de, İttihad-ı İsrailiyat (Alyans Mektebi) mektebi, erkekler için üç, Kızlar için iki adet vardı. Bu mekteplerden ilki Edirne’de 20 Ekim 1867’de açılmıştır (SVE-H.1306, ss. 71-72). Bu mekteplerde toplam 40 öğretmen ve 1.235 öğrenci vardı. Bu mekteplerde okuyan öğrenci sayısı 1879’da 516, 1885 yılında 506, 1891’de ise 694 ve 1898’de 852, 1889 da ise 252 olarak kaydedilmiştir (Likoğlu, 2013, s. 164).

1892 kayıtlarında, Edirne’de yedi Musevi mektebi ve bu mekteplerde toplam 41 öğretmen 1.830 da öğrenci vardır.

Yabancı ve Özel Mektepler

Türk eğitim sistemi içerisinde, “Yabancı Okullar” adıyla tanımlanan, çeşitli dönemlerde yabancı ülkeler tarafından Türk topraklarında açılmış olan okullardır. Bu okullar, bağlı buldukları devletlere göre isim almış ve bu devletlerin koruması altında yaşamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde açılmaya başlanan ilk yabancı okulları misyonerlik faaliyetleri yapan okullardır (Topçu, 2008, s. 108).

Yabancı okulların Osmanlı Devleti’nde açılması Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethinden sonra başlamıştır. Latin Katoliklere ve Rum Ortodokslara fermanlarla verdiği dini ayrıcalıklar sayesinde, Latin ve Rumların eğitimi, eğitim dinsel faaliyetlerin içinde olduğu için din adamı yetiştirmek ve kendi çocuklarını okuma yazma ve din bilgisi öğretmek amacıyla kilise içlerinde okullar açmışlardır. 1535’te Kanuni Sultan Süleyman’ın Fransa ile

imzalanan dostluk antlaşmasıyla, başta Fransa'ya daha sonrada birçok ülkeye verilen kapitülasyonlarla yabancı okulların açılması hız kazanmıştır (Kılıç, 2006, s. 263). Kapitülasyonlar yabancılara Osmanlı ülkesinde rahatça seyahat etme, ticaret, din, adalet, siyaset, eğitim, kültür ve konsolosluk konularında imtiyazlar tanımıştır. Bu imtiyazlarla, Fransa ve İtalya, Katolik Hristiyanları; Almanya, katolik ve protestan Hristiyanları; İngiltere ve Amerika, Protestan Hristiyanları; Rusya Ortodoks Hristiyanları himaye etme hakkını elde etmişlerdir. İşte, bu devletlerin ve kiliselerin desteğinde Osmanlı ülkesinin her tarafına yayılan Hristiyan misyonerlerinin çeşitli çalışma yolları vardır. Birincisi dini teşkilat, ikincisi okullar ve kültür kurumları, üçüncüsü ise maskeli teşkilattır (Taşdemirci, 2001, s. 24).

19. yüzyılda yabancı okullar Osmanlı Devleti'ni bir ağ gibi sarmıştır. Bu okullar ilk etapta dini yönü ağır basan birer eğitim kurumlarıyken kendilerine verilen hakları giderek genişletmişler ve hukuki dayanaktan yoksun denetimden uzak öğretim kurumlarını Osmanlı topraklarında açmaya başlamışlardır. Bu okullar sayesinde de Osmanlı topraklarında kendi dillerini kültürlerini serbestlikle yaymaya başlamışlardır. Kendilerine ait bu okulları açarken Osmanlı topraklarındaki gayrimüslim okulları da himayeleri altına almaya başlamışlardır (Esenkal, 2007, s. 45). Tanzimat dönemi ve ardından I. Meşrtiyet ile birlikte yabancı okullarda artış görülmüştür. Amerikalı misyonerlerin desteklediği okullar ilk sırada yer almaktadır. Ardından sırasıyla Fransız, İngiliz, Alman, İtalyan, Avusturya ve Rusya misyonerleri izlemektedir (Cihan, 2007, s. 96). Okullar ruhsatsız olarak açılmış, devlet denetime başladığı sırada ruhsat alabilmişlerdir. Devlet artık bu okullarla mücadele edemez bir hale gelmiştir. Bir devlet için verilen izin diğer devletler için de geçerliymiş gibi kabul edilmiş ve bu durum Osmanlı Devleti'ni daha da zor duruma sokmuştur. Bu şekilde kendi çıkarlarına uygun olan yerlerde çok sayıda okullar açmışlardır (Esenkal, 2007, s. 46).

Okulların yönetimleri kiliseler tarafından sağlanmıştır. Eğitim elemanlarının tamamı öğretmen kökenli değildir. Çeşitli meslek gruplarından seçilen eğitim elamanları yerli halkın

her türlü ihtiyacını karşılıyordu. Ekonomistler, doktorlar, hukukçu ve din görevlileri öğretmenlerle birlikte bu okullarda görev yapmışlardır. Bu okulların çoğunda baskı makineleri bulunmuştur. Baskı makineleri yalnız okulun ihtiyacı olan dokümanları çoğaltmak için kullanılmamış aynı zamanda yerel halkı etkileyecek yayınlarda yapmıştır (Topçu, 2008, ss. 130-131).

Yabancı okulların açılması başlarda önemsenmediğinden, bu okullar uzun bir süre kontrolden ve denetimden uzak kalmıştır. Bu okulların açılmasında rol oynayan kuruluşlar, okulların yöneticilerini de kendileri seçerek başa getirmişlerdir. Okul yönetiminden sorumlu olan müdürler ve diğer idareciler kurucu kesimin görevlendirdiği kişiler olmuşlardır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 1. maddesine göre özel okulların tesis ve yönetimi kuruculara aittir. Dolayısıyla Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'nin yayınlandığı 1915 yılına kadar bu okulların yönetimine devlet engel olamamıştır. İstanbul'un işgal edilmesine kadar süren dönemde Osmanlı idarecileri zararlı faaliyetlerden haberdar olmalarına rağmen dış müdahalelerden dolayı tedbir alamamışlardır (Esenkal, 2007, ss. 81-82).

Osmanlı Devleti açısından azınlıkların ve yabancı devletlerin açtıkları okulların dikkat edilmesi gereken faaliyetleri Osmanlı aleyhine yaptıkları siyasi faaliyetlerdir. Eğitim amacıyla açılmış olmalarına rağmen bazısı oldukça yoğun bir biçimde siyasi faaliyetlerde bulunmuşlardır (Haydaroğlu, 1990, s. 151).

II. Abdülhamid döneminde de yabancı okullar sorunu gündeme gelmiştir. Maarif Nizamnamesi'nin 129. Maddesi Osmanlı içerisindeki yabancı devletlerin açtıkları okulları kontrol altına almak için çıkarılmıştır. II. Abdülhamid bu okulların zararlarını farketmiş ve onların çalışmalarından rahatsızlık duymuştur. Çünkü 129. madde yayınlandıktan sonra okulların sayısının azalması gerekirken sayı giderek artmıştır. Böylece II. Abdülhamit 129. maddeyi değiştirmek için harekete geçmiştir. 1885'de Sadaret tarafından maddenin değişikliğine karar verilmiş ve Maarif idaresi tarafından bir kanun hazırlanmıştır. Ancak

bunlar da fayda etmemiştir. Bu maddenin hükmünün değiştirilip genişletilmesi için pek çok tasarı hazırlanmış ancak bunların hiçbirisi kanunlaşmamıştır (Esenkal, 2007, s. 57).

Avusturya Kız Mektebi (Soeurs de Charite İnas Mektebi).

1889'a kadar Avusturya İnas Mekteb-i Hususisi olarak kayıtlara geçmiştir. 1889 yılına kadar bu isimle anılan mektebe, 1890'dan sonra Sör de Şarite Mekteb-i Hususisi başlığıyla yeni bir isim verilmiştir (SVE-H.1307, s. 70).

Konum olarak Selimiye Cami yakınlarında yer alan bu mektep 1885'te 46, 1886'da 54, 1887'de 56, 1891'de 1 müdiresi ve 6 bayan öğretmeni ve 58 kız öğrencisi, 1892'de ise 5 bayan öğretmeni ve 67 kız öğrencisi vardı (SVE-H.1303, s. 99; SVE-H.1304, s. 68; SVE-H.1305, s. 70; SVE-H.1309, II. Bölüm, s. 159).

H.1319 (1902) senesinde mektepte 1 tane müdire, 10 tane bayan öğretmen ve 130 tane de öğrenci olduğu kaydedilmiştir (SVE-H 1319 Mali senesi, s. 682). Bu mektepte ders olarak

Mektepte okutulan dersler: Tarih, Hesap, Tarih-i Tabii, Fransızca, Almanca, Bulgarca, Hüsn-i Hat, Nakış, Müzik dersleri okutulmaktadır (SVE-H1310 Mali senesi, s. 94).

Tablo 58

Fransa Saint Elen Mektebi

Liva	Kaza	Mektebin İsmi	Mektebin Mensup Olduğu Millet	Namına Verilmiş Müdür	ruhsat olan Derecesi	Mektebin Talebe	
						Zükur	İnas
Edirne	Edirne	Saint Elen	Fransız	Sor merjan		65	80

Örneğin alındığı salname: (SNMU; 1321, s. 297).

Tablo 58'deki bilgiler incelendiğinde; 1904 yılında Edirne'de varlığı bilinen Fransızlar tarafından açılmış olan Saint Elen mektebinde toplamda 135 öğrencinin kayıtlı olduğu görülmektedir.

Bulgar Katolik Mektebi: Polonya Azınlık Mektebi “Polak Mektebi”.

1883 senesi kayıtlarında yer alan Bulgar Katolik mektebi Kaleiçi’nde yer almaktadır. Polak mektebi 1862 yılında Edirne’de kurulmuştur. Ancak Osmanlı salnamelerinde ismi Özel Bulgar Katolik mektebi olarak kaydedilmiştir (SVE-H.1300, s. 89).

Mektepte örgün eğitim görenler ile yatılı ve sanayi kısmında okuyan öğrencilerde vardı. 1884’te mektebin öğrenci sayısı 118 olarak kaydedilmiştir. Bunların 84 tanesi yatılı ve 24’ü de gündüzcü eğitim almıştır. Sanayi bölümündeki öğrenci sayısı ise aynı yıl 10 kişi olarak kaydedilmiştir. Yine 1888’de 123, 1895’te 113, 1902’de 150 öğrencisi vardır (SVE-H.1302, s. 99; SVE-H.1306, s. 70; SVE-1312 Mali Senesi, s. 76; SVE-H. Mali Senesi, s. 681).

Tablo 59

Polonya Azınlık Mektebi “Polak Mektebi” Dersleri

Dersler			
1	İlm-i hendese	13	Coğrafya
2	İlm-i Hikmet	14	Kimya
3	Türkçe İmla ve İnşa	15	Bulgarca ve tarihi
4	Tarih-i Tabii	16	Latince
5	Riyaziye	17	Hat Fransevi
6	İlm-i Nebat	18	Hüsn-i Hat
7	Tarih-i Umumi	19	İlm-i mantık
8	Fransızca	20	Jimnastik
9	Resim	21	Hendese-i ala
10	Tarih-i Mukaddes	22	Nemçeçe
11	Müzik	23	İlm-i Hayvanat
12	İlm-i Maden	24	Lisan-i Osmani

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1301, s. 97; SVE-H.1302, s. 99; SVE-H.1303, s. 99; SVE-H.1307, s. 70; SVE-H.1311 Mali senesi, s. 75; SVE-H.1312 Mali senesi, s. 76).

Tablo 59’daki verilere göre; Polonya azınlık mektebinin ders programında 24 ders bulunmaktadır.

Numune-i Terakki Mektebi.

1893 senesi kayıtlarına göre; Kadirişhane Dergahın'da numarası 7 olan evde yer almaktadır. Öğrenim süresi erkek öğrenciler için 3 yıl ilkokul ve 3 yıl da ortaokul olmak üzere 6 yıl sürmektedir. Kız öğrenciler için ise eğitim 5 yıl sürmektedir. Özel mekteb olduğu için velilerin ekonomik durumlarına göre de farklı ücretler alınmaktadır. Bu ücretler senelik olarak 3,4,5 ve 6 Osmanlı lirasıdır. Mektebin 1882 yılında, yatılı ve gündüzcü olarak toplam 129 erkek ve 35 kız öğrencisi bulunmaktadır.

Tablo 60

Numune-i Terakki Mektebi Erkek Öğrencilere Okutulan Dersler

Dersler			
1	Kuran-ı Kerim	10	Tecvid
2	Arapça	11	Farsça
3	Ulum-ı Diniye	12	Türkçe Kıraat ve İmla
4	Tarih-i Umumi	13	Tahlil-i İbare
5	Hesap	14	Coğrafya
6	Hendese	15	Resim
7	Kavaid-i Osmani	16	Tatbikat-ı Sarf ve Nahy
8	Jimnastik	17	Fransızca
9	Kitabet		

Örneğin alındığı salname: SVE-H.1309, II. Bölüm, s. 125; SVE-H.1310, s. 87-88; SVE-H.1310, s. 158; SVE-H.1310, s. 228; SVE-H.1311, s. 70; SVE-1312, s. 70; SVE-H1313, s. 67; SVE-H.1314, s. 72; SVE-H.1315, s. 72).

Tablo 61

Numune-i Terakki Mektebi Kız Öğrencilere Okutulan Dersler

1	Kur'an-ı Kerim	5	Coğrafya	9	Hüsn-i hat
2	Tecvid,	6	El işleri	10	Hesap
3	Tarih	7	Ulum-ı diniye	11	Resim
4	İmla	8	Kıraat-ı Türki		

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1309, II. Bölüm, s. 125; SVE-H.1310 Mali Senesi, s. 87-88; SVE-H.1310, s. 158; SVE-H.1310, s. 228; SVE-H.1311, s. 70; SVE-1312, s. 70; SVE-H1313, s. 67; SVE-H.1314, s. 72; SVE-H.1315, s. 72).

Tablo 60 ve 61'deki bilgiler karşılaştırıldığında Edirne'de özel mekteb olarak eğitim veren Numune-i Terakki mektebi kızlar ve erkekler için ayrı ayrı oluşturulmuş ders programında şu farklılıklar vardır; Erkeklerin ders programında 17 ders, kızların programında ise 11 ders vardır. Kızların ders programında erkeklerden farklı olarak el işleri dersi Hüsn-i hat dersi vardır. Erkeklerin ders programında ise, kızların ders programından farklı olarak Arapça, Farsça, Kavaid-i Osmani, Tahlil-i ibare gibi derler vardır.

Tablo 62

Edirne Numune-i Terakki Mektebi; Dersler ve Muallimleri (1898)

Müdür	Rıza Bey (Selase)	
Dersler	Tecvid, Kur'an-ı Kerim, Ulum-ı Diniye Tarihçe, Kıraat Hüsn-i hat, İmla Arabi ve Farisi Muallimi	Hesap ve Coğrafya Muallimi
Muallimler	Emin Efendi	Rıza Bey

Örneğin alındığı salname: (SVE-H.1316, 26. Defa, s. 71).

Tablo 62'deki bilgire göre; Edirne Numune-i Terakki mektebinde Müdür Rıza Bey'dir. İki tanede muallimin ismi kaydedilmiştir. Biri Emin Efendi diğeri de Rıza Bey'dir.

Kütüphaneler

Kütüphaneler sadece kitapların muhafaza edildiği yerler değil, aynı zamanda tayin edilen hafız katiplerle ilim tahsil edilen yerlerdir (Baltacı, 1999, ss. 261-262).

Türk-İslam Devletleri'nde zengin kütüphaneler kurmak ve bunları vakfetmek güçlü bir hükümdarlık göstergesidir. Devleti yönetenler kendilerini kabul ettirmek, tanıtmak, güçlerini kanıtlamak, halkını sahiplenmek, çevresindekilere siyasi baskı sağlamak için büyük

ibadethaneler inşa ettirmelerinin yanı sıra, kendilerine ait “saraylarda” ve büyük “ibadethanelerde” kütüphane kurmuşlardır (Anameriç, 2012, s. 2). Türk İslam tarihinin önemli merkezlerinden İsfahan, Bağdat, Nişabur gibi şehirlerde Büyük Selçukluların eğitim verdikleri medreselerinde önemli kütüphaneleri vardır. Büyük Selçukluların önemli şehri Merv kütüphaneleriyle meşhurdur. Anadolu Beylikleri’nden Artuklular’da kütüphanelere ciddi önem vermişler verdikleri önemle bilimin yayılmasına katkı sağlamışlardır. Anadolu Selçukluları’nın da kütüphaneler inşa ettikleri bilinmektedir. Osmanlı Devleti’nde ise İstanbul’un ilk kütüphanesi Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan Beyazıt’taki Eski Saray’da bulunan kütüphanedir. 15. yüzyılın sonuna doğru medrese ve külliyelerdeki kütüphanelerinde sayısı artış göstermiştir (Erünsal, 2003, s. 32).

Türk kütüphaneciliğinin temel amacı, bilgi kaynaklarının korunarak saklanması üzerine yoğunlaşmıştır. Bu amaç üzerine kurulan hizmetlerin diğer amacı ise; yine üretilmiş bilginin geleceğe iletilmesini sağlamak ve kütüphaneler aracılığıyla toplumunda bu bilgi birikiminden faydalanmasını sağlamaktır (Anameriç, 2006, s.54)

Osmanlı Devleti’nde zaman içerisinde geleneksel hale gelmiş olan dini, bilimsel ve edebiyat ile ilgili çeşitli konularda kitap toplama, kütüphanecilik adına atılan önemli bir adım olmuştur. Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerinden itibaren Padişahlar ve bürokrasi elemanları, Padişah eşleri, Padişah çocukları, Darüssaade ağaları, din adamları ve ülke içerisindeki önemli konumda bulunan devlet görevlileri eğitim kurumları içerisinde ya da bağımsız olarak ayrı binalara kütüphaneler kurmuşlardır. Osmanlı Devleti’nde kurulan kütüphanelerin çoğu birer vakıf kurumu olarak kurulmuş, amaçları, işleyişi, gelir ve giderleri, çalışanları, çalışan özellikleri, sayıları ile ilgili bilgiler de vakfiyelerinde maddeler halinde yazılmıştır (Anameriç, 2006, ss. 56-57).

Osmanlı Devleti’nde vakıf kütüphanelerinin kuruluşu siyasi istikrarın sağlanmasından sonra başlayan eğitim faaliyetlerine dayanmaktadır. Vakfiyesi bulunan ilk kütüphaneler

Edirne II. Murad Darülhadisi (1435) ve Bursa Umur Bey camiinde (1440) da kurulmuş kütüphanelerdir.

Devletin büyümesi ve güçlenmesiyle birlikte kütüphanelerinde sayısının artması sağlamıştır. 18. yüzyıl sonlarına kadarda bu artış devam etmiştir. İstanbul'un fethinden sonra İstanbul'da yapılan medrese, cami, zaviye ve külliyelerde kütüphanelerinde yer aldığı görülmektedir. Bu dönemde İstanbul dışında da Edirne, Bursa, Afyon ve Konya'da da kütüphaneler kurulmuştur (Çavdar, 2006, ss. 55-56).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde kütüphanecilik konusu ile ilgili maddeler bulunmaktadır. Bu maddelerde şu konulara değinilmiştir:

1. Darümuallimin'de bir kütüphane kurulması
2. Darülfünun'da bir kütüphane kurulması ve bu kütüphanenin idari, mali ve hukuki durumu
3. Ülke genelindeki kütüphanelerin yönetim ve teftişi,

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Türk eğitim ve kütüphaneciliğinin modernleşmesi yolundaki önemli adımlardan birisidir. Ancak, Nizamname'de ortaya konulan esasların çoğu, zamanın sosyal ve siyasal sıkıntılarından dolayı maalesef sadece kâğıt üzerinde kalmıştır (Nuhoğlu, 2001, ss. 645-650).

Edirne Kütüphaneleri.

Vakfiyesi olan ilk Osmanlı vakıf kütüphanesi Edirne Darülhadis Medresesi kütüphanesidir. Vakfiyeye göre, öğretmen ve öğrenciler için fıkıh, hadis, tefsir ve başka ilimler ile ilgili kitaplar vakfedilmiştir. II. Murad döneminde Edirne'de iki kütüphane daha kurulmuştur. İlk olan Gazi Mihal Bey'in 1422'de inşa ettirmiş olduğu camide, diğeri de Feyzullah Paşa'nın yaptırdığı mescitte bulunuyordu. Bunlardan başka Üç Şerefeli Medresede bir kütüphane olduğu bilinmektedir.

Edirne Sancağı genelinde kütüphane sadece Edirne şehir merkezinde bulunuyordu. Genel olarak da Selimiye Camii bünyesinde kütüphane vardı (Likoğlu, 2013, ss. 172-173).

Tablo 63

Edirne Kütüphanesi (1898)

Liva	Kaza	Kütüphanenin İsmi	Mahalli
Edirne	Edirne	Sultan Selim	Sultan Selim Mevki
Edirne	Edirne	Sultan Selim	Sultan Selim Cami
Edirne	Dimetoka	Yıldırım Bayezid	Sultan Bayezid Cami

Örneğin alındığı salname: (SNMU; 1316, s. 798; SNMU; 1321, s. 297).

Tablo'daki verilere göre, 1898 yılında Edirne kütüphanesi; Sultan Selim Cami yanındadır. Birde Dimetoka'da Yıldırım Beyazid Camii yanında Yıldırım Bayezid kütüphaneleri'dir.

Matbaalar

Matbaa basılması istenen sert yapıdaki basma kalıb'ın yumuşak bir zemin üzerine basılarak çıkarılmasına dayanan sanat anlayışıdır. Basım sanatı çok eskilere uzanmaktadır. Bu şekilde basım örnekleri ilk Çin'de verilmeye başlanmıştır. Türkler'de ise ilk olarak Uygur Türklerin'de Çinlilerden etkilenmeleri sonucunda 9. yüzyılda matbaacılık anlamında ağaç harflerden baskı yaptıkları bilinmektedir. Doğu'dan batıya kâğıt üretimi akatıldıktan sonra bu iş Batı'da dahada ilerlemiş ağaç kalıplarla tet tek sayfalara basım yapılmıştır (Beydili, 2003, ss. 105-106). 15. yüzyıl ortalarında Almanya'da Mainz'li Gutenberg tarafından 1440 yılında matbaacılık icad edilmiştir. 15. yüzyılın ikinci yarısı 16. yüzyılın ilk yarısından itibaren de resmileşmiştir (Uzunçarşılı, 1998, ss. 452-453). Avrupa'da ortaya çıkan bu matbaa 15. yüzyıl sonlarında Avrupa'dan Osmanlı'ya gelen İspanyollar sayesinde İstanbul'a getirilmiştir. Osmanlı Devleti'ne gelen matbaa anlayışı Rum ve Ermeni topluluklarının özel matbaa kurmalarını teşvik etmiş, bu tarz girişimlerin ardından da İbrahim Müteferrika'nın harekete geçmesine sebep olmuştur (Beydili, 2003, s. 106).

Osmanlı coğrafyasında, yazma eser kültüründen basma eser kültürüne geçişi sağlamış olan iki önemli matbaa bulunmaktadır; biri İstanbul'da, devlet eliyle 1727'de İbrahim Müteferrika tarafından kurulan ve onun adını taşıyan Müteferrika Matbaası'dır. Diğeri ise Kahire'de, Vali Mehmed Ali Paşa'nın 1822 yılında kurduğu Bulak Matbaası'dır (İhsanoğlu ve Aynur, 2003, ss. 21-22).

Daha sonraları İstanbul'da ikinci bir matbaa olarak Matbaa-i Amire açılmış, Tanzimat anlayışı ile birlikte de özel matbaalar hız kazanmış ve sayılarında artış olmuştur.

Edirne Vilayet Matbaası

1867 yılında Hurşit Paşa'nın Edirne'de valilik yaptığı dönemde yeniden yapılan Edirne Vilayet matbaası binası'nın, yedi odası vardı ve alt katında büyükçe bir mahzeni bulunuyordu. Başlarda vilayet matbaasının işletme hakkı Neologos gazetesi imtiyaz sahibine ihale yoluyla verilmiş sonradan vilayet idaresinin kurulması ile 1880 Mayıs ayı ortalarında matbaa tekrardan vilayetin kullanımına geçmiştir (SVE-H.1310, s. 152). Edirne matbaasında Edirne Vilayet gazetesi ile birlikte Fransızca, Rumca, İngilizce Türkçe ve İtalyanca her türlü basım yapılıyordu (SNMU; H.1316, s. 799). Edirne Vilayet Matbaasında yönetici matbaa müdürü idi. Çeşitli senelerde matbaada Rumca, Fransızca ve Bulgarca tercümanlar vardı. Türkçe, Rumca ve Bulgarca hattatlar, makinistler, muharrir, müvezzi ve litografyacılar olarak Hamidiye Mekteb-i Sanayi kısmı öğrencileri çalışmıştır (SVE-H.1287, s. 33; SVE-H. 1289, s. 34; SVE-H. 1291, s. 40; SVE-H. 1293, s. 42; SVE-H.1300, s. 42; SVE-H. 1301, s. 46; SVE-H.1310, s. 66; SVE-H. 1315, s. 49).

Edirne'deki Özel Matbaalar.

İlk özel matbaaların Ahmet Faik Efendiye ait olduğu bilinmektedir. Matbaa Eski cami caddesinde, Gümrük Hanında bulunmaktadır. 1891'de bu matbaanın dışında Edirne şehrinde Hayri Efendi ve Vafiyadis Efendiye ait matbaalar da vardır (Likoğlu, 2013, s. 177).

Tablo 64

Edirne Vilayeti'nde şahıslara ait açılmış olan matbaalar

Matbaa	Mevkii	Matbaanın Sahibi	Türü	Yayın Yapılan Diller	Açılma Tarihi
Papaluka	Ayanikola Mah.	Bulgar Katolik Mektebi Müdürü	Taş ve Hurufat	Fransızca, Slavca ve Bulgarca	1883
Hacı Hayri Efendi	Belediye Dairesinde	Hacı Hayri Efendi	Hurufat	Türkçe	1889
Vafiyadis	Saraçlar Cad.	Vafiyadis Efendi	Hurufat	Fransızca, Rumca, Ermenice	1889
Evros	Rüstem Paşa Hanında	Kostaki Vlahopoulos Efendi	Hurufat	Türkçe, Rumca ve Fransızca	1894-1895
Avram Danon	Saraçlar Cad.	Avram Danon Efendi	Hurufat	Fransızca ve Yahudice	1893-1894

Örneğin alındığı salname:(SNMU; H. 1316, s. 798-799; SNMU; H.1317, s. 890-891).

Tablo 64'teki verilere göre; Edirne'deki özel matbaalar 1883 yılında Papaluka, 1889 yılında Hacı Hayri Efendi ve Vafiyadis, 1893-1894 Avram Danon, 1894-1895 yıllarında Evros matbaalarıdır. Bu gazeteler ülke içerisindeki azınlıklarda dikkate alarak yabancı dillerde, Fransızca, Slavca, Bulgarca, Ermenice, Rumca ve Yahudi dillerinde de yayın yapmıştır.

Bu özel matbaalardan bir tanesi Türk matbaacıya aittir. Diğer matbaaların sahiplerinden ikisi Rum, bir tanesi de Yahudi'dir (SNMU; H.1316, ss.798-799; SNMU; H.1317, ss. 890-891).

Tablo 65

Edirne Matbaaları (1901)

Liva	Kaza	Matbaanın İsmi	Mahal	Sahip İmtiyazı
Edirne	Edirne	Edirne	Hükümet dairesi	Resmi
Edirne	Edirne	Papaluka	Ayanikola	Papaluka
Edirne	Edirne	Hayri Efendi	Yedi yol Ağızı	Hayri Efendi
Edirne	Edirne	Vafyadis	Saraçlar Caddesi	Vafyadis Efendi
Edirne	Edirne	Avros	Rüstem Paşa hanı	Kostaki Efendi

Örneğin alındığı salname: (SNMU; 1318, s. 990).

Tablo'da görüldüğü üzere; 1901 yılına ait maarif salnamesinde Edirne'de bulunan matbaalar beş tanedir. Hükümet dairesinde bulunan matbaa resmi, diğerleri ise özel matbaalardır.

Gazeteler

Osmanlı Devleti'nin Takvim-i Vekayi adlı ilk resmi gazetesi 1831'de yayınlanmıştır. Osmanlı'da Takvim-i Vekayi'den önce, yabancılar özellikle de Fransızlar tarafından ilk gazete örnekleri verilmiştir. Takvim-i Vekayi yayımlanmadan önce Mısırlı Mehmet Ali Paşa'nın da bazı gazeteler çıkardığı bilinmektedir. Mısır valisi'nin çıkardığı bilinen ilk gazete 1828 yılında çıkarılan Vakayi-ı Mısriyye'dir. Bu gazete haftalık olarak çıkmıştır. Gazetede haberler sayfanın sol sütununda Türkçe sağ sütununda Arapça olarak verilmiştir (Demir, 2014, s. 60).

Takvim-i Vekayi'den sonra Türk basınının ikinci gazetesi Ceride-i Havadis, 31 Temmuz 1840'dan 26 Eylül 1864'e kadar çıkarılmıştır. Osmanlı basınında "gazete" kelimesinin ilk defa kullanıldığı Ceride-i Havadis'in birinci sayısında gazetenin halkın bilgisini arttırdığı, diğer ülkelerde olup bitenlerin aktararak halkın merak duygusunun uyandırdığı ve bu yolla meslek ve ticaret yaşamının geliştirilmesine yardımcı olduğu bildirilmiştir (Ebüzziya, 1993, s. 406).

1860'ların başlarında ilk Türkçe gazetenin çıkarılmasının üzerinden 30 yıl geçmesine rağmen gazeteler halkın beklentilerini karşılayamamıştı. Çıkarılan resmî ve yarı resmî olan iki Türkçe gazete halkın ilgisini çekmiyordu. Bu durumun ortaya çıkarttığı eksiklik Agâh Efendi'yi yeni bir gazete çıkarmak için harekete geçirmiştir. Agâh Efendi'nin sahibi olduğu ve Şinasi'nin de yayınına destek olduğu Tercüman-ı Ahval, 22 Ekim 1860 günü yayına başlamıştır (Akbulut, 2013, ss. 40-41).

Türk gazeteciliğinin ikinci dönemini başlatan ve fikir gazeteciliğini gündeme getirip başlatan Tercüman-ı Ahvali, Tasvir-i Efkâr takip etmiştir. Agâh Efendi ile yollarını ayıran Şinasi, bir süredir hazırlığını yaptığı kendi gazetesini 27 Haziran 1862 günü çıkarmaya başlamıştır. 1860'lı yıllarda yayınlanan önemli gazetelerden birisi de Muhbir'dir. Gazetenin sahibi, gerekli sermayeyi koyan Filip Efendi olmasına rağmen, idare bütünüyle Ali Suavi'nin elindeydi. 1 Ocak 1867 günü ilk sayısı çıkmıştır (Akbulut, 2013, ss. 42-43).

1876'da Padişah Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ile geçici bir özgürlük ortamı oluşmuştur. Sürgünde bulunan yazarlar geri dönüp, gazetelerde her çeşit yazılar yazmaya başlamıştır. V. Murad'ın başta olduğu süre içerisinde yazarların kendilerini daha rahat ifade edebileceği bir hava oluşmuş ve bu durum Sultan II. Abdülhamid'in ilk tahta çıktığı dönem içerisinde sürmüştür. Özellikle Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesiyle basındaki baskı kırılmıştır. Anayasanın 12. maddesindeki “basın kanun dairesinde serbesttir” ifadesi gazetelere resmîlik kazandırmaktadır. Bu şekilde basına kanuni çerçevede davranılacağı ve keyfi engellemelerden kaçınılacağı belirtilmektedir. Ancak bu duruma rağmen gazetelere yapılan baskıların önüne geçilememektedir. Osmanlı gazetecilik hayatı yeni gazetelerle sürekli gelişmeye çalışmıştır. Uygun ortam Kanun-i Esasi ile başlamış böylelikle gazeteci ve gazete sayısında artış olmuştur. Bu dönemde birçok yeni gazete yayınlanmaya başlamıştır (Benek, 2016, s. 35).

Edirne’de Çıkarılan Gazeteler.

Edirne Vilayeti’nin resmî gazetesi Edirne adı ile 1868’den itibaren çıkarılmaya başlandı (Likoğlu, 2013, ss. 178-179).

Tablo 66

Edirne’de Çıkarılan Gazeteler (1901-1904)

Gazetelerin Lisanı	Gazetelerin İsimleri	Sahib-i İmtiyaz
Türkçe	Edirne	Resmi
Rumca ve Bulgarca	Edirne	Yarı Resmi
Rumca (risale)	Evros (Meriç)	Kostaki Vlahopulos

Örneğin alındığı salname: (SNMU; 1318, s. 990; SNMU; 1321, s. 297).

Tablo 66’daki verilere göre; 1901-1904 tarihlerine ait maarif salnamelerinde Edirne’de bir Türkçe bir Rumca ve bir de Rumca ve Bulgarca yayımlanan toplam 3 tane gazete çıkarılıyordu. Bu gazetelerden bir tanesi resmi birtanesi yarı resmi özellik gösterirken, diğeri ise özel gazetedir. Evros gazetesi’nin diğeri adı Meriç’tir Kostaki Vlahopulos tarafından yayın hayatına sokulmuş özel bir gazetedir.

Edirne vilayeti matbaasının bastığı Edirne gazetesi, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı öncesinde sadece salı günleri olmak üzere hafta da bir çıkarılırmıştır. Matbaanın işletme hakkı 1879’da ihale ile devredilmesi sonucunda gazetenin yayını durdurulmuş, ancak matbaanın işletimi 1880 yılında tekrar vilayet yönetimine geçince Edirne gazetesi Türkçe ve Rumca olarak yeniden çıkarılmıştır (SVE-H.1293, s. 172; SVE-H.1310, s. 152).

Edirne’de ilk zamanlar Adrianapolis ve daha sonra Edirne adı ile çıkarıldığı bilinen gazete ise yarı resmi özelliktedir. Edirne’nin idaresine bağlı olan bu gazete Rumca, Bulgarca, Fransızca olarak çıkarılmıştır. (SNMU; 1316, s. 800; SNMU; 1318, s. 990).

Edirne’de varlığı belirtilen ilk özel gazete Meriç gazetesidir. Özel gazetelerden bir diğeri ise Arda adı ile çıkarılmıştır. Vilayet matbaasının işletme hakları devredilince yeni sahipleri aynı sene 1879 Mayıs ayında Arda isminde bir gazete çıkarmıştır. Bu gazete basımının durdurulduğu 1880 Nisan ayına kadar Edirne’de çıkarılmıştır (Likoğlu, 2013, s. 180).

Sonuç

Edirne Osmanlı Devleti için hem stratejik hem de ticari bakımdan önemli bir şehirdir. Bu nedendir ki şehirde kültür, eğitim, sosyal yaşam, ticaret diğer şehirlere oranla daha fazla gelişme göstermiştir. 1870'li yıllarda Edirne, Dimetoka, Uzunköprü, Havsa, Babaeski, Kırklareli, Pınarhisar, Cısr-i Mustafa Paşa kazalarında toplamda 181.096 kişi yaşıyordu. 1885 yılında vilayet nüfusu, 185. 368 kişiye ulaşmıştır.

Edirne'de eğitim ve öğretim işlerinin yürütülmesi vilayet maarif idaresi tarafından yapılıyordu. 1900-1904 yılları arasında Edirne'de ilk maarif müdürü olarak Tefik Bey görev yapmış, daha sonra Ziver Bey ve Mustafa Celal Beyler maarif müdürü olmuştur.

Edirne'de Müslüman mektepleri, Gayrimüslim mektepler, yabancı ve özel mektepler bulunuyordu. Tanzimat öncesinde Edirne'de sıbyan mektepleri ile medreseler vardı. Modern dönemde ilk olarak rüşdiyeler karşımıza çıkmaktadır. Edirne'de ilk rüşdiye 1856/57 de açılmıştır. 1879'da ilk Edirne askeri rüşdiyesi eğitime başlamıştır. 1883'de kız rüşdiyeleri açılmaya başlamıştır. Yine Edirne'de çok sayıda ibtidai mektepleri bulunuyordu. Şehirde ilk ibtidai 1880/81'de açılmıştır. 1893'de 11 erkek, 8 de kız ibtidaisi bulunmaktaydı. İlk idadi ise 1885'te açılmış daha sonraları 1909'da aynı binanın üzerine kat çıkılarak sultaniye çevrilmiştir.

Edirne'de Gayrimüslim mektepler ve yabancı mektepler sayısı da bir hayli fazladır. Edirne'de Rum, Ermeni, Bulgar-Ortodoks ve Musevi mekteplerinin varlığı görülmektedir. Gayrimüslim mekteplerin yanı sıra Osmanlı Devleti'nde yabancı devletlerin açtığı mektepler de vardı.

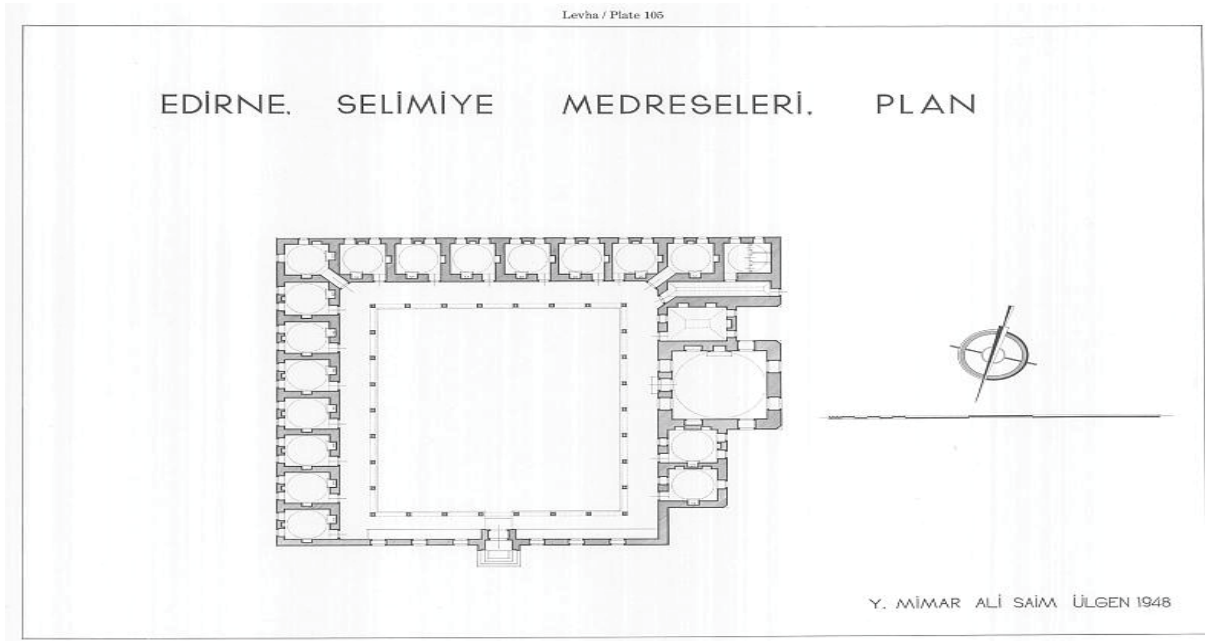
Edirne'de eğitimin gelişmesi için kültürel anlamda katkı sağlayacak olan kütüphane, matbaa ve gazeteler de faaliyet gösteriyordu. Edirne'de özellikle Sultan Selim ve Yıldırım Bayezid kütüphaneleri oldukça zengin eserler içermektedir. Şehirde resmi ve özel matbaalar

bulunmaktadır. Edirne’de gazeteler, resmi, yarı resmi ve özel gazeteler olarak basın hayatına devam etmiştir.

Şekil 1. Edirne Medreseleri

Şekil 2. 1870 yılında Osmanlı Devleti'nde kız okullarına öğretmen yetiştirmek üzere açılan eğitim kurumu. Kız öğretmen okulu

Kaynakça

- Akbulut, U. (2013). Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları üzerine (1831-1876). *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (5), 31-57.
- Akşin, S. (Ed.) (1988). *Türkiye Tarihi 3-Osmanlı Devleti 1600-1908*, Ankara: Cem Yayınevi.
- Akyıldız, A. (2003). Maarif-i Umumiyye Nezareti, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 27, ss. 273-274). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı
- Akyüz, Y. (2011). Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler, *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(2), 9-22.
- Alkan, Mehmet Ö. (2000). Tanzimat'tan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924, *Tarih İstatistikleri*, C.6, Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Altın, H. (2008). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 271-283.
- Anameriç, H. (2006), Osmanlılarda Kütüphane Kültürü Ve Bilimsel Yaşama Etkisi. *Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi (OTAM)*, 19, 53-78.
- Anameriç, H. (2012). Osmalılardan Cumhuriyet Dönemine Kütüphaneciliğimiz ve Bilgi Teknolojilerinin Kütüphaneciliğe Yansımaları, *TRT AVAZ kanalında 10.01.2012 tarihinde canlı olarak yayınlanan Yenigün adlı program*.
- Aslanoğlu, İ. (1996). Türk Eğitim Sisteminin Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 5, 63-78.
- Aydemir, S. S. (2009). Antalya İdadisi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 33-48.
- Ayhan, H. (1992), Batılılaşma, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 5, ss. 182-186), İstanbul: TDV.

- Baltacı, C. (1999). Klasik Dönem Osmanlı İlim Müesseseleri. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 12, 3-4.
- Benek, M. K. (2016), Osmanlıda Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi. *Siirt Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 6(7), 27-39.
- Beydili, K. (2003). Matbaa, *Diyamet İslam Ansiklopedisi içinde* (Cilt 28, ss. 105-110). Ankara: TDV.
- Biçer, Z. (2011). *Yeni osmanlıların eğitim öğretim görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bozkurt, G. (2015). II. Meşrutiyet Osmanlı Meclis Zabıtlarında Bulgar Azınlıkların Kilise ve Okul Sorunları. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 4, 99-119.
- Budak L., Budak, Ç., (2014). Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti'ne İlkokul Programları, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(1), 377-393.
- Buluç, B. (1997). Tanzimat Döneminde İlköğretim, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 232, 36-39.
- Cihan, A. (2007), *Osmanlıda eğitim*, İstanbul: 3F.
- Çavdar, T. (2006), Vakıf Kütüphaneleri. *Marmara Üniversitesi Vakıflar Dergisi Özel Sayısı*, 54-57.
- Dağlar Macar, O. (2010). Osmanlı Rum Eğitim Sistemi ve İstanbul Rum Kız Okulları (19. Ve 20.Yüzyıl), *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(2), 771-817.
- Demir Görür, E. (2015). İnas Rüşdiye Mektepleri: Yanya Hamidiye İnas Rüştiye Mektebi Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(36), 311-322.
- Demir, K. (2014). Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 57-88.
- Demir, Ş. (2015). XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Değişim, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13, 435-447.

- Demirel, F. (2012). II. Meşrutiyetten sonra Osmanlı'da orta öğretim: Sultaniler, Aralık: *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27(2), 339-358.
- Demirel, F. (2012). Osmanlı Eğitim Sisteminin Modernleşmesi Sürecinde Hiyerarşi, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 507-530.
- Demirel, M. (2002). Türk Eğitimi'nin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri, *Türkler Ansiklopedisi* içinde, (Cilt 15, ss. 44-60), Ankara: Yeni Türkiye.
- Demirtaş, Z. (2007). Osmanlıda Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 173-183.
- Diktaş, A. (2008). *XVI. Yüzyılın Son Çeyreğinde Edirne'de Sosyal Hayat*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Edirne.
- Doğan, R. (1997). Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37(1), 407-442.
- Doğru, H. (2002). Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskan Siyaseti, *Türkler Ansiklopedisi* içinde, (Cilt 9, ss. 165-176), Ankara: Yeni Türkiye.
- Dosay Gökdoğan, M. (2002). Osman Gazi'den Mehmed Vahdeddin'e Osmanlı Bilimi ve Kültürü, *Türkler Ansiklopedisi* içinde, (Cilt 11, ss.175-209), Ankara: Yeni Türkiye.
- Dündar, A. (2007). Edirne Şehri ve Tarihi Eserleri (1918 Yılına Ait Bir Haritaya Göre), *Dini Araştırmalar*, 10(28), 119-140.
- Ebüzziya, Z. (1993), Ceride-i Havadis, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 7, ss. 406-407), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Emecen, F. (2002). Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Fetret Dönemine, *Türkler Ansiklopedisi* içinde, (Cilt 9, ss.15-32), Ankara: Yeni Türkiye.
- Er, H. (2003). Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Çağdaşlaşma Çabaları, *Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Marife*, 1, 211-215.
- Erdem, A. R. (2005). İlköğretimimizin Gelişimi ve Bugün Gelinek Nokta, *Denizli: Pamukkale İni. Üniversite ve Toplum Dergisi*, 5(2), 1-15.

- Erdoğan, E., Kuter, N. (2010). Edirne Kenti Kültür Varlıklarının Kent Estetiği Açısından Değerlendirilmesi, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 7(3), 137-145
- Erkek, M. S. (2009). *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, İzmir.
- Erünsal, İ. E. (2003). Kütüphane, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 27, ss.32-35.) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Esenkal, E. (2007). *Yabancı Ülkeler Tarafından Osmanlı Coğrafyasında Açılan Okullar*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Gelişli, Y. (2002). Osmanlı Devleti İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu Gelişimi ve Dönüşümü), *Türkler Ansiklopedisi* içinde, (Cilt 1, ss. 35-64), Ankara: Yeni Türkiye.
- Gökbilgin, M. T. (1994). Edirne, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde, (Cilt 10, ss.431-442) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gökmen, E. (2005). Aydın Vilayeti'nde Sıbyan Mekteplerinin İbtidai Mekteplere Dönüştürülmesi, *II. Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi* içinde (ss.149-173), Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- Güler, A. (1996). *XX. Yüzyıl Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye'deki Gayrimüslimler I-VII. (Sosyo-Ekonomik Durum Analizi)*, Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Güler, A. (1998). Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan "Kilise Defterlerinin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defterinden Örnek Fermanlar), *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*. 9(9), 155- 175.
- Gümüşsoy, E. (2015). Gümölcine'nin İdari Yapısı ve Nüfusu (1831-1900), Mart: *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 21, 213-236.

- Gündüz, M. (2008). II. Abdülhamit Dönemi Eğitimi ve İdeolojisi Üzerine Tartışmalar, *Türkiye Tarih Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(12), 243- 286.
- Gündüz, M. (2010). II. Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet Dönemi, Eğitim ve Öğrenci Dernekleri, *International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(2), 1088-1121.
- Gündüz, M. (2011). *Eğitim Tarihi*, (Ed. M. Şişman), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Gündüz, M. (2011). Zorunlu ve Kesintisiz Eğitimin Kısa Tarihi, *Eğitim-Bir-Sen, Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, 7(21), 3-10.
- Güneş, G. A. (2015). Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 1-30.
- Hammer, J.V. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1*, (Ed. M. Güçlükol, B. Bozkurt, İ. Bülbül). İstanbul: İlgi Kültür Sanat.
- Haydaroğlu, İ. (1990). Osmanlı Devleti'nde Yabancı Okullarda Denetim ve Cumhuriyet Dönemine Yansımaları, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39, 149-160.
- Hızlı, M. (2008). Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 25-46.
- İhsanoğlu, E. (Ed.) (1998). *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi I*, İstanbul: İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi.
- İhsanoğlu, E., Aynur, H. (2003). Yazmadan Basmaya Geçiş: Osmanlı Basma KitapGeleneğinin Doğuşu (1729-1848), *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 22, 220-255.
- İnalcık, H. (2005). Türkler ve Balkanlar, *BAL-TAM Türklük Bilgisi 3* içinde (Cilt. 3, ss. 20-44), Prizren: Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi.
- İnalcık, H. (2012). Osmanlı Dönemi'nde Balkanlar Tarihi Üzerine Yeni Araştırmalar, *GAMER*, 1(1), 1-10.
- İnalcık, H. (2016). *Türkler ve Balkanlar*, (Ed. Muhammed Savaş Kafkasyalı), Ankara: TİKA.

- İnbaşı, M. (2002). Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskan Siyaseti, *Türkler Ansiklopedisi* içinde, (Cilt 9, ss. 154-164), Ankara: Yeni Türkiye.
- İpşirli, M. (2003). Medrese, *Diyanet İslam Ansiklopedisi içinde* (Cilt. 28, ss.327-333), Ankara: TDV.
- Kalabak, A. Y. (2014). Osmanlının Son Döneminin Sosyo-Ekonomik Buhranları ve Mali Emperyalizm, *Selçuk Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 27, 304-326.
- Kanal, H. (2016). Salnamelere Göre 19. yüzyıl Sonlarında Kırkkilise (Kırklareli) Sancağı, *Haziran: Tarih Okulu Dergisi*, 26, 145-171.
- Karal, Enver Z. (1983). Islahat Fermanı Devri (1856-1861), *Osmanlı Tarihi*, Cilt 2, Ankara: TTK.
- Karataş, S. (2003). Osmanlı Eğitim Sisteminde Batılılaşma, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 231-242.
- Keçeci Kurt, S. (2012). II. Abdülhamit Döneminde Kız Rüşdiyeleri, *Kırgızistan: Akademik Bakış Dergisi*, 29, 2-19.
- Kılıç, S. (2006). Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938), *ATAM*, 21(61), 259-280.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Koyuncu, A. (2013). Tanzimat Dönemi Eğitim Reformları Işığında Çanakkale'de Gayrimüslim ve Ecnebi Mektepleri, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 15, 77-127.
- Likoğlu, T. (2013). *Salnamelere Göre İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı*, Edirne: Edirne Valiliği Kültür Yayınları.
- .Memioğlu, Z. (2003). İmparatorluktan Cumhuriyete İlköğretimimiz, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21, 241-252.
- Nuhoğlu, H. Y. (2001). Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim, *Milletlerarası Kongresi Tebliğleri içinde* ss. (89-102), İstanbul: IRCICA.

- Özey, R. (2002). 19. Asırda Edirne Vilayeti Coğrafyası, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 6, 1-36.
- Öztürk, C. (2008). Rüşdiye, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde, (Cilt 35, ss. 300-303), İstanbul: TDV.
- Özyalvaç, A. N. (2011). Bir Müfettiş Raporunda Erken 20.Yüzyıl İstanbul, Sur içi Sıbyan Mektepler, *Türkiyat Mecmuası*, 21, 345-373.
- Parmaksız, E. (2008). II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler, (Yayımlanmamış doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Salman, H. (2005). İdadi Mekteplerin Tarihsel Gelişimi, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Semiz, Y., Kuş, R. (2004). Osmanlıda Mesleki Teknik Eğitim İstanbul Sanayi Mektebi (1869-1930), *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 1(15), 275-295.
- Seyfeli, C. (2005). Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı: Ermeniler Örneği, *Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2, 125-156.
- Solak, E. (2003). Osmanlı Dönemi Uşak Mektepleri, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 15, 113-130.
- Somel, Selçuk A. (2013). *Gayrimüslim Okulları Nasıl Azınlık Okulu Oldu*, İstanbul: İstanbul Tarih Vakfı.
- Şahin, M., Tokdemir, M. A. (2011). II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(4), 851-876.
- Şanal, M. (2003). Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 149-168.
- Şen, A. (2013). Osmanlı'dan Günümüze Eğitim'de Modernleşme Çabaları, *Ekev Akademi Dergisi*, 17(57), 477-492.
- Şimşek, H. (2014). Osmanlı Döneminde Kısa Süreli Öğretmen Yetiştirme Uygulamaları, *YYÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 77-95.

- Şimşek, M. (2015). Ankara Sancağında Yaşayan Gayrimüslimlerin Eğitim-Öğretim Faaliyetleri (19. Yüzyılın Sonları ile 20. Yüzyılın Başlarında), *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15, 361-385.
- Şişman, A. (2008). Osmanlı Devleti'nde Batılı Anlamda Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1),27-43.
- Taşdemirci, E. (1983). Türk Eğitim Tarihi Açısından Özel Okullar, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 77, 21-22.
- Taşdemirci, E. (2001). Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 29-60.
- Taşer, S. (2010). Osmanlı Devleti Vilayetleri ve Sancakları Maarif Müdürlükleri ve Müdürleri (1912), *İSTEM*, 8(15), 159-167.
- Taşkın, Ü. (2008). Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 343-366.
- Topçu, F. (2008). *Türk Eğitim Sisteminin Tarihsel Gelişimi ile Yabancı Okullarının Bu Sistem Üzerindeki Etkileri*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tümer Erdem, Y. (2011). Osmanlı Eğitim Sisteminde Teftiş, *Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi (OTAM)*, 26, 55-92.
- Türk, İ. C. (2006). Osmanlı Devleti İlköğretim Okulları Tarih Müfredat Programları- Tarih Öğretim Usulleri, *KKEFD/JOKKEF*, 14. 333-346.
- Türk, İ. C. (2015). Osmanlı Memleketlerinde İlkokullar ve Umumi mektepler Açılarak Bu Mekteplerin Çoğaltılmaları ve Islah Edilmelerine Dair II. Abdülhamid'e Sunulan Bir Lahiya, Erzurum: *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 54, 713-726.
- Türk, İ. C. (2014). Türkiye'de Orta Tahsil Başlıklı Risaleye Göre Osmanlı İmparatorluğundan Ulus Devlet Türkiye'ye İntikal eden Orta Öğretim Mirası, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 52, 351-378.

Usal, A. (2006), *Edirne Tarihi ve Kültürü*, Edirne: Vergi Dairesi Başkanlığı.

Uzunçarşılı, İ. H. (1965). *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*, C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Tarihi*, C.6, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ürekli, F. (2002). Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 382-406.

Yoluk, M. E. (2010). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Zaken, A. B. (2002). Osmanlı İmparatorluğunda Bilimsel Faaliyetler, *Türkler Ansiklopedisi* içinde, (Cilt 11, ss. 218-236), Ankara: Yeni Türkiye.

Zürcher, E. (2016). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (Çev. Yasemin Saner), İstanbul: İletişim Yay.

Vilayet Salnameleri

Salname-i Vilayet-i Edirne H.1300/1883.

Salname-i Vilayet-i Edirne H.1301/1884.

Salname-i Vilayet-i Edirne H.1302/1885.

Salname-i Vilayet-i Edirne H.1303/ 1886.

Salname-i Vilayet-i Edirne H.1304/ 1887.

Salname-i Vilayet-i Edirne H.1305/1888.

Salname-i Vilayet-i Edirne H.1306/ 1889.

Salname-i Vilayet-i Edirne H.1307/1890.

Salname-i Vilayet-i Edirne H.1308/1891.

Salname-i Vilayet-i Edirne H.1309/1892.

Salname-i Vilayet-i Edirne H.1310/1893.

Salname-i Vilayet-i Edirne H.1312/1895 Mali senesi.

Salname-i Vilayet-i Edirne H.1314/1897.

Salname-i Vilayet-i Edirne H.1315/ 1898.

Salname-i Vilayet-i Edirne H.1317/ 1900 Mali senesi.

Salname-i Vilayet-i Edirne H.1319/1901 Mali senesi.

Maarif Salnameleri

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H.1316/ 1898.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H.1317/1899.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H.1318/1900.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H.1319/1901.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H.1321/1903.